

27027

Beérkezett

ÉRTEKEZÉSEK

A KOLOZSVÁRI M. KIR. FERENCZ JÓZSEF TUDOMÁNY-
EGYETEM MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI
SZEMINÁRIUMÁBÓL.

4. SZÁM.

HORATIUS HATÁSA

AZ

Ó- ÉS ÚJKLASSZIKUS ISKOLA
KÖLTŐIRE.

IRTA:

CSIPAK LAJOS.

KOLOZSVÁR.

MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI SZEMINÁRIUM.

1912.

Scoring

ÉRTEKEZÉSEK

A KOLOZSVÁRI M. KIR. FERENCZ JÓZSEF TUDOMÁNY-
EGYETEM MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI
SZEMINÁRIUMÁBÓL.

4. SZÁM.

HORATIUS HATÁSA

AZ

Ó- ÉS ÚJKLASSZIKUS ISKOLA

KÖLTŐIRE.

IRTA:

CSIPAK LAJOS.

KOLOZSVÁR.

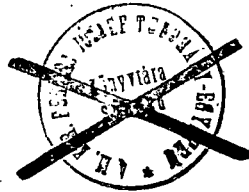
MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI SZEMINÁRIUM.

1912.

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000941292

27027

NYOMATOTT GOMBOS FERENC KÖNYVSAJTÓJÁN KOLOZSVÁRT

1912.

Az értekezés címe és a kidolgozás között levő látszólagos eltérés rövid magyarázatot kíván. Főcélunk az volt, hogy Horatiusnak a magyar „klasszikus korban“ (1780—1820.) betöltött szerepét s különösen az ó- és újklasszikus iskola költőire való hatását tüntessük fel. Azonban a latin költőnek az előző korok irodalmára való eszmei hatását is röviden érintettük; a megújhodás korának összes irodalmi irányait sorra vettük s Horatius hatását valamennyi iskola költőinél nyomoztuk. Így a felölelt anyagunk sokkal több, mint amit az értekezés címe kifejez.

Teljességre nem törekedhettünk, bizonyára sok érdekes egyezés kikerülte figyelmünket. Mivel már több értekezés van irodalmunkban, amelyek Horatiusnak egyes nevezetesebb költőkre gyakorolt hatását tárgyalják, természetesen ezekre mind tekintettel voltunk, eredményeit átvettük. Hogy fölösleges ismétlésekbe ne bocsátkozzunk, a már eddig kimutatott egyezéseket csak összefoglaltuk s inkább ott mentünk a részletes összevetésekbe, ahol saját kutatásaink anyagát dolgoztuk fel, vagy pedig az eddigiektől eltérő eredményekre jutottunk. Ez az oka, hogy többször egy-egy jelentéktelenebb, de eddig még Horatiussal össze nem vetett költővel hosszabban foglalkozunk, mint a nagyobb, de már ilyen irányban tárgyalt költővel.

Horatius olyan nagy befolyást gyakorolt irodalmunkra, hogy megérdemelné, ha e mély hatást kimerítően, az egész magyar irodalmon végighaladva kutatnák és tüzetes tanulmányban összefoglalnák. Nagyon jól ismerjük dolgozatunk gyöngéit, de megelégszünk azzal, ha a Horatius-irodalom jövődő munkásainak, első sorban annak a reménybeli tanulmány megírójának figyelmét egy csomó új horatiusi hatásra fölhívhatjuk.

Kolozsvár, 1912. július.

Csipak Lajos.

I.

Bevezetés.

A külföldi hatások kimutatásának fontossága. — Görög-római műveltség hatása. — Horatius kiválóságai; filozófikus költészete; egyéni szeretetreméltósága; nyelvművészete.

„Publica materies privati iuris erit.“
(Ars. poët. 131.)

X

„Nullum est iam dictum, quod non dictum sit prius.“
(Terentius: Prolog. Eunuchi.)

Az irodalomtörténetnek elsőrangú feladata, hogy úgy általában, mint részletesen kimutassa azokat a külföldi hatásokat, amelyek a nemzeti irodalmat únos-untalan, mondhatni megszakadás nélkül befolyásolták. Ugyyszólván minden irodalom külföldi irodalmak hatása alatt nőtt nagygyá. A szellemi világában elzárkózni nem lehet, sőt nem is szabad. Új gondolatok, új szellemi mozgalmak mindig a régieken épünek föl s ha valahol, úgy itt áll az a régi igazság, hogy nil novi sub sole: ide vonatkoztatva azt mondjuk: semmi újat nem mondhatunk, amit már valamiképen addig nem mondtak volna.

Azt tudja minden irodalomtörténetíró, hogy munkájának éppen ez a része, a hatások kimutatása, a legnehezebb, de azt is érzi, hogy nagyfontosságú is, mert a hatás nagyságában és minémiségében ütődik ki a költő értéke, eredetisége, tehát csakis e hatások kinyomozása után lehet művet és író-t megbecsülni s az irodalomba a kellő helyre beállítani. Nem elég az, hogy e hatások között kiigazodni tudjon, teljes elfogulatlanság, objektív kritika kell ide. Sem egyéni nézeteknek, sem holmi nemzeti sovinizmusnak nincs itt helye. Talán ezen a ponton nem is hibáznak az irodalomtörténet bűvárai, hanem

annál könnyebben esnek a másik hibába, hogy idegen hatásokat nyomoznak ott is, ahol pedig csak az érzés, vagy a külső tárgy azonossága alapja a gondolatok, leírások hasonlóságának. Az emberi szív ma is olyan, mint 2000 esztendővel ezelőtt volt. Azok az érzések buzognak benne. Szeretet, szerelem, gyűlölet, harag, féltés, barátság stb. stb. indítják meg ma is a költő képzelődését, a természet világa ma is olyan, úgy süt a nap, úgy illatozik a rózsa, úgy dalolnak a madarak, úgy csobog a patak vize — lehet-e ezekről úgy írni, hogy a költő sehol ne érintkezzék elődeivel? Azután a szépet, jót, nemeset, magasztost mind a nagy költők műveiben tanuljuk megismerni, megszeretni. Idővel mintha elfelejtenők olvasmányainkat, pedig azok soha feledésbe nem mennek, ha egyszer megtermékenyült tőlük az emlékezet. Hasonló képek szemlélése, hasonló viszonyok előfordulása fölidézik azokat a régen olvasott vagy hallott gondolatokat. És midőn ezekről írunk, nem gondolunk arra, hogy itt talán a visszaemlékezés is dolgozhatott, meg vagyunk győződve, hogy eredeti gondolatunk képződött. Az ilyen öntudatlan hatást élesen meg kell különböztetni a szándékos utánzástól.

Annak a műveltségnek alapjait, amelynek áldásait ma élvezzük, a klasszikus ókor rakta le. Ezt nem kell bizonyítani, elég reá hivatkozni. Világos tehát, hogy innen indul ki a leghatalmasabb áram, amely azután az egyes nemzetek irodalmában szétválik. A forrás Hellas földjén tör elő. Itt születik meg és fejlődik úgyszólván az irodalomnak mindama műfaja, amelyekben az emberi érzés és gondolat megnyilatkozik. Mint hatalmas áram hömpölyög át ez a műveltség Itáliába s meghódítja azokat, akik fegyverük erejével legyőzték Graeciát.¹ Itt a szó szoros értelmében a rómaiak legyőzéséről kell beszélnünk, hiszen a római szellemnek egészen le kellett törnie a görög műveltség előtt s így irodalmának is csak utánzó jellege lett. Abban látja legfőbb hivatását, hogy a görög irodalomban naggyá nőtt formákat átvegye s eszményképeit legalább megközelítse. A római fegyverek hatalma egyetlen óriási birodalomná kovácsolta össze az akkor ismert világot és ebben a latin nyelvet nemcsak elterjesztette, de mondhatni az egész sok nemzetből összeolvasztott birodalom lakosságának anyanyelvévé tette. Ennek a birodalomnak romjain alakulnak ki a népvándorlás

¹ „Graecia capta ferum victorem cepit.“ (Epl. II. 1. 156. s.)

viharainak lezajlása után a mai nemzeti államok s ez magyarázza meg, hogy a mai irodalmakra nem az eredeti, sokkal értékesebb és mélyebb görög irodalom, hanem ennek utánczója, a római hatott. Sőt évszázadokon keresztül úgyszólván tudomást se vett a világ a görög irodalomról s csak a renaissance hozta napfényre vagy a föld mélyéből, vagy a kolostorok könyvtárából a görög műremekeket.

A római birodalom nagyságai közül Vergilius és Horatius volt az, akik legegységesebb hatást gyakoroltak minden ma létező nemzetek irodalmára. Csodálkoznunk nem lehet. Hiszen már a kortársak és a közeli utókor is elismerte, hogy e két szellemben érte el a római irodalom tökéletességének tetőfokát. Vergilius hatásának kutatása kívül esik vizsgálódásunk korlátain, de ki ne ismerné azt a rajongást, amellyel a középkor e „szent“ költőt körülvette s ki ne tudná, hogy az összes újabbkori eposzírók mily aggodalmas hűséggel követik az Aeneisben megállapított s sérthetetlennek hitt eposzi törvényeket.

Horatius szellemének hatása nem jelentkezik oly korán, mint Vergiliusé, de sokkal egyetemesebb és tartósabb. Ez könnyen megérthető. Horatius a lírai műfajokat műveli, tehát érzéseket énekel. Pedig az érzések azok, amelyek mindig újak maradnak s amelyekre minden ember többé-kevésbé reagál. De hát voltak Rómának Horatius mellett más lírikusai is s sok irodalomtörténetíró nem is Horatiusnak adja az elsőség pálmáját — hogy van az mégis, hogy nem Catullus vagy Tibullus lesz a magasztalt s leggyakrabban utánczott költő, hanem Horatius? Horatius költészetének sajátos jellege felel meg erre. Ő az ókornak legáltalánosabban érthető költője. Finom arisztokratikus lélek, aki azt mondja, hogy „Odi profanum vulgus et arceo“² és mégis mindenki és minden kor gyönyörűségét találja benne. Nagy kérdéseket mozgat sokszor jelentéktelennek látszó költeményében is. Miért élünk e földön, miért törtetünk annyira a vagyon és kincs után, miért kapja föl a szerencse egyiket oly hirtelen s sújtja a porba a másikat, hogyan rendezzük be az életünket a legcélszerűbben, hogy boldogok legyünk? A jámbor középszerben, a jelen élvezésében, a köznapi gondok levetkőzésében, a mulandósággal s a halál gondolatával való megbarátkozásban látja a boldogság elérését. Kit ne érdekelnének ezek

² Carm. II. 1.

a kérdések, s van-e kor, amelyben ezek föl ne vetődnének, van-e ember, kit csalódás, szenvedések ne értek volna? Mondhatná valaki, de mi köze ezekhez a lírai költészetnek, hiszen ezek filozófikus kérdések, bajlódják velük, feleljen rájuk a filozófia!

Épen ez teszi Horatiust minden kornak kedvelt költőjévé, hogy ilyen nagyszerű filozófikus kérdéseket tárgyal. Minden ember filozófus, szereti a filozófikus kérdéseket, csak a filozófia száraz, fárasztó rendszerétől irtózik. Horatiusban megkapta az emberiség a filozófikus általános kérdéseket, de elmaradt a visszariasztó forma s helyébe lépett a költészet bűbája, a legszeretetre méltóbb ember kedves egyénisége. Ez a megvesztegető kedvesség Horatius hatásának másik titka. Költészetének értékét különbözőképpen ítélik meg. Sokan megtagadják tőle a költői genialitást, tagadják, hogy volna benne ihlet, természetesség s csak mint didaktikus költőt ismerik el páratlannak.³

Azt készséggel elismerjük, hogy nem nagy képzelőmű költő, helyesebben olyan a világnézete, mondjuk filozófiája, hogy óvatosan kerül minden hevesebb szenvedélyes kitörést s az önmaga iránt oly szigorú költő a „nonum prematur“⁴ elvének hirdetője oly aggódo gondossággal csiszolja ki költeményeit, hogy nem esoda, ha sokszor letörli róluk a természetesség hímorát. De mennyire kárpótol bennünket szeretetre méltóságával! Nincs költő az ókorban, akinek műveiben oly élénken szemünk előtt állana s annyira érdekelné a költő egyénisége, mint épen Horatius. Sőt utána is egészen *Byronig* kell várnunk, hogy költő ily általános, mondhatni lázas érdeklődést keltsen. Minden gondolatot, minden érzést beolvaszt magába. Előtte is énekeltek szerelemről, boldogságról, magasztalták a természet szépségét, buzdítottak az önfeledt víg életre, de nem volt az horatiusi szerelem, horatiusi meglegedés, „carpe diem“. Az a humor, amely a legválságosabb helyzetben sem hagyja el, az a független maga lábán járás, az az áldott „aequus animus“,⁵ a mellyel olyan könnyen old meg nagy életkérdéseket, amelyeken pedig annyi ember hajótörést szenved, mindez mindenkit magával ragad, aki csak Horatiussal egy kicsit is társalgott.

³ Csengeri: Catullus. O. K. 11. és 12. lap.

⁴ Ars. poët. 388. s.

⁵ Epl. I. 1. 14.

II.

Horatius hatása általában.

A latin nyelv szerepe Magyarországon. — XVI—XVII. század — Amade, Faludi. — Megújhodás, irodalmi iskolák keletkezése. — Magyar klasszikus levegő. — Horatius a különböző költői iskolákban.

Horatiusnak a magyar irodalomra tett hatásával nem ugyan egész terjedelmében, de legalább a nevezetesebb írókra tett hatásával már többen foglalkoztak. Ezek az értekezések is meggyőzték az irodalomtörténetszaktatókat arról, hogy Horatius hatása a magyar irodalomra elsőrangú és egyetemes s vele e tekintetben egyetlen idegen költő sem versenyezhet. Sőt, amennyire az összehasonlító irodalomtörténet megállapításait ismerjük, talán a franciát kivéve, egyetlen irodalomra se volt Horatius akkora hatással, mint a magyarra. Ezt a mi műveltségünk sajátos jellege érteti meg velünk. Bennünket minden nemzetnél jobban áthatott Róma műveltsége és nyelve. Ez a nyelv összeforrottnak látszott évezredes alkotmányunkkal. Latin volt a vármegyék, az országgyűlés, az iskolázás (elemi iskolázás!) nyelve még abban a korban is, midőn már nyugaton régen kivívták a nemzeti nyelvek jogait, sőt a nemzeti nyelven virágzó nemzeti irodalmak keletkeztek. Hiszen az olasz, a francia, az angol, sőt a német irodalom már elérte virágzásának tetőpontját, amikor nálunk még a XIX. század elején is a nemzeti nyelv jogainak kivívása tette hangosakká a megyei gyűlések és országgyűlések termeit. (A latin nyelvnek általános uralma pedig maga után vonta a latin irodalom ismerését és bámulását. Kinek a költészetét csodálhatták inkább, mint a római líra nagymesteréét, a költői nyelv és forma virtuozáét: Horatiusét? A hatás visszavihető egészen a XVI. századig. Már ekkor feltűnik a klasszikus formamegvilág egy-egy horatiusi gondolat is, de csak félve merjük itt a

horatiusi hatást emlegetni. A XVII. század már több és biztosabb adatot szolgáltat. Megjelenik az első Horatius-fordító (Tasnádi Péter), az első parafrázis (Rimai János), a klasszikus forma mind nagyobb tért hódít. Csak a század két nagy epikusa kerül ki Horatius hatását. Nekik egészen más mesterük van: Zrinyinek Tasso, Gyöngyösi-
nek Ovidius.

A hanyatlás korában élő két nagy lírikusunk a nagy latin költő hatását nem mutatja. Elég csodálatos! Amade gondtalan, csak a jelen percét élvező, a szerelemért élő-haló költészete nagyon is harmonikus Horatius szerelmi lírájával, Faludinak meg a jezsuitának, a nagy moralistának jól kell ismernie a stoikus, tiszta, nemes, egyszerű életelveket hirdető tiburi vidám-bölcs ilyenfajta költészetét. Amde Amade sokkal gyorsabban költ, sokkal inkább az ihlet pillanatnyi hatalma alatt áll, hogysem olvasmányainak reflexióit belefűzhetné dalaiba, Faludinak pedig egyrészt aránylag nem nagyterjedelmű lírikus működése, másrészt pedig inkább elmerül a korabeli olasz irodalom tanulmányozásába.

Hanem amint elérünk Orczy Lőrincig s vele a magyar irodalom megújulásához, annál hatalmasabb zuhatagokban vonulnak be Horatius gondolatai, nyelvi kifejezései és technikája.

A mi irodalmi megújodásunknak az adja meg jellegzetességét, hogy az írók ezentúl nem a maguk multságára írnak, hanem tudatára ébrednek írói tolluk nagy hivatásának, érzik, hogy missiójuk van: megújítani a nemzetet nyelvében, felébreszteni benne a haladás vágyát s őt elsősorban irodalmi téren, de tudományos irányban is fölemelni a nagy nyugati kulturához. Nem a *geniek*, hanem a missionariusok kora ez. Nem riasztanak el senkit, sőt mindenkinek tollat, papirost nyomnak a markába, itt írni kell, akár van tehetség, akár nincs, mert írni: hazafias kötelesség.

Ez érteti meg velünk azt, hogy éppen nem azok a vezérek, akik a legnagyobb tehetségek, hanem akik a legjobb szervezők és izgatók. Megmagyaráz ez egy más érdekes jelenséget is: a különböző költői irányok, vagy mondjuk: iskolák majdnem egyidejű föllépését és az egymás melletti virágzását. Mindegyik irány hivei összehasonlítást végeznek. El vannak telve annak az irodalomnak nagyságával, amellyel ismerősek s annak a képére s hasonlóságára akarják az új magyar irodalmat teremteni. Nyugat felől a francia és a német műveltség és virágzó irodalom ragadja meg a

lelküket. Efelé törnek a franciások, németesek, meg a válogatók. A kolostorok, zárdák, iskolák falai között azonban folytatólagosan most is él a halhatatlan klasszikusok szelleme. Ennek a szellemnek a hívei is kilépnek az irodalom megújításának küzdőterére, mert érzik, hogy sok rejtett kincs lappang azokban a klasszikusokban s ennek a rejtett kincsnek kiáradása, akár aprópénzre váltása is, új fényt lesz képes kölcsönözni az irodalomnak. Él ugyan még sok író szívében a régi nemzeti irodalom iránt való tisztelet és csodálat is s ezek azt hiszik, folytatni tudják a régi hagyományokat s ezen az alapon is fel tudják emelni irodalmukat. Sok kritikát ezekben az írókban ne keressünk. Első lépésük az, hogy lázas szorgalommal igyekeznek az általuk csodált irodalomnak műremekeit átültetni, egyrészt, hogy honfitársaiknak is megadják azt a szellemi gyönyörűséget, amelyet ők éreztek e művek olvasásakor, másrészt, hogy a nyelv erejét kipróbálják, darabosságát eltüntetés s minden módon megteremtsék a hajlékony új irodalmi nyelvet. Így jelennek meg a korbéli divatos francia és német írók magyar nyelven, így látnak gyors egymásutánban napvilágot a latin klasszikusok is. A másik igen kedvelt irodalmi divat az átdolgozás. Az író minden lelkiismeretfurdalás nélkül adja ki a forrás jelölése nélkül idegen írók munkáinak kivonatait. Esetleg 2—3 műből olvaszt össze egyet, nagyobb hatás kedvéért ismerőssé teszi olvasói előtt a helyi viszonyokat, a személyeket. Nem ütközik meg ezen abban a korban senki. Hiszen még Kázinyczy is megdicséri ugyan Berzsenyi „Magyarokhoz“ c. ódáját, de megrójjá azért, hogy nem követte szorosán „Horácza ideáit.“ Ennek hatása alatt fejt ki Péczei Rajnis és Bacsányival szemben a „szabad fordítás“ elméletét, amely megengedi, hogy a fordító tetszése szerint rövidítse, bővíthesse, vagy átalakíthassa az eredetét.

Ily viszonyok közepette (nagy tehetségek hiánya, a rohamos haladás vágya), ilyen elvek mellett nem csoda, ha a különböző hatásoknak olyan nagy tömegével állunk szemben. A mindenek fölött kedvelt költő pedig Horatiusunk. Bevonul minden költői iskolába és megteszi a maga körútját. Azzal az életfelfogásával, melyet szerencsés kézzel a stoikus és epikureus tanokból alakít ki s amelyekből nagyszerű harmoniát teremt minden rendű-rangú, felfogású embert meg tud hódítani. Ez a nemes eklekticizmusa érteti meg velünk, hogy miért tud lelkesülni Horatiusért, a világ gyönyö-

fordít

reiben elmerülő világfi-ép úgy, mint a zárda rigorózus lakója miért olvassa ki belőle az egyik azt, hogy „minden órának leszakaszod virágát“, a másik meg, hogy nehéz és terhes az élet, nagy kötelességeket ró az emberre, a haza s az emberiséggel szemben.

Ez a bölcselő költő uralkodik a XIX. század első két évtizedében a magyar irodalomban. Úgy gondolkodnak, úgy írnak a költők, ahogy ő, sőt tovább mehetünk, úgy is élnek. Mindegyik megveti a városi élet zaját, elvonul a világtól kicsiny birtokára. Mindegyiknek megvan a maga Tiburja. Csak Orczy: Tarnaörsére, Csokonai megsiratott Tiburjára, debreczeni kertjére, Baróti „Virt“-jére, Kazinczy „Széphalmára“, Kis „Baráti hegyeire“, Kölcsey „Csekéjére“ stb. gondoljunk. Ide vonulnak vissza, itt fogadják Múzsájuk látogatását, szőlővesszőt ültetnek, művelik kicsiny birtokukat. Annak, Juliák stb. (lásd Balassi ideáljait) helyett Lydek, Glycerák, Phyllisek, Melissák, Lydiák után epédeznak. Szép Magyarország erdői, ligetei benépesednek nymfákkal, satirokkal, Ceres búzakaraszait lengeti a lány esteli szellő, a vad Boreas, meg a thrák szelek zúgnak végig az erdőkön. A nap szekérét Phoebus hajtja, éjjel Lúna istenasszony világít. A költő ablakából nem a Kárpátok, hanem Soracte, hófödte csúcsait látja, a nap aranszékere Tempe völgye fölött halad. Ilyen horatiusi levegőben, környezetben él a magyar költő, innen ír leveleket barátaihoz s hívja meg őket a világ zajából a szentelt szigetre kicsiny lakomára, egy kis sabinumi, vagy jobbfajta falernumi borra.

Horatius ars poëtikája döntő tekintély lesz. Reáihivatkoznak minden irodalmi, nyelvészeti, aesthetikai kérdésben. Belőle olvassák ki a maguk igazát a nyelvújítók, vele bizonyítanak s belőle vesznek érveket a maradiák. Mindkettő azt hiszi, hogy Horatius mellette bizonyít. Oka persze ennek az, mert Horatius nem a XVIII. században él s nem magyar nyelven beszél s így ezen irodalmi, nyelvészeti, nyelvújítási állapotokat illetőleg nem is lehet illetékes. Így nagyon tévedtek azok is, akik a latin nyelvben megengedett inversiókat stb. a magyarra is reá akarták húzni, — mert Horatius megengedi és azok is, akik minden természetes nyelvféjlődést megakartak akasztani — Horatiussal. A nagy eltévelyedéseknek azért lesz Horatius az oka, mert feltétlenül bámulják s szavait szószerint veszik és magyarázzák. Hiszen például Rajnis a „nonum prematur“ helyes elvét is szószerint betartja. Valóban oly erős e korban

Horatius hatása, hogy nemcsak egyszerűen klasszikus, de határozottan *horatiusi* kornak nevezhetjük.

Még legkisebb e hatás a franciásoknál, hiszen őket fölolvuk, a francia műrecek utánzása egészen lefoglalja s ha mégis találkozzunk itt-ott horatiusi gondolatokkal és eszmékkel, azt többé-kevésbé akaratlanul kell tartanunk. Nagyobb az eszmei hatás a magyarosok és a debreceni kör néven összefoglalt írók műveiben. Kivéve az egy Édes Gergelyt, e hatás szolgáinak nem nevezhető, az eszmék, a gondolatok tetszenek nekik, a klasszikus formán nem lelkesednek. Terjedelmileg a legtöbb horatiusi nyom Kisfaludy Sándornál mutatható ki.

Nagyon sok gondolatot, eszmét kölcsönöznek Horatiustól a válogatók is (Verseghy, Bacsányi, Szentjóni Szabó, Kazinczy, Kis János, Vitkovics stb.) Röviden azt mondhatnánk, hogy *itt* a legértékesebb Horatius hatása. E költői iránynak minden tagja át van hatva Horatius feltétlen bámulatától (az egy Bacsányi a kivétel) és mesterének eszméit, elveit értékelni és hasznosan érvényesíteni tudja. Utóljára hagytuk a klasszikus irány kimondott követőit, a deákos iskola tagjait. Minden abszolút szép, becses és utánzásra méltó ez iskola tagjainál, amit csak a klasszikus ókor termelt. Az első kísérletezők megbámulják a költemények külsejét, a formát, a verstechnikát s a bámulattól, a szent félelemtől elfogódva meg se merik kísérteni, hogy e műrecek belsejének, eszméinek szépségét föltárják, magukba szívják s tőlük megtermékenyülve valami önálló formában ismét eldalolják.

Csak az iskola két utolsó tagjára: Virág Benedekre és Berzsenyi Dánielre hat Horatius a maga egyetemességében: külsejével, eszméinek erejével, rokonszenves gondolataival, szóval egész életbölcseiségével. Megérti mindkettő kedves, csodált költőjét, de míg Virág a „magyar Horác” egészen beleolvad Horatius gondolatvilágába, Horatius szemével lát, eszével gondolkodik, horatiusi gondolatok, eszmék folynak pennájából akkor is, amikor talán maga a költő is azt hiszi, hogy saját eszméit veti papírra, addig Berzsenyi hatalmas költői tehetsége jobban megőrzi önállóságát s kissé merészen megfordítjuk az előbbi gondolatot s azt mondjuk: megőrzi önállóságát, eszméinek eredetiségét akkor is, amikor látszólag Horatius lantját pengeti, Horatius szavaival beszél.

Innen kezdve Horatius csillaga lehanyatlík. Nyugateurópa új

eszméáramlata a romanticizmus, a XIX. század huszas éveiben hozzánk is eljut s új eszmekörbe vonja a költőket. Majd feltárulnak az örökifjú s mindig üde népköltészet zsilipjei s gazdagon ontják az érzések, gondolatok, eszmék árját; nincs szükség többé a klasszikus szellem megtermékenyítő erejére. Ha találkozunk ezen-
túl Horatiussal, annak csak az az oka, hogy egy-egy kifejezése közkinccsé, locus communissá lett, amelyet a klasszicizmustól legtávolabb álló költő sem kerülhet el. (Petőfi.)—Vagy pedig olykor egy-egy költő költeménnyel akar áldozni az ókor nagy szellemének, aki neki gyönyörűséget szerzett. (Gyulai: Horatius olvasásakor.)

III.

XVI—XVII. század irodalma.

Balassa Bálint. — Tasnádi Péter. — Az első mértékes verselők. — Tasi Gáspár. — Rimai János, Beniczky Péter. — Gyöngyösi, Zrinyi.

Nagyon gyérek azok a nyomok, amelyek a XVI. század lirájában Horatius szellemének hatására engednek következtetni. Amilyen sűrűen találkozunk első nagy lírikusunknál, *Balassa Bálintnál*, az akkori humanista költészet (Marullus Augerianus) nyomaival, épen oly ritka a horatiusi reminiscencia. Mintha a XLVII. költeményében¹ a híres *Posthumushoz*² írt óda később annyiszor megújuló hangja szólalna meg.

Idővel paloták, házak, erős várak, városok elromolnak,
Nagy erő, vastagság, sok kincs, nagy gazdagság, mind elmúlnak,
Tavaszi szép rózsák, liliom, violák, idővel mind elmúlnak,
Királyi méltóság, tisztesség, nagy jószág, idővel mind elvesznek.

Sokkal jobban kínálkozik az összehasonlításra Balassának „*De vitae mortisque arbitrio*“ (Az élet és halál urának) című költeménye.³ A költő jeligéjében maga utal eszméjének forrására:

Quem Tu summe Deus semel placatus
Patris lumine respicis.

Hasonlít e költemény menete Horatius: *Ad Melpomenen*⁴ című ódájához. De egészen más itt a felfogás, a hang, a tartalom. Balassa mint hithű, buzgó keresztény költő áll előttünk. Bizodalmas hittel

¹ Balassa Bálint költeményei: Sziládi Áron, Bp. 1879. 73. l.

² C. II. 14.

³ Szilády: B. B. költ. 110. l.

⁴ C. IV. 3.

hymnust ír az Isten hatalmáról. Akit az Isten kedvébe vesz, annak a szíve bátor, mert ördög, ellenség, sok bú, szegénység nem árthat neki. Hasonló szellem gyakran megnyilvánul Dávid zoltáiraiban s eszünkbe se jutna Horatiussal hozni kapcsolatba, ha csak a költő jeliséje nem készítené erre.

Egészen feltűnő, hogy a XVI. században még a száraz históriás énekszerzők között is felbukkan Horatius. Melyik gondolata hathatna inkább, mint a múlandóság?⁵ *Ilosvai Péter*: *Historia Alexandri Magni* c. munkájában olvassuk:

Még nem is tudod-e nagy álló fákat,
Ők ideig vesznek magosságokat,
Egy órában veszítik állapotjokat.

Talán a többi históriásoknál is találhatnánk szorgalmas kutatással és egy kis fantáziával horatiusi nyomokat, de ezek mind csak tapogatózások.

Sokkal jelentősebb ennél, hogy a XVI. század végén, 1597-ben megjelenik Horatius első átdolgozója: *Tasnádi Péter*: „Az Horatius második verses könyvének tizennegyedik éneke, melyet írt az Posthumushoz az életnek rövid voltáról, mely magyar nyelvre fordítatott Szikszón, Tasnádi Péter által. Ad notam: Dicsérd az istent mostan, oh én lölköm“. Megjelent először Fazekas Miklósnak: „Az nagy Szkenderbeknek vitézi dolgairól“ c. munkájának utolsó ívén. Debrecen, 1597. Jelenleg ennek egyetlen példánya az Akadémia könyvtárában van meg. Újábban ismertette és lenyomatta Szilágyi Sándor a Magyar Könyvszemle 1877. évfolyamának 3—4. oldalán.

Hangsúlyozzuk, hogy Tasnádi nem fordító, hanem átdolgozó. Megvan ugyan nála a Posthumushoz írt óda minden gondolata, de ott, ahol jobban tetszik neki Horatius, megállapodik és magyaráz. Gondosan kerül minden mythologiai vonatkozást s ezzel olyan helyes érzéket árul el, amelyet később nem igen fogunk megtalálni. A végén természetesen nem maradhat el a kor kíváncsi szerinti az erkölcsi tanulság:

Lássad azért ne vallj kárt éltedben
Szolgálj istenednek nagy félelőmben.

Tégy jót magadtul, míg vagy ez világban,
Cselekedjél jól mással is ez földön.

⁵ C. II. 14.

A mértékkal nem próbálkozik meg. Ilyent ne várjunk. Hiszen még a XVI. században vagyunk. Nem ismeretlen ugyan már a leggyakoribb klasszikus forma, a distichon a magyar irodalomban. Elénekelte már (Erdösi) Sylvester János Újtestamentomának ajánlását (1541.) s ezzel bebizonyította, hogy a magyar nyelv nagyon is hajlik az időmértékes formára.

Hanem Erdösi, mondhatjuk, e században még elszigetelt jelenség. Mások is próbálkoznak ugyan már ilyen kísérletekkel. Négyesy a mértékes magyar verselés történetében kilenc nevet sorol föl, akik a XVI. században magyar distichonokat írtak,⁶ hanem amily figyelemreméltó és meglepő az úttörő Erdösi verselése, ép oly gyöngye a követőké. Kuriózumok ezek s azok maradnak jó 200 esztendeig, mondhatjuk egészen a triász felléptéig.

Hogyan mernénk tehát azt várni Tasnáditól, hogy megpróbálkozzék a legnehezebb klasszikus formával az alkaiosival? Négyes soros versszakokat alkot. Ilyen van tíz; Horatiusnál 7. Ha leszámítjuk a két utolsó strófát, amely egészen független Horatiustól, a terjedelmük körülbelül egyforma. A strófák 2 első sora 11 szótagú, a harmadik 9 s a negyedik 10. De ezt nem tartja meg mindenütt. Csoportrímetek alkalmaz. Egy-egy helye igazán poetikus. Mindjárt a bevezetése:

Látod, mely rövid múlandó ez világ
Elmúlik higgyed, mint szinte az virág.

Igen jól adja vissza Horatius utolsó strófáját:

Más helyedben majd neked állapodik,
Ki miatt minden semmivé tétetik
Az mit te gyűjtöttél elköltik
Jó borodban bévön föld is iszik.

A XVII. században, különösen az elején nagyobb figyelemmel fordulnak a költők a klasszikus formák felé. De persze folytonosan csak distichon a kedvelt. A distichonírók nagy számát sorolja föl Négyesy főntebb idézett munkájában. *Szenczi Molnár Albert* közöttük a legjelentékenyebb. Kár, hogy ő is csak ötletszerűen használja

⁶ A mértékes magyar verselés története, írta Négyesy László. Kiadja Kisfaludy-Társaság. Budapest, 1892. 29—30.

a distichonokat. Palaki Füsüs Jánosnál megjelenik az első magyar jambus (1626); Heltai meg Ieoninusokkal próbálkozik:

Álmodat elhagyjad, igen ért gabonádat arassad,
Józan légy, ne heverj, hegybő, mezőbe keverj.

Azt mondja ezekre Négyesy, hogy csak „fel-feleszálló szikrái annak a parázsnak, mely a múlt (XVIII.) század végén lángrollobbant, de maguk nem olvadnak össze egy folytonos lánggá s közvetlen kapcsolatuk nincs a klasszikus iskolával, mely tőlük függetlenül támadt elő, habár ugyanabból az alapból, a klasszicizmusból”.⁷

Ezek közül a kísérletezők közül külön kiemeljük Tasi Gáspárt, aki Czwittinger szerint római theologus volt. 1626-ban jelenik meg *Lelki Kalendarium*-ában 4 sor hexameterje:

Mulnak az esztendőök, napok, órák folyva sietnek.
Holnapok eltelnek, nem várnak senkire semmit.
Oh ne mulass te is hát: cselekedjél jót hevenyében
Nem tudod-e, ha ma vagy az holnap!... megígérte.⁸

Ki ne ismerne itt Horatiusra? Rövid az élet. Labuntur anni.⁹

Hanem a következtetésben homlokegyenest eltérnek. Az epikureus Horatius arra int: tehát élvezzük, amit a perc „öntudatlanul ad”, a szigorú theologus pedig:

Oh ne mulass te is hát: cselekedjél jót hevenyében.

A század nagyobb költői érzéketlenek maradnak a mértékes formák iránt, de klasszikus szellem több található bennük.

Különösen *Rimai* Jánosra gondolunk itt. De éppen Rimai óvatosságra int bennünket. E korban t. i. nagyon kedveltek Cato distichonjai, amelyek sokszor meglepően hasonlítanak Horatius gondolataihoz. Így Rimai János idézi vezérgondolatul Cato IV. 6. distichonját:

Tranquillis in rebus quae sunt adversa caveto,
Rursus in adversis melius sperare memento.¹⁰

⁷ Négyesy: A mért. magy. vers. tört. Budapest, 1892. 37. l.

⁸ Virág B.: Magyar poeták, kik római mértékre írtak. 1777. 43. l.

⁹ C. II. 14.

¹⁰ Rimai János Munkái. Budapest, 1904. 219. l.

Ugyanaz ez, amit Horatius így fejez ki (C. II. 10):

Sperat infestis, metuit secundis
Alteram sortem bene praeparatum
Pectus.

Vagy: Cato IV. 33.:

Quod potes, id tenta: nam litus carpere remis
Tutius est multo, quam velum tendere in altum.¹¹

Hor. C. II. 10.:

Rectius vives, Licini, neque altum
Semper urgendo neque dum procellas
Cautus horrescis, nimium premiendo
Litus iniquum.

Tehát ha Romainál a Cato distichonjai alatt következő költemények Horatiussal nagyon egyező gondolatokat tartalmaznak is, azoknak mégsem Horatius, hanem Cato volt a forrása. Ez egyúttal óvatosságra is int bennünket. A halál kegyetlensége, a múlandóság gondolata, a földi élet célja épp úgy megvannak a Szentírásban is, tegyük hozzá mindjárt: hasonló kifejezésekkel, mint akár Horatiusnál. Gondoljunk csak a híres salomoni „vanitatum vanitas“-ra. A XVII. század lírai költészete tele van az elmúlás fölött való keseréssel, a szerencse forgandóságának különbnél-külömb leírásaival, de nem lehet ezeket azért mind visszavinni Horatiusra.

Romainál azonban már határozottan ráismerhetünk Horatius hatására. Amint a régi egyszerű erkölcsök lantosa panaszkodik a III. könyv 16. ódájában Maecenasnak a pénz nagy hatalmán, úgy rója meg Rimai is az embereknek az arany előtt való hódolatát:

Légy mint Diagoras olyan istentelen,
Claudius s Neróhoz hasonló kegyetlen,
Vakmerő, szemtelen,
Csak legyen sok pénzed, ülhetsz a főhelyen.¹²

„Ám fusson más a kincs, hirnév után“ — énekli másutt költőnk (Sibi cantat et Musis),¹³ ő csak a múzsákkal akar élni, itt találja meg boldogságát.

¹¹ Rimai János Munkái. Budapest, 1904. 224. l.

¹² I. m. 90. l.

¹³ I. m. 84. l.

Horatiusnak I könyv. 1. ódája foglalkozik bőven ezzel a gondolattal.

Legfigyelemreméltóbb azonban Horatius hatása vizsgálásának szempontjából Rimai Jánosnak „Laus mediocritatis“ feliratú költeménye.¹⁴ Egészen a II. könyv. 10. ódája után készült s helyenkint a II. 16. ódából is belevett egy-egy gondolatot. A költeményével Rimai mintegy folytatja azt, amit Tasnádi megkezdett. Horatiusnak egy költeményét választja ki; nem azért, hogy hüen lefordítsa, hanem hogy gondolatról-gondolatra követve, magyaros formában átdolgozza. Azért is érdekes Romainak ez az átdolgozása, mert kitűnő érzékkel meg tudja választani Horatiusnak azt a költeményét, amely leghívebben, legtömörebben kifejezi az ő életbölcsségét.

Rimai e költeménye az átdolgozásnak érdekes példája. Tanúságos Horatiussal versszakonként összevetni.

Senkit a pénz és kincs még boldoggá nem tölt
Könyves szemmel ételt sok főkirály is őt
Keserves nyögéssel sok fájdalmakat vőtt.

Horatius II. 16. ódájában 5—8. sorokkal mond hasonlót.

Nem mivelheti is kincs és méltóság,
Hogy ne bántson senkit nyomorúság
Sőt az arany között jár sűrűbb nyomorúság.

Szintén II. 16. óda 9—12. vers.

Folytatva az összevetést.

Rimainál	3. strófa	—	Hor. II. 10.	(9—12. sor)
„	4.	„	„	II. 16. (13—16. sor)
„	5.	„	„	II. 10. (5—8. sor)
„	6.	„	„	II. 10. (13—14. sor)
„	8.	„	„	II. 10. (15—17. sor)
„	9.	„	„	II. 16. (25—27. sor)
„	10.	„	„	II. 16. (27—28. sor)
„	11.	„	„	II. 10. (22—24. sor)

A megfelelő helyek világosan összevethetők és a költő eljárása módja eléggé kitűnik. Nem követi mintája sorrendjét, annak két

¹⁴ Rimai János Munkái. Budapest, 1904. 93—94. l.

hasznló tárgyú költeményét egészen önkényesen összeolvastja, néhol kiegészíti, a horatiusi gondolatot variálja.

Pl. azt mondja a 7. strófában:

Magasra ne hágjon, ki nem tud repülni
Mert midőn a tetőn akarna leülni
Kezd ágromlásával halálba merülni.

Néhol rejtetten saját viszonyaira is céloz. Így az 5. strófában azt mondja, hogy kerülje az ember az udvari irigységet. Tudvalevőleg Bocskaynak volt főkomornyikja és diplomatája s az udvari élet intrikáiról más költeményében is panaszkodik.

Nagyon óvatosan kell a XVII. század lírikusaiban horatiusi nyomokat keresni. Okainkat főntebb elmondottuk. E korban minden lírikusunk vallásos lélek, bibliás hangulat ömlik el a költeményeiken. Merészséggel kereshetnénk hasonlóságot Koháry Istvánnak (1649—1731.) „Elmúlik világban mindenhatóságok hívsága“ felíratú költeménye és a Posthumushoz írt óda között (II. 14.)

Beniczky Péter (1606—1664.) meg épen olyan formán írja le a tavasz közeledtét: „A kíváncsú kikeletnek gyönyörűségéről“ c. költeményében,¹⁵ mint Horatius az I. könyv 4. ódájában. Rokon vonás, hogy mindkettő felemlegeti még azt is, hogy az állatok is mennyire örvendenek a tavasz jöttének.

A század két nagy epikusának egészen más mestere volt. Gyöngyösi Ovidius ragyogó leírásaiba, mithológiájába szeret bele, Zrínyi meg az eposz világhírű mestereit követi, Vergiliust és Tasót. Ám itt is akad egy összevetni való. Pl.

Bujdosik nagy Delimán másodmagával
Nagy gondokat hordoz mindenütt magával.

(V. ö. Sat. II. 7. 115.)

Különösen figyelemreméltó a török ifjú éneke, a III. ének 30—39. versszaka. Tudjuk, hogy ez a rész később is nagyon kedvelt s átdolgozza azt Ráday Gedeon s dalra lelkesíti Kazinczyt is.¹⁶ (Bor mellett.) A török ifjú a gondtalan örömeiket énekli, amelyeket a természet ölen élvez s amelyeket bőven juttat neki

¹⁵ Toldy: A magy. költ. kézikönyve. Budapest, 1878. I. köt. 143. l.

¹⁶ Kazinczy Ferenc Összes költeményei: Abafi L.: Nemzeti Könyvtár I. k. 6. l.

a szerencse. A Tyndarishoz¹⁷ írott horatiusi ódát juttatja eszünkbe ez a versszak:

Adsz nyáron nyugovást és szép csendességet,
Szép cziprusárnyékokat, hűvös szeleket.
Gyenge tüvel varrott szép sátorernyőket
Szomjúságmegoltó jó szagos vizeket.

A következő versszak az ősziről szól s összevethető a 2. epodussal, a téli örömök leírása pedig az I. 9. ódával.

A „Szigeti Veszedelem“ utóhangja, amelyet különben nem talál-
tak Zrinyi kéziratában, Horatiusnak III. 30. ódáját tükrözi vissza.

Véghöz vittem immár nagyhirű munkámat,
Melyet irigy idő, sem tűz el nem bonthat
Sem az ég haragja, sem vas el nem ronthat
Sem az nagy ellenség, irigység nem árthat.

Ám jöjjön a halál, a költő hírnevét nem fogja megsemmi-
síteni. Eddig Horatiussal párhuzamosan halad, hogy ő hírnevét
nemcsak pennájával keresi, hanem kardjával is. Így önkénytelenül
is Zrinyi nagyobb lesz a szemünkben, mint Horatius.

¹⁷ C. I. 17.

IV.

Orczy és a franciások.

Br. Orczy Lőrinc. — Bessenyei György. — Barcsay Ábrahám.
— Ányos Pál.

A franciás iskola tagjai közül *br. Orczy Lőrinc* az, akire legjobban hatott Horatius derült, nyugodt világnézete. Orczy költészetének idegen elemeivel Zlinszky Aladár foglalkozott (Idegen elemek Orczy költészetében. E. Ph. K. 1889.) És itt Horatius hatását is vizsgálja. Azonban csak épen azokat az egyezéseket veszi föl, a melyeknek első olvasásra szemébe kellett tűnniök. A Sabinum vidám lakója és a tarnacőrsi böles már külső életmódjukban is nagyon megegyeznek. Igaz, hogy ez főúr, amaz egy szegény libertinus fia, de mindkettő, midőn elhúzódhatik birtokának magányába, elfeledi a világban elfoglalt állását és csak élvezi a természet áldott nyugalmat, csendes mosollyal szemlélődik s a saját mulatságára verselget. Mindkettő nagyon meg tudja becsülni ezt a nyugalmat. Orczy: A Tsendesség és a jó Nyugodalom ditsérete¹ c. költeménye elég bizonyosság erre. Hányszor elmondogatja Horatius után: „Beatus ille“.²

Boldog! ki távozik nehezkés dologtól,
Kinek függni nem kell gyémántos nagyoktól...

(Ártatlan falusi életnek ábrázolása).³

És ismét:

Boldog a halandó, ki félre szegletben
Sorsával elégszik, él mint esméretlen...

¹ Költeményes Holmi. 1787. 122. l.

² Ep. 2.

³ Két Nagyságos elmének Költeményes Szüleményei. Kiadja: Révai Miklós. 1789. 186. l.

Nagyon megragadja Orczyt a III. 29. óda, ahol Horatius Maecenashoz fordul s szembeállítja az ő kis Sabinumának boldogságát a világváros nyugtalan zajával. Ő is a nagyurakhoz fordul:

Jertek le kis korig magas palotákból
Hágjatok le büszke márvány tornáztokból...

Egészen Horatius után énekl:

Szükség a változás, tudjátok mindenben,
Sokszor pihent hívság magános szegletben.

(Hor. III. 29. 14—17. sorok).

Ne sokat aggódjunk a jövővel, az úgyis bizonytalan. (Hor. 29—32. s.)

Majdnem fordítja a latin költőt a következő sorokban:

Ha hozzám érkézik, nem üzöm magamtól,
De ha szárnyát veri 's készül hajlékomból,
Eresztem, nem tsüggök adakozásából,
Jobb sorsot veszek ki saját iszákomból.

(Hor. III. 29. 53—56. sorok).

Nagy kár, hogy Orczynál a horatiusi gondolat ellaposodik a szóárban. A költő sokszor ismétli önmagát. Ne is várjunk művészi szerkezetet, hatásos tömörséget egészen Kazinczyig.

Ugyanilyen hangulat ömlik el a Generalis Beleznaynak c. költeményén.⁴ Felhívja Beleznayt a költő, menjenek ki a pompázó természet lágy ölére, akár másszanak fel az ürbői halomra, gyönyörködjenek a tavaszban.

A sokaság között, higyd el gyönyörűség
Nints nékem, neked is tetszik a tsendesség.

Nem a palotákban kell keresni a boldogságot, hanem a viskókban. Amint Horatius az ő babból, zöldségből álló kis ebédjét⁵ többre becsüli a nagy urak fényes asztalánál, úgy Orczy is jó „tarhót” akar főzetni Beleznay vastag szakácsával.

⁴ Költ. Holm. 107. l.

⁵ Sat II. 2.

Horatiusnak II. 19. ódája után írja le házának egyszerűségét. (Hívások megvetéséről.)⁶

Házamat nem ékesíti
Arany 's márvány nem keríti
Tornáztát oszlop rendei.

Később Orczy a keresztény világnézet magaslatára emelkedik. Mig a római költő azért tartja megvetésre méltónak a világ hiúságait, mert a sir szája úgyis mindenkit elnyel, addig a keresztény költő azért, mert a boldogság igazi forrása csak Isten lehet.

. . . itt minden csak hívás
Más vezére nincs lelkünknek
Isten tzelja az embernek
Ő az igaz boldogság.

Hasonló gondolatok vannak „A mulandóságról”⁷ irt költeményben is.

Azt a gondolatot, hogy nem a palotákban lakik a boldog, szinte az unalomig ismétli. A szegény parasztnéphez:⁸

„Nem fényes palotában lakik a boldogság,
Aranykárpitok közt több a szomorúság.”

Amint Horatius vitatja a falusi élet előnyeit az I. könyv 10. és 14. epistolájában Aristius Fuscus barátjával és majorosával szemben, ugyanolyan állásponton van Orczy is: „Egy ifjuhozz, ki a városi lakást a falusinál inkább szereti”.⁹ Horatiustól veszi még azt a képet is, hogy két jó barátjával összejönnek s elbeszélgetnek. Ilyen beszélgetést ír le Horatius a II. könyv 6. satirájában, ahol Cervius szomszéd elmondja a városi és falusi eger meséjét. A költemény utolsó strófája:

Szerentse! ne adj nekem sok jószágot,
Fojts-d a' kevélységre hajló kívánságot,
Szánj meg *középsorsban* tsendes boldogságot
Adj, 's két jó Baráttal szives társaságot.

⁶ Költ. Holm. 92. l.

⁷ U. o. 84. l.

⁸ U. o. 231. l.

⁹ U. o. 97. l.

Itt ismét a Liciniushoz írott óda főgondolatával az „aurea mediocritással” találkozunk. Ez a második horatiusi eszme, amely Orczyt megragadja. Lefordítja a II. könyv. 10. ódáját¹⁰ Néhol annyira ragaszkodik az eredeti kifejezésekhez, hogy egészen megtartja a latin szerkezetet s csak magyar szavakat helyettesít bele. Pl: rebus angustis = szoros szerencséiben. Egyes hasonlatokkal nem elégszik meg, hanem ugyanazt a gondolatát parallelisztikusan másik képpel is kifejezi. Pl. igen szép parallelismus :

Mert egy Isten adja a nyarat s telet,
Szomorú dér után eljő a kikelet.

Vagy:

Szoros szerencséiben mutass bátor szívet,
Változó ügyedben el ne ejtsd kedvedet.

Különben Horatius ezen ódájának életbölcselete Orczynál más helyeken is föltalálható. „Hová barátságos építeni?”¹¹

Ki állandó házat akar építeni
Székét örökösen megerősíteni
Sem erős szeleknek ki nem kell azt tenni,
Sem tenger partjára nem kell azt ejteni.

Itt a szélsőségektől való óvás nyilatkozik meg.
Továbbá:

A kevély szerentse szeret játszadozni

— — — — —
A hatalmasokkal szeret hadakozni.
Régen felállított országot elvenni
Annak birtokából királyát kivetni.

Itt a hatalommal járó veszélyekre mutat rá.

Idézi még Horatiusnak ezt a gondolatát a már ismertetett „Generalis Beleznaynak”¹² c. költeményében.

Középszerűségben vagyon a boldogság
Főképp, ha kötve van chezz a szabadság.

¹⁰ Költ. Holm. 91. l.

¹¹ U. o. 28. l.

¹² U. o. 107. l.

Zlinszky is észre veszi,¹³ hogy a „Szabad-e szerelemről írni vén poétának“¹³ a III. könyv 26. ódája után készült, ahol az öregedő Horatius búcsút mond a szerelemnek.

Csak épen a teljesség kedvéért említjük fel, hogy idézi Orczy az ars poëticának jól ismert helyét (359. sor):

A kopasz Homerus olykor szűnniadozik,
De mégis elméje most sem fogatkozik.

Irja pedig ezt a Comminge fordítójának.¹⁴

Utóljára hagytuk Orczynak „Ezen Munkához“¹⁵ című költeményét, amely olyan előszófele a Költeményes Holmihoz. Ebben mintegy saját magát kritizálja meg, egész őszintén felsorolja azokat a forrásokat, amelyekből merített. Nagyon is szigorú maga iránt. Azt mondja, ha azok az írók visszakövetelnék gondolataikat, eszméiket, bizony csak könyvének táblája maradna. Mi csak a Horatiussal való összevetésből alkotunk ítéletet. Feltűnő, hogy kevés eszméjét veszi át Horatiusnak, de azt a keveset annál többször ismételi. A fordítástól kezdve a legszabadabb átdolgozáson át, eszme, sőt kifejezőskölesönzésig mindenfajta átvételt megtalálunk. Igaz, hogy „Ezen Munkához“ című költemény Boileau után készült, de viszont Boileau-nak meg Horatius volt a forrása s így bajos volna meghatározni, hogy mennyiben használta Orczy Boileaut s mennyiben Horatiust. Sok rokonvonás van közöttük és Horatiusnak I. könyv 20 epistolája között. Itt is, ott is tréfásan fordul a szerző költeményeihez s előre figyelmezteti a kritikákra, amelyek megtépdésik. De Orczy nemcsak a kartársak bírálatától fél, hanem retteg az „elmúlt vészektől“:

„Cicero, Seneca, Maro, Claudianus,
Mit mond Ovidius, Flaccus Boëtius.

Mindkettő sietteteti költeményeit s figyelmezteti, hogy addig hatnak, míg újak.

Horatius azt jósolja munkájának, hogy hamarosan abc-és könyv lesz belőle, Orczy annál is rosszabbnak szánja — fidi-busznak.

¹³ Költ. Holm. 195. l.

¹⁴ Két Nagys. Elm. 56. l.

¹⁵ Költ. Holm. 13. l.

A franciás iskola többi tagjainál tekintetbe se jöhet Horatius hatása a többi idegen hatásokhoz képest.

Csak utalunk a hasonló helyekre anélkül, hogy ebből következtetéseket akarnánk vonni:

Bessenyei György írja Barcsay Ábrahámnak:

„Hagyjuk el barátom a mély okoskodást,
Ne tegyünk hijában olyan sok hánykodást.
A természet setét mélységét elhagyván,
Örömré sietek, kezedet ragadván.“

Erre a gondtalan életre hívja fel a római költő is Leuconoët (C. I. 11.)

„Barcsay B. Ortzinak, midőn a vizek folyásának egyenességére rendeltetett volt“, költeményt ír s azon panaszkodik:

....mert gazdagság van tsak betségben
És tsak kincsre vágyunk e rövid életben.¹⁶

Idézi Horatiusnak azt a helyét, ahol panaszkodik a kapzsiságról:

O! Cives, Cives quaerenda pecunia primum est
Et virtus post.¹⁷

Horatius kifejezőmódját használja a következőkben is:

Hasztalan ébreszgetsz, Társ, vigabb nótára,
Mert, hogy telepedtem Vág zajgó partjára,
Lantom' függesztetem fekete szilfára
S lassanként igyekszem más életmódjára.

Erősebb nyomokat *Ányos Pálnak* „A lenyugvó naphoz“ című költeményében találunk.¹⁸

Miután leírja a természet elpihenését, inti az embereket a múlandóságra:

Mert mely nap eltűnik, többet nem világít,
Fonnyadt virágotska réteket nem sárgít;
Az elfolyt patakok már vissza nem térnek,
Vén kiszáradt tölgyfák nyárt sohasem érnek:
Úgy ha elaluszik életünk világja,
Többet föl nem derül, mert a sír elzárja.

¹⁶ Bessenyei Társasága 1777. Bécs. 64. l.

¹⁷ Epl. I. 1., 55.

¹⁸ Ányos Pál költeményei. Kiadja Abafi Lajos Bp. 45. l.

A Torquatushoz írt kedves óda jut eszünkbe (C. IV. 7.)

Immortalia ne speres, monet annus et alium

Quae rapit hora diem. etc.

Ányos más képeket használ, mondhatjuk melancholikusabb, annál is inkább, mert ő nem derül föl, mint Horatius, aki soha nem marad meg a lehangoló képnél, hanem víg életre, a jelen élvezésére hív fel.

Ezt a gondtalanságot Ányosnál csak az „Ivó-énekekben”¹⁹ találjuk meg. Ígyunk — mondja a költő — mit törődünk azzal, hogy mit mond a világ szája:

Lesz idő még, hogy a bűről aggódgyunk.

Horatius I. 18. és 27. ódáival vethető egybe.

„Gr. Nádasdi Ferenc főhadvezér halálára”²⁰ írt költeményének csak az első sora juttatja eszünkbe Horatius 7. epodusát:

Hová hanyatlasz virágzó Hazánk?

Hát nem tud egyéb, csak bú jöni ránk?

¹⁹ Ányos Pál költeményei. Kiadja Abafi Lajos. Budapest. 62. 1.

²⁰ U. o. 56. 1.

V.

Magyarosok, Kisfaludy Sándor.

D. Horváth Ádám. — Édes Gergely. — Földi János. — Csokonai V. Mihály. — Dukai Takács Judit. — Kisfaludy Sándor. — Kesergő Szerelem és Horatius. — Boldog Szerelem. Kisfaludy horatiusi élete. — Horatius hatásának mérlegelése Kisfaludy Sándorra.

A franciás iránnyal egyidejűleg lép fel, sőt sok tekintetben megelőzi a magyaros, vagy máskép népies iskola. Irányzatát nevével eléggé jelezzük, hogy a régi költők nyomdokain kíván haladni, előszeretettel használja a nemzeti formákat s kezdi észrevenni, méltányolni s felhasználni a népköltészet oly rendkívül gazdag forrását. Horatiusnak hatását erre az iskolára is ki tudjuk mutatni, de nem tudjuk e hatásnak általános szabályait megadni.

Nem is időzünk ilyen általános összevetéseknél, mert úgyszólván olyan különböző fajsúlyú költőket tárgyalunk itt együtt, akik nem tűnnek ilyen összehasonlítást.

P. Horváth Ádámnak, a sújtásos magyarnak a Holmiban, 1788-ban Pesten kiadott verseit és a Gerecze Péter által a Figyelő XV. (1883) kötetében közölt verseit vetettük össze Horatiussal. A Torquatushoz (C. IV. 7.) írt ódára gondolunk a „Világi Múlандóság, Halál” c. költemény olvasásakor.¹ Amiket Horatius mond a változandóságról, mint tűnnek el az évszakok, de azután ismét visszatérnek, míg a mi életünk elmúló napjai soha vissza nem jönnek, ezeket mondja Horváth is. Meg hogy a halál egyformán zörget a szegény és gazdag ajtaján. (C. II. 14.) Ugyanebben az ódában beszél Horatius arról, hogy mit ér, ha az ember kuporgatja össze vagyó-

¹ P. Horváth, Holmi 75, 1.

nát, bezzeg majd dűskálkodnak az örökösök, ha egyszer behunyta szemét. Ez a tárgya P. Horváth „Fösvénység”² költeményének is.

Míg éltek, senki sem veszi hasznokat,
Nem szerettek sem mást, sem ti magatokat,
Azért várják sokan halálózástokat,
Hogy akkor bonthassák fel szalonnátokat.

Könnyű a horatiusi hangulatra ráismerni a „Tünődésben”³

De mit töröm fejemet?
Hiszen nemcsak engemet érdekelnek
A 'gond 's a' sok bajok — is,
Illy szomorún mások — is énekelnek,
Alig vagyon ki olly nagyon
Örülhessen,
Hogy néha ne keseregne
Keservesen.

„Elég már” című költeményének (Holmi II. 312.) tárgya rokon Horatiussal. Mindkét költő panaszkodik, hogy öregsége dacára is gyöttri a szerelem.

Amint már említettük, erősen hatott Horatius a leoninus versek hőisére, *Édes Gergelyre*, aki különösen, mint Horatius-műfordító nevezetes.⁴ Radó Antal a magyar műfordítás történetében azt mondja róla, hogy tömör és mégis hű és sokszor fölér Virág fordításaival. De ő is elfogadja Péczeli szabadfordítás elméletét s egy pár átdolgozásában, mint abban a korban annyi más, követi is. Így megtaláljuk Horátiusnak Thaliarchushoz írott ismeretes ódájának szabad fordítását (C. I. 9.)

Csak hogy ő ugyanezt Fanninak mondja el: „Fannihoz.”⁵ Jó Badacsony borát, Balatont meg a Bakonyságot emlegeti. Különben e verset érdekes összevetni Verseghynek „A tél”, Vitkovicsnak „Imréhez” és Berzsenyinek: „Horác” c. költeményeivel is. Valamennyi ennek az ódának az átdolgozása. Az ember zavarban van, hogy vajjon hát ezekről a műfordítások, vagy pedig az eredeti, de erős idegen hatás alatt készült versek között számoljon-e el.

² Holmi 48. l.

³ Holmi 211. l.

⁴ Horátz Munkái: Magyarázta Édes Gergely 2. köt. 1819.

⁵ Édes Gergely: Iramati és Danái. Vázt 1803. 127. l.

Berzsenyi Horáczában még nyilatkozik meg önállóság, hiszen ő mintegy azért beszélteti Horatiust ezzel az ódával, mert ez épen a legjellemzőbb reá nézve, de a többiek azáltal, hogy Fannihoz, Imréhez stb. fordulnak, a maguk nevében beszélnek, de Horatius gondolataival. Még a legfinomabb Verseghy, aki helyet, nevet nem említ, csak egyszerűen a telet írja le Horatius képeivel. Valóban: „Facies non una, nec diversa tamen.“ Ugyanilyen szabad átdolgozásoknak kell tekintenünk még: „Péczelehez“⁶ írott költeményét és az „Iramati és Danái“ 93. lapján közölt tavaszi dalt is. Az a C. I. 18. után készült, ez a C. I. 4. gondolatait ülteti át magyarra. Elképzelhetjük, mennyire tönkretette az eredeti óda finomságait, művészi szerkezetét, mikor annak 5 strófáját 35-re nyújtja ki!

„A magyarokhoz“⁷ írt ódája a 3. római ódának (C. III. 3.) a parafrázisa.

A műzsával olyan viszonyban van, mint Horatius. Amint Horatius sem akar versenyre kelni a görög lant nagy mesterével, Pindarossal (C. IV. 2.), úgy Édes Gergely is meghajlik Virág műzsája előtt s elismeri annak utánozhatatlanságát. Ez a tárgya a Virág Benedekhez írt ódának.⁸ Horatiusi gondolat az is, amit folytatólagosan mond ugyanebben az ódában, hogy kincseket nem tud barátjának adni, csak dallal tudja barátságát kifejezésre juttatni. (C. IV. 8.)

A debreceni kör egy másik tagjának, *Földi Jánosnak* nem nagy terjedelmű ugyan a költészete, alig 30 verse jelent meg nyomtatásban s ezek között is csak 15 az eredeti, a többi fordítás, de így is megállapíthatjuk, hogy Horatius kedvelt költője volt. Három verset fordít le tőle: a C. II. 10; III. 12. és a 2. epodust s egynehány sornyi töredéket a C. I. 12-ből. Fordítása teljesen megfelel kora színvonalának. Nagy gonddal, az eredeti versmértékben fordít; nem mindenütt hüen ugyan, de elég magyarosan. Ezért tetszenek e fordításai Rádainak is.

Eredeti költeményei közül mindjárt „Edgy téli víg napra“⁹ a C. I. 9-et juttatja eszünkbe. Nem mondjuk, hogy az után készült, de utolsó négy sorában világosan ki van fejezve az a két hora-

⁶ Iram. és Danái. 127. l.

⁷ U. o. 115. l.

⁸ U. o. 136. l.

⁹ Földi János Költ. Régi Magy. Könyvtár. Kiadja Mixich Lajos. 1910. 128. l.

tiusi gondolat, hogy bizonytalan a jövő s azért a jelent meg kell ragadni:

Nem tudom, miféle nap lesz, melly ma hozzánk érkezik,
Látom azt, hogy víg örömmel kezdetén ígérkezik.
Mintha minden órán hívna, hogy ma vigadozni kell;
Titkos indító erő ez e' napunkba hinni kell!

A „Pestről 's Budáról 4-ik Augusti útnak indult M. Gróf Gyulai 's Eszterházy Nemes Magyar Regementjeit illy versekkel kíséré ki F. J.¹⁰ hosszadalmas c. költeményében a kanikula mérges melegét, mint lángol az Oroszlánjegy, mint égne a két égi Ebek s a Kasza csillog, mind a C. III. 29. után írja le:

Most a munkások, takarók 's barmok nyavalyások
Lesnek híveseket, lengedező szeleket.

Igy keresi Horatiusnál is ember, állat az árnyékot.

Jam pastor umbras cum grege languido
Rivumque fessus quaerit et horridi
Dumeta Silvani caretque
Ripa vagis taciturna ventis.

A debreceni körnek, de mondhatjuk a XVIII. század utolsó évtizedének is legtehetségesebb, legönállóbb költője *Csokonai V. Mihály*. Ezt a megállapítást nem a saját kora, hanem a jóval későbbi kritika tette. Annál érdekesebb ezt a genialis önálló költőt esetleges forrásaival összevetni.

A klasszikus ókor költői közül Anakreon volt reá a legnagyobb hatással. Fordított tőle s ő maga is írt anakreontidákat. Rokonlélek vele s nem ritkán versenyez nagy görög mesterével. Ha meggondoljuk, mily nagy hatással volt Anakreon Horatiusra is (ő utánna készült pl. az I. 27. óda és 12., 13., 14. epodusok), könnyű elképzelni, hogy Csokonai és Horatius között is sok rokon gondolatot fogunk találni. Mindenesetre sokszor bajos eldönteni, hogy vajjon Csokonai az eredeti görögből merít-e, vagy a szintén utánpótló Horatiustól. Mint jellemzőt, említhetjük meg, hogy egynehány klasszikus nevet kivéve, Horatius kifejezéseit, képeit stb. nem találjuk meg nála. Pedig föltétlenül jól ismeri Horatiust.

¹⁰ Földi i. m. 128. l.

Tiburnak nevezi debreceni kis házát, amely az emlékeztetés debreczeni nagy tűzvész alkalmával szintén a lángok martalékává lett.

Felvirulhatok-é? Lám oda Tiburom,
Hol vig gondolatim szárnyra repültenek. (A szélhez.)¹¹

Megtaláljuk nála Horatius három költeményének a fordítását is: C. II. 18. IV. és Ep. 2.¹² Az eredeti mértékben fordít; mindig magyaros, pedig dícséretes buzgósággal arra is törekszik, hogy hűen adja vissza az eredetit is, hozzátehetjük, hogy ez sikerül is neki.

Az eszmei hatást tekintve, a jelen pillanat élvezése, a horatiusi filozófia egy sarkalatos pontja gyönyörűen jut kifejezésre a „Miért ne innánk?”¹³ bordalában.

Mi gondod a továbbira
S világodat hogy éled,
Tekints csak e jó mádira,
Szived tudom megéled,
Töltvén bolond esztendejét,
Éljünk rövid napunkkal,
Mulatva vig igyunkkal.

De azért Horatiusnak egy hasonló tárgyú költeményével sem lehet párhuzamba állítani. Pedig a latin költő lebeg Csokonai előtt, a következő strófában citálja is:

Nunc est bibendum! ennyibe
Horácczal egyet értek.

Vigalomra hi fel a Békekötésre¹⁴ írt dalában is. Ugyanaz az öröm fogja el a költőt, ami a római lantost elfogta, midőn Caesar visszatért győzelmes haddal Hispániából. Mindkettő örvend a béke olajágának. Itt a hatás a külső kifejezésekben is észlelhető.

Horatius: (C. III. 14.)

I, pete unguentum, puer et coronas
Et cadum Marsi memorem duelli.

¹¹ Csokonai V. Mihály Összes Művei. Két kötet. Bp. Magy. Könyvkiadó intézet I. 264. l.

¹² U. o. I. 345—347. l.

¹³ U. o. I. 261. l.

¹⁴ U. o. I. 295. l.

Csokonai:

Tölts pohárt gyermek! nesze tölts fejér bort,
 Mert fejér borral fogom ünnepelni
 Boldog esztendőnk ideérkezését;
 Tölts bele gyermek!
 Most örüljünk már, mivel ah! az elmúlt
 Gyászos esztendő.

— — — — —
 Visszatért immár olajággal a frigy.

Hasonló önfeledt örömökről dalol másik újévi versében is:
 „Üjlesztendei gondolatok“-ban.¹⁵ Fut, rohan az idő, élvezzük, mit a
 jelen nyújt, mert hamar jön a halál:

Míg tehát az lenne meg
 A szép időt, oh Lilla, meg ne vessük,
 Míg az élet lángja ég
 Egymást viszont öröm között szeressük.

Scaliger († 1558.) szerint Horatiusnak az ambroziánál és nektárnál is édesebb költeménye a III. 9. óda, a híres *carmen amoebum*.

Donec gratus eram tibi
 Nec quisquam potior brachia candidae
 Cervici iuvenis dabat,
 Persarum vigui rege beatior.

Igy fordul Horatius az ő kedveséhez, Lydiához, aki hasonlóan válaszol. A kedves szerelmi perpatvar végre is kibéküléssel fejeződik be. E költeményben alkalmazza Horatius a bucolikákban szokásos párbeszédet, vagy váltakozó dalt. A modern költészet is felismeri ennek varázslatos báját s utánzása nagyon elterjed. Így Csokonainál két költeményben is látjuk ezen óda hatását. Az egyik az Alku.¹⁶ Szintén ilyen váltakozó dal, a költő és kedvese enyelegnek. De nem éri el Horatius költeményének báját, mert nem olyan ingerkedéssel, szerelmi perpatvarral kezdődik, azért veszít a drámaiságából.

¹⁵ Csokonai: Összes Művei I. 200 l.

¹⁶ U. o. I. 190. l.

A Szemrehányásban¹⁷ épen azt a kesergést találjuk meg, amivel Horatius dala kezdődik. Még a kifejezések is olyanok:

Lilla! míg ingó kegyelmed
Tiszta szívemhez hajolt
S alva tartott szép szerelmed,
Boldogabb nálam ki volt.
(Persarum vigui rege beatior.)

Klasszikus felfogás nyilvánul meg „Hálaének Venus oltáránál“ című költeményében. A költő hálából két szép gerlicét áldoz a szerelem istenasszonyának. Összevethető Horatiusnak Lydéhez írt dalával (C. III. 28.), hol a költő kedvesét Vénus tiszteletére hívja fel.

„Az elmatrónásodott Dorisban“¹⁸ ép' úgy gúnyolja az elvirágzott Dorist, mint Horatius a C. I. 25-ben Lydiát. Mindkettő fel-
emlegeti, hogy egykor mennyire lángoltak érettük az ifjak, de most már mindennek vége.

„Dr. Földi sirhalma felett“¹⁹ feliratú költeménye meg a C. I. 24-el hasonlítható össze. Itt Horatius Vergiliust vigasztalja, aki derék barátját, Quintiliust gyászolta. Rokon gondolat mindkettőben, hogy Quintilius is, Földi is mily tiszta, egyeneslelkű volt és mégis a halál martaléka lett.

Hadd említsük még meg „Virág Benedek Úrhoz“ írott ódáját. Azt a horatiusi elvet hirdeti, hogy a költő örökké él. De Horatius magamagának,²⁰ Csokonai Virágnak jósolja meg a halhatatlanságot.

Látod lábad alatt a letiport halált,
Ni mint küzködik az éj rettenetes fia!
Mint tajtékzik acélínyo s eszén kívül
Mint ordítja kiverő fogát.

A magyar irodalomnak kevés a nőköltője; e kevés között is kiválik a keszthelyi Helikon büszkesége: *Dukai Takács Judit*. Egészen sajátságos, hogy még ő is Horatius után énekel: „Az én lakhelyem“:

Távol a nagy világ fényes lármájától
Félre vonva annak csábító gőzétől,
A hízelkedőknek menten csapatjától
Nyugodtan sok veszély ragadó tőrétől,
Itt élek csendesesen és megelégtülve.

¹⁷ Csokonai: Összes Művei I. 199. l.

¹⁸ U. o. 183. l.

¹⁹ U. o. 250. l.

²⁰ C. II. 20. és III. 30, IV. 3.

Minthá a Horatius „Beatus ille“-jét (Epod. 2.) hallanók. Már hogy közvetlenül Horatiusból merített-e, vagy pedig ez a természet, vagy faluimádás a levegőben volt-e annyira, hogy ez inspirálta, avagy más költők hasonló horatiusi hangulatú költeményei után írta-e, azt bajos volna eldönteni.

Mindezeket a költőket, Csokonait kivéve, költői tehetség s hatás tekintetében messze felülmúlja *Kisfaludy Sándor*, a Regék és Himfy-dalok költője, aki minden eredetisége mellett is Horatiusnak nagyfokú hatását mutatja.

1801-ben jelenik meg Himfy szerelmeinek első része; e szonettek csakhamar bejárják az egész országot s Himfy nevét ismertté teszik. 1807-ben megjelenik a II. rész; ugyanebben az évben regéi közül három: Csobáncz, Tátika és Somló s Kisfaludy Sándor sokáig a nemzet első költője lesz. Csodálják tárgyainak gazdagságát, nyelvének könnyed báját, formáinak tökéletességét. E szonettek megírására az eszmét Petrarca adja meg, akivel a költő olaszországi tartózkodása s francia fogsága alatt ismerkedett meg. Petrarca hatását kellőképen méltatták és kimutatták, de még Imre Sándor 1878-ban a Budapesti Szemle 16. kötetében a 294. lapon azt mondja: „Annyi igaz, hogy Kisfaludy sem az óklasszikai, sem az újnemet költőkkel nem érintkezik oly szorosan, hogy hatásuk alatt állana.“ Azóta már ez a vélemény alaposan megváltozott. Csapó Antonin az esztergomi kath. főgimnázium 1898/99. értesítőjében foglalkozik Horatiusnak Kisfaludyra való hatásával. Szorgalommal hasonlítja össze az egyes helyeket. Sokszor túllő a célon s hasonlóságokat talál ott is, ahol nincsen s a sok adattól nem látjuk tisztán a hatás minéműségét.

A Kesergő Szerelemben nem sok horatiusi helyet találunk. Hiszen épen ehhez nyújt bőségesen sok gondolatot Petrarca. Föltétlenül ennek kell előtérbe lépnie. A példátlan hatáson, amelyet Kisfaludy Kesergő Szerelmével tett, nagyon felbuzdul s ez adja neki a gondolatot, hogy megírja szerelmi regényének második részét, a Boldog Szerelmet. Hamarosan éreznie kell, hogy sokkal nagyobb és nehezebb feladat ez. Sokkal finomabb, érzékenyebb az emberi szív a szenvedések közepette, sokkal több húrja van a csalódásnak, kesergésnek, fájdalomnak, mint az örömnnek és boldogságnak. Hiszen a szenvedések, fájdalomak egész folyamát kell megismernünk, míg egy csepp örömhöz jutunk, nem csoda, ha hasonlíthatatlanul több

oldalról érzi és látja a lélek a keserőségeket, amelyekkel összenőtt az élete s amelyektől csak a halál választja el. Midőn Kisfaludy a szerelmi boldogság tárgyszegénységét érzi, ahhoz a költőhöz fordul, ki az ókorban a boldogság, az egyszerű örömök legédesebb hangú lantosa volt, Horatiushoz. Így akadunk lépten-nyomon horatiusi reminiscenciákra. A költő otthagya a kalandokkal teljes katonai pályát, 1800. elején örök hűséget esküszik Szegedy Rózának s 1805-ben Sümegen telepedik le. Az egyszerű falusi gazdálkodó élet keretébe ki illeszkedhetik be a legharmonikusabban, ha nem Horatius? ... Nem a szerelmi költeményei hatnak rá, hanem az életbölcseletiek. Ő maga mondja:

Szeretem én Horáczt által
Tudni, mi a bölcsesség.
A bölcs ember miként él s hal,
Mi neki a föld és ég.
Ezt a csuda természetet
S benn' az embert és életet,
Milyen pontból szemléli.²¹

Horatius is ezt a szemlélődést szereti. (Sat II. 4. 93 — Sat II. 6. 72. — Epl. I. 1. 10. — Epl. I. 12. 15. — Epl. I. 18. 96. — Epl. II. 2. 141.)

Nem is igen hathat Horatius szerelmi költészete modern költőre, amely a mi felfogásunk szerint többször perverz és mindig tisztességtelen.

Annál többször tárgyalja a boldog élet tanait. A Boldog Szerelem egész első éneke azzal a kedves horatiusi problémával foglalkozik, hogy az egyszerű falusi életben, a természet szépségeinek közepette, a szerelmes oldalán találhatja meg az ember az igazi boldogságot. Beszél az élet rövidségéről, e rövid élet jól felhasználásáról, de a mértéket és a középzszer ő is hangoztatja. A lelki egyensúlyt megköveteli, ostromozza az erkölcstelenséget. Ime, a főbb ismert horatiusi gondolatok, amelyeket Kisfaludy annyiszor variál. Fordítani nem fordít le Horatiusból semmit. Ez nem felel meg az ő elveinek.²²

Ha Horatiust akarja megszólaltatni, akkor inkább az eredeti nyelven idéz belőle. Pl.: „Mert hajh barátaim! akármit mondjon

²¹ Bold. Szer. VI. É. 6. v.

²² Hátrah. M. I. Hattyúdál IX. Ének 39. v.

a hideg ész és a hidegebb szív : „Dulce est desipere in loco”.²³ Csak a gondolatvilága táplálkozik Horatiussal. A forma átvételéről nem lehet szó, hiszen neki megvan a saját versformája a Himfy-versszak. S ezzel el is mondtuk Kisfaludy Sándor és Horatius viszonyát. Csak az egyes helyek egybevetése van hátra.

Említettük volt, hogy a Kesergő Szerelem inkább Petrarca hatása alatt keletkezett. Nem látjuk itt a jeligék között az óklasszikusokat, de az eredeti kéziratban 11 horatiusi kivonat található s ez arra vall, hogy a költő ezeket részben felhasználta²⁴ s részben fel akarta használni. A horatiusi kifejezéseket használja fel — de más kapcsolatban — a következőkben :

Kes. Szer. 13. dal. — Hor. C. I. 16. 22 ; Kes. Szer. 8. dal. — Hor. Epl. I. 14. 12.

Egészen másról beszél Horatius, csak az a gondolati kapocs, hogy bárhova menjen is az ember, saját lelkétől, lelkének szenvedélyeitől nem menekedhetik. Hasonlókat mond még Epl. I. 11. 27. és C. II. 16. 17.

Kedvelt gondolat ez több modern költőnél s megtaláljuk még Kisfaludynál másutt is : Kes. Szer. 68. dal.

Ezek azonban csak szórványos jelenségek. Annál nagyobb tömegekben találjuk a horatiusi helyeket a „Boldog Szerelemben” és „Hátrahagyott Munkáiban.” Csak nagy vonásokban próbáljuk ezeket összeszedni s Kisfaludy horatiusi életét s gondolkozásmódját bemutatni.

Elnyeri szerelmesét ; a Boldog Szerelem első énekében kifejezi boldogságát, de egyuttal örvend annak is, hogy hazakerült a hazai földre :

Végre tehát elnyertelek,
Boldogsága szívemnek ?
Mennyi kinnal kerestelek
Oh élelme éltemnek,
Holtomiglan hát lakhatlak
Édes fölgye honnyomnak ?
Békességben hát bírhatlak
Fészke gyermekkoromnak.

²³ C. IV. 19. 29.

²⁴ Csapó Antonin. Kisfaludy Sándor és Horatius. Esztergomi kath. főgimn. értesítője. 1898—99. 15. l.

Horatius is így sóhajt fel a II. könyv. 6. szatirájában.: Itt él a költő.

Távol a világ zajától
S haszontalan füstjétől
A nagy város pompájától
S vészedelmes szelétől.

Nem Horatius Sabinuma jut-e eszünkbe, a hova hívja Maecenast? (Carm. III. 29, 9.)

Nem törődik a szerencse változásaival, sem azzal, hogy talán a hír elfeledi:

A szerencse s a hír felől
E szegletben elrejtve,
Nem tudván a világ felől
Sémmit — tőle felejtve,
— — — — életemet
Boldogul itt élem én.

(Bol. Szer. I. É. 20.)

Innen kezdve a 2 epodus gondolatait írja le (21. s.):

Gazdálkodom: szántok vetek,
És kenyeret aratok,
Kertészkedem: fát ültetek,
És gyümölcsöt szaggatok.

Vagyis megvalósítja azt, amit Alfius vén uzsorás Horatius szerint csak elképzelt magának. (2. epodus).

Kisfaludy ugyanitt a 26. versben mondja:

Elfáradván, vén tölgyemnek
Le-le dülök tövében,
S hív szerető szerettemnek
Nyugodván hív ölében,
Innen nézem bátorságból
A világ nagy tengerét stb.

Összevethető még a Boldog Szerelem I. Énekének 18. és 19. verse és Hor. Sat. II. 6. 1. Epl. I. 7. 44. és Epl. II. 2. 77., hol mindkét költő kifejezi örömét, hogy kis falusi jószága van. Jóval később is vissza-vissza tér a költő erre a gondolatra. Jele ez annak, hogy csakugyan a vérébe ment át s ő, aki fél Európát be-

járta, ismerte s élvezte a világ raffinált gyönyöreit, csakugyan boldog volt falusi birtokán kicsiny családja körében.

Hátrah. M. II. köt. 21. lapon: Falusi boldogság: V. ö. Epl. I. 10. 6.

Horatius után éneкли Kisfaludy, hogy rövid az élet. Bold. Szer. 40. dalából kiérezzük a Posthumushoz írt óda (C. II. 14.) keserűségét.

A mulandósággal foglalkozik a 62, 70, 112, 117, 130. dal. Hosszas volna mind idézni. De könnyen szembe állíthatjuk Horatius megfelelő költeményeivel: C. II. 14; I. 4, 13; I. 24, 11; I. 28, 15; II. 3, 17; II. 13, 19; II. 18, 29; IV. 7, 14.

Azt hisszük, egészen természetes, hogy a Boldog Szerelemben legtöbbször előfordul az az epikurusi elv, hogy élvezzük a jelent. A 25, 45, 49, 63, 98, 106, 118, 121, 157. dalok mind erről szólnak. Az igaz, hogy Horatiusnál találhatott erre elég helyet s összehasonlításul kínálkoznak: Carm. III. 8, 25; IV. 12, 25; Epod. 13, 3; Carm. II. 29, 41; Epl. II. 2. 195; Carm. II. 16, 25; I. 6, 13; Sat. II. 6, 93; C. I. 4, 1; C. II. 11, 4; Epl. I. 11, 20.

Ez az idővel élés a legerősebben hangzik ki a 157. dalból. Itt a költő már az érzéki élvezetek kelyhének kiürítését is megengedi, sőt sürgeti:

Éllyük, éllyük az életet!
 Ám de éllyük eszünkkel;
 Éllyünk minden perczenetet
 S utóbbra is tegyünk el.
 Éllyük, éllyük az életnek
 Örömeit, kéjjeit;
 Éllyük a szép természetnek
 Boldogító kedveit;
 Az ég maga javallya ezt,
 Az élésre maga gerjeszt:
 Éllyünk lelkünk s testünkkel, —
 Mert holnap tán mennünk kell.

Pompásan szembeállítható az I. könyv 11. epistolájával.
 Idézhetünk még Hátrahagyott Munkáiból is:

Szakasszuk le az örömnnek
 Ma kinyíló rózsáját:
 Holnap talán az örömnnek
 Leljük helyén kóróját.

V. ö. Carm. III. 27. 42.

Azért ne higgyük, hogy talán a túlzott epikureizmusnak volna a hive, ezt úgy elítéli, mint Horatius s azt mondja a 118. dalban, hogy kényes virág az öröm, azért „mértékelve akarja hörpinteni a gyönyört.” Különösen Hátrahagyott Munkáiban gyakran emlegeti ezt a mérsékletet, a középshert.

Középszerűség; tégedet
Legholdogítóbb állapotnak tartanak
A földön és méltán az emberek.

(H. M. II. 33 l.)

Ugyanitt a 43. lapon olvassuk:

A szívre és lélekre nézve
Jeleseknek, a birtokra gazdagoknak
Mindig ezer volt s lesz irigyük,
Csak a középszerű marad
Békével a köztársaságban.

Ugyancsak a középshert dicséri Gyula szerelmében (II. ének 60. vers.)

Horatiussal hirdeti azt, hogy a boldogság nem függhet a külső fénytől, ragyogástól, annak a forrása bennünk, a szív nyugalmában és függetlenségében van.

Hátrh. M II. 49. l.:

Ne várj soha vigasztalást
Kivülről, ha benned nincs.

V. ö. Epl. I. 6, 1.

Még jobban kifejti ezt ugyanitt az 53. lapon:

Ne keresd a boldogságot
Caesar borostyánjában;
Ne Sándornak száz országot
Összevagdalt kardjában,
Ne keresd az Scaligernek
Tudós könyve dohában
Benn lakik az embernek
Önnön valóságában.

Horatius Pompeius Grosphusnak írja (Carm. II. 16.), hogy mindenki keresi a boldogságot, de senki sem ott, ahol megtalálhatná, szíve meglegedésében.

Egészen ennek a kérdésnek bölcséleti fejtegetésével foglalkozik Horatius az I. könyv 1. satirájában. Sorra veszi a különböző foglalkozású embereket, s kimutatja, mily balgák, amikor egymást irigylük, törik magukat a vagyonért! Hosszasan beszél erről Kisfaludy is a Boldog Szerellem I. Énekében 28—33., 35—37. versekben. Érdemes volna mind idézni, de oda utalunk. Az első satira gondolatmenetét végig megtaláljuk.

A kincsvágyat, kapzsiságot Horatius a C. III. 24-ben is erősen ostromozza s Kisfaludy ennek a gondolatait is úgyszólván mind átveszi. (V. ö. Bol. Szer. 36. dal.)

Megvetőleg nyilatkozik a világ minden hiú erőlködéséről haszontalan sürgéséről-forgásáról. (47, 52, 102, 129. dalok.) Annál jobban becsüli a szép, tartalmas lelkeket, akiknek szilárd elveik, meggyőződésük van s akiket ezen imponáló stoikus nyugalomukból nem hoz ki semmi.

191. dal:

Vidám, nyugodt, erős lenni
Lelkében és testében
Nem rettegni s nem csökkenni
A sors dúló mérgében;
Ez boldog s bölcs emberélet!

A már jól ismert Carm. II. 10. férfiideálja ez.

Hasonló rendíthetetlen szívet rajzol a 160. dalban. Horatiusnál Sat II. 2. 135; II. 8. 73: Epl. I. 1. 68.

Még ennél magasabbra is emelkedik. Horatius nyelvén ostromozza az erkölcstelenséget, amely pusztulásba kergeti a nemzetet. A Boldog Szerellem I. énekében hangzik föl a legsötétebb, legkétségbeesettebb római ódának a szava. (Carm. III 6.)

Hol az erkölcs kelleméről
Fennyen szólnak dicsérik,
Holott azt csak a nevről
És könyvekből ismerik.
De hol atya s anya már rossz,
Hogy legyen jó magzattya?
Mert a varjú csak varjat hoz
Csak sasnak sas fajzattya.

Hol az ifjú megvénhedik,
Még előtte korának;
És a vén megmerevedik
Baj s terh másnak s magának.

Bol a szülők nyomdokiban
 Sietvén a gyermekek,
 A feslettség dolgaiban
 Korán lesznek remekek.

Ezzel az erkölcszetelenséggel foglalkozik még H. M. II. 21. l. 30. l. 44. l. Összehasonlíthatók e helyek a Carm. III. 6, III. 24; 17; IV. 47; IV. 5. 17.

Nagyon meg kellett ragadniok Kisfaludyt Horatius hazafias költeményeinek, nemzetét ostorozó, erényre bűzdítő szavainak, mert neki főcélja épen a hazafiasság ápolása. Ezért ragad tollat, amint írja is a Himfy Szerelmei 1807. kiadásának előszavában: „Most van az ideje, hogy hazájáért, nemzetéért, nyelvéért minden hazafi tegyen, amit tehet. Most van ideje és foganattya a jó hazafiságnak. Kiki áldozzon, amivel tud! A jó hazafiság első kötelesség, első érdem stb.“ Szállóigévé lett Horatius III. könyv. 2. ódájának az a helye: „Dulce et decorum est pro patria mori.“ Ez a hely, mint Csapó Antonin²⁵ összeszámította „A lelkes magyar leány“ c. magyar nemesházi rajzolatban körülbelül harminceszor fordul elő. A Hattyúdal XII. énekének a felirata is az:

„Elni, halni a' Hazáért, nemzetért“

s az egész ének erről szól.

Kisfaludy Sándor a nemesség költője s így természetes, hogy ennek a mindvégig arisztokrata léleknek ép olyan véleménye van a néppel szemben, mint a szintén arisztokrata Horatiusnak.

Hátrahagyott Munkáinak III. kötetében a 45. lapon azt mondja:

A nép ingó nád szerint a szól után
 Szokott hajolni: Agg rege.

V. ö. Epl. I. 19. 37.

Végig mentünk így körülbelül minden rokongondolaton. Vannak ugyan még parallel helyek, de nem akarjuk a már úgyis hosszúra nyúlt egybevetést folytatni. Elég idéznünk csak a Bol. Szer. 159. dalát:

A sors ura bölcsen teszi,
 Hogy a jó s rossz jövőndöt
 Szemünk elől elfedezi,
 Áldjuk, áldjuk érte őt!

²⁵ Horatius és Kisfaludy Sándor. Ért. 45. l.

Kevélységgel dagadnánk fel,
Ha bizonyos jót látnánk;
Irtózáttal telnénk el,
Ha látnók, hogy rossz vár ránk.

Horatiustól veszi ezt, Carm. III. 29, 29 :

Prudens futuri temporis exitum
Caliginosa nocte premit deus.

Sok parallel helyet lehetne még felsorolni, pl. Bold. Szer. 159. dal : C. III. 29. 29 ; H. M. II. 40. 1. : Epl. I. 2. 14. ; H. M. II. 49. 1. : Epl. I. 14. 13., Sat. II. 7. 115.

A sok horatiusi kifejezés közül csak egyet idézünk : „animae dimidium meae“. (Carm. I. 3. 8., II. 17. 5.)

Meg van a Bol. Szer. 76. dalában :

... Fele valóságomnak
Lelke minden dolgomnak.

Azonkívül : H. M. II. 5. 700. 1. U. o. 8. jel. 721. 1. Lelkes, M. L. I. 2. jel. 1173. 1.

Csapó Antonin már többször említett értekezésében Kisfaludy drámáiból is szedeget össze horatiusi helyeket. Pl. Hunyadiából :

Fel-fel kap a hír s a szerencse
Gyakorta egyet, kit csudál szájtátva
Az, ki orránál tovább nem lát.

— — — — —
Gyakorta hírt, nevet kap érdem nélkül
Az ember : a sors és szerencse
Játéka ez csak.

C. III. 29. 49. ; Sat. I. 6. 15.

Ugyancsak Hunyadiából :

A hány ember, annyi benne
A szív, az ész, a vélemény, ítélet.

Sat. II. 1. 27.

A felhozott összevetések után Horatius és Kisfaludy viszonya tisztán áll előttünk. Nem szolgai ez utánzás, sőt hozzátehetjük, sokszor nem is tudatos. Illő, hogy hallgassuk meg magát a költőt is erre vonatkozólag. Elismeri ő a Himfy előszavában, hogy lesz bizony abban sok ismerős gondolat. „De — úgymond — hányszor

van, hogy olyant olvasunk mások írásában, amit mintha magunk éreztünk és gondoltunk volna? — hányszor írunk olyant, a mit noha magunkból vélünk eredni, mástól már régen érezve és gondolva volt, hírünk és tudtunk nélkül? — de éppen ez vonzza az embert emberhez, a szívet szívhez. . . . Csalatkozik tehát mindaz, aki Himfyt egészen originálnak gondolja. — stb.“ Érezzük, hogy Kisfaludynak igaza van. Az olyan átvételek ellen, amilyeneket nála találunk, nem hogy kifogásunk nem lehet, de szükségesnek mondjuk. A nagy szellemek gondolatai, eszméi csak úgy közkinceseivé lesznek az emberiségnek, mint a világraszóló találmányok. Ezen gondolatokon, eszméken kell felépülniök az újaknak, csak úgy lehetséges fokozatos haladás és előretörtetés.

Még feleljünk arra, hogy vajjon Horatius előnyösen befolyásolta-e költönket? Láttuk, hogy a Boldog Szerelemre volt Horatius a legnagyobb hatással. Ide volt szükség sok mindenféle idegen gondolatra, hogy terjedelmileg is létrejöjjön a Kesergő Szerelem párja. A kritika megállapította azt, hogy a Boldog Szerelem nem ér föl a Kesergővel. Az a sok reflexió, amivel a költő megtömi, nagyon fárasztóvá teszi. E reflexiókat, amelyek közül épen a legtöbbet Horatiusból meríti — ha saját szavaival mondja is el, nem tudja érdekesekké, újszerűekké tenni, ehhez járul a Himfy-versszak szakadatlan egyhangú ismétlődése. Egészen véve tehát e reflexiók ártottak Kisfaludynak. Nélkülök nem jött volna létre a Boldog Szerelem a mai alakjában és terjedelmében, de a költőt boldogsága pár olyan szonettre inspirálta volna, amely fölérne a Kesergő Szerelem legszebb helyeivel. Vannak így is a Boldog Szerelemben kedves szépségek, de ezek elvesznek a sokszor hangulatzavaró erős horatiusi helyek közepette. Hogy magánál Horatiusnál is a legmosolygóbb, legverőfényesebb helyek mellett ott találjuk a legkomorabb színeket és tájakat, az egészen más. Ott minden költemény egy külön egész, amelynek semmi köze a másikhoz. Kisfaludynál is az egyes dalok többekévéssé önállóak és befejezettek, azért nevezi azokat Kazinczy szerelmi epigrammoknak, de azért meg van az egésznek is egy bizonyos szerkezete és így megköveteljük, hogy az egésznek egységes alaphangulata legyen. Ebből az alaphangulathból zökkentenek ki olykor-olykor a horatiusi reminiscenciák, azért bátorkodunk azt a véleményünket kifejezni, hogy Horatius hatása Kisfaludynak több kárára, mint hasznára volt.

VI.

Óklasszikus iskola.

Átmenet: Rádai, Szilágyi, Molnár, Kalmár. — A triász általában. — B. Szabó Dávid. — Rajnis József. — Révai Miklós. — Vályi Nagy Ferenc.

Az óklasszikus költői iskola tárgyalásánál mondanivalónkat oda kell kapcsolnunk, ahol a klasszikus formák próbálgatásáról szövegtünk. Említettük, hogy mily szerencsés volt a kezdet Szilveszter Jánosnál s mily érthetetlenül lanyha a folytatás. Jó 200 esztendőnek kellett lefolynia, míg a klasszikus formák mondhatni erőszakos, forradalmi úton behatolnak s egy időre uralkodóvá lesznek a magyar irodalomban. Eltérvén az igazságtól, ha azt mondanánk, hogy a XVII. századi kísérletek után a folytonosság megszakad s a mértékes vers csak a triásszal lép föl ismét. Baróti Szabó Dávidnak, Rajnis Józsefnek s Révai Miklósnak megvannak a közvetlen előzői.¹ Ezek Rádai Gedeon, Szilágyi Sámuel, Molnár János és Kalmár György. *Rádai* a XVIII. század egyik legműveltebb költője. Korán elkezd verselni, de még rajta is uralkodik az a régebbi magyar előítélet, hogy nem valami nagy tisztességet hoz egy magyar úrra, ha versgyártó hírében áll. Ezért nem bocsátja verseit nyilvánosságra s így a triászra nem is hathat. Szilágyi Sámuel debreceni ref. superintendens, nagyhirű poeta a maga idejében, aki mint tudjuk, Voltaire Henriását is lefordította s ezzel Péczeli Józseffel akar versenyezni. Horatiusból és Klopstockból is fordít. De elenyészően kevés mindez s így nagyobb hatást nem tehet. *Molnár János* (1728—1804.) szepesi kanonokban már megtaláljuk az öntudatos törekvést. „Régi jeles épületekről“ c. könyvének előszaka lelkesen beszél a klasszikus

¹ Négyesy L.: A mért. magy. v. története. Bp. 1892. 35. 45. ll.

formákról s fölteszi a kérdést, hogy mi akadály lehet, hogy mind-
eddig nem használták ezeket a magyar írók. „Én, akárki mit mondjon,
neki bátorodván, a régi szokást ott hagytam és minden verseimet
deák rendbe szedtem“ . . . Az ő példáján lelkesül Révai s kezd
a klasszikus formákat művelni. 1770-ben pedig megjelenik *Kalmár-
nak* „Prodomusa“, de a mértékes verselés alkalmazásán kívül más
értéke igazán nincs. A klasszikus szellemnek megértését, a klasszikus
költőknek utánzását ezeknél egyáltalában ne keressük. A „Prodromus“
elrettentő példa, milyen sorsra juthat a verstechnika azoknál, akik-
nek a költészethez semmi közük.

Ilyen előzmények után jelenik meg *Baróti Szabó Dávidnak*
munkája: „Új mértékre vett külömb’ verseknek három könyvei,
mellyeket szerzett Esztergam megyebéli pap, Erdélyi Baróthi Szabó
Dávid, mostan a’ kassai fő iskolában az ékesen szollásnak királyi
professora. Kassán, Landerer Mihály költségeivel és betűivel. 1777.“
Egy évre rá Molnár János huzdítására kilép az irodalmi térre Révai
Miklós is „Magyar alagyáknak első könyvével“ s ekkorra már készen
áll Rajnisznak munkája, de ragaszkodva a „nonum prematur“ elvé-
hez csak 1781-ben jelent meg Pozsonyban „A magyar Helikonra
vezérlő Kalauz, azaz a magyar versszerzésnek példái és regulái.“
E három mű megjelenésével lép be a magyar irodalomba a klasz-
szikus irány s oly rokonszenvre talál, hogy a franciás iránnyal is
fölvesszi a versenyt. Mi az oka ez iskola fellépésének? A virágzó
latin műveltség kétségenkívül sokat megmagyaráz, de nem mindent.
A legközelebbi impulzust a szomszéd német irodalom virágzó
klasszicizmusában kell keresnünk. Lessing és Winckelmann ennek
a klasszicizmusnak lelkes védői, aestetikus fejtegetői s Klopstock
a legnagyobb költője. Úgy vallásos, mint hazafias költeményeiben
megbirkózik a német nyelv nehézségeivel s a klasszikus formákat
uralomra juttatja. Ezek utánzására szólítja fel Ranch Ignác Baróti
Szabót. Úgy a kidolgozásra földott témája, mint a szeszélyes forma
eleve kizárt minden költőiséget, de rávezette Szabót, hogy vizsgálja
a magyar nyelv természetét s a mértékes verselésre való hajlé-
konyságát.

Valóban, mindhárom írónak a formákkal való megmérkőzés
a főcélja, azért mindhárman műveikben verstani nézeteiket is kifej-
tik, sőt Rajnisnál éppen ezek a fejtegetések a fontosabbak s a versek
csak példák a formák bemutatására. Meg akarja mutatni, amit

Kalaúzának előjáróbeszédében mond, hogy „Úr a' Poéta, a versek az ő szolgálai és pedig oh mely engedelmesek", mely készek minden szolgálatra.“

Ismerjük azt a szenvedélyes vitát, amely Baróti Szabó, Rajnis, Révai között a prozódia kérdésében kitört s amelybe Bacsányi és Kazinczy is belekerülnek. A tollhare szenvedélyes, sokszor nagyon dúrva, de legalább tisztázza a mértékes verselés, vagy mint ők nevezték, a hangmérséklés szabályait s az egész magyar közvéleményt magukra irányították. Úgy a harcot, mint a hare prozódiai eredményeit bőven fejtegeti Négyesy László a mértékes magyar verselés történetében. (Bpest, 1892.) Nekünk a triász tagjaival, mint költőkkel s Horatius-követőkkel kell foglalkoznunk. Egyiket sem mondhatjuk igazi költői tehetségnek. Legkevesebb ízlése Barótinak van, de ő legtermékenyebb; Révaiban van tehetség, de őt más, nyelvészeti tanulmányok kötik le s így a költészetnek hamar búcsút mond. Rajnis virtuóz akar lenni, „próbáknak“ mondja verseit, de még így is vannak igazán szép, nemes ízlést mutató költeményei. Nem mondhatjuk, hogy Horatiust a többi latin poéták közül kitüntetnék. Sőt például Baróti Szabó és Rajnis jobban lelkesedik Vergiliusért. Mindakettő lefordítja az Eclogákat, Baróti azonkívül az egész Aeneist. Általában az a céljuk, hogy minél több klasszikus költőnek formáit, eszméit szóaltassák meg magyar nyelven. Fordítanak, átdolgoznak, írnak mindenről, ami épen előadja magát. A tárgy költőiségével törődnek a legkevesebbet. B. Szabó Dávid költeményes gyűjteményében igazán nagyon vegyes tárgyakat találunk. Fordít Horatiusból. Így megtaláljuk a Carm. I. 1; I. 22; I. 24; II. 14; II. 30 és Epod. 2. fordításait. Az egyes horatiusi képek olyanok a kezében, mint a klisék, amelyeket adandó alkalommal mindig beilleszt költeményeibe. Így tudvalevőleg Benedek napja tavaszra esik s Barótinak legjobb barátját Pýber Benedeknek hívták. Évről-évre megírja hát a költő a maga névnap-i köszöntőjét és a tavasz érkezését, mindannyiszor a C. I. 4. után éneкли meg, pl. a 93. lapon :

A kemény télnek fagya fel-fakadván
Bé' köszönt a' lány ki-kelet közinkbe —
Jertek óh gyengén pihegő Szeletskék,
Gyűllyetek össze !²

² B. Szabó Dávid Költeményes Munkái, 1789. 93. l.

Nem késik hasonló névnap-i üdvözléssel Virágot is fölkeresni, akit szintén Benedeknek hívnak, tehát a tavasznak horatiusi leírása ismét alkalmasan felhasználható.³ A tavasznak leírását külön is adja. (A tavaszhoz.)⁴

Ha halottat kell elsíratni, ismét van alkalmas horatiusi költemény a C. I. 24. „A Mélt. Báró Orczi Lőrincz Generalis Úr' Halálára 1789.”⁵ írt költeményen csakugyan érzik e költemény hatása.

A „T. Sturmman Ferentz Úrhoz”⁶ írt költeményben épen úgy állítja szembe a falusi és városi életet és dícséri a falusit, mint Horatius satiráiban és epistoláiban.

„Méltóságos Gróf Gvadányi József Generális Úrhoz 1799.”⁷ írt költeményének hangulata nagyon egyezik a C. I. 37-el és a 9. epodussal:

Hozz tokajit; tölds meg poharam; fenekére merüllyön
Minden gond . . .

Örvendeni kell, hogy diadallal megtért a harcból Gvadányi.

A Liciniushoz írt óda (II. 10.) gondolatai két költeményben is előfordulnak.

A kevélységről⁸:

A' Virtus közepet választ: sem porba le nem száll
Sem fényes poltzok fen tetejére nem hajt.
Nagyra, magasra ne vágy' ott szédülés lakik; ott a'
Fő kötelességét nem teszi, nem teszi láb.
A' nagy hegyet tapodó 's egekig nyúlt büszke fenyő-fa
A' rá fel-zúdult szél erejére ledől.

Azután felhossa Ikarus, Paëton példáját, kik elvesztenek, mert erejüket meghaladó feladatra vállalkoztak.

„T. Gyerkenyi Pyber Ferentz Úr' Nevenapjára”⁹ írt költeményében meg azt mondja:

Tél után vidám tavasz ér: nap éjnek
Nem szokott hosz'as birodalmat adni,
Hogy ma rosz', abból ki ne hozd immár
Holnap is az lesz'

³ B. Szabó Dávid Költeményes Munkái. 1789. 101. l.

⁴ U. o. 127. l.

⁵ U. o. 70. l.

⁶ U. o. 39. l.

⁷ U. o. 19. l.

⁸ U. o. 106. l.

⁹ U. o. 140. l.

Ezt Horatius a II. C. 10. 17.-ben így fejezi ki:

Non si male nunc, et olim
Sic erit . . .

Több horatiusi költemény alapján készült a „T. Üdösb B. Rádai Gedeon Urhoz 1786“ írt költemény.¹⁰

Virrad-e már vagy-is alkonyodunk, oh Rádai? Fonnyaszt
Engemet a szörnyű remegés, ha tekéntem az Égnek
Szüntelenül rajtunk dörgő villámit.

Ugy remeg, mint Horatius a C. I. 14.-ben, ahol a viharokkal küzdő államnak hajóját szemléli. Horatiust a polgárháborúk rémitik, Baróti azért kesereg, hogy lehánytuk a régi magyar öltözetet. A költő elkeseredésének motívuma egészen magyar. A Carm. IV. 4. után citálja:

Nem szülnek sólyom-fiakat soha gyáva galambok.

Az epod. 7. után éneklí, hogy mi magunk tesszük tönkre magunkat:

Igy rohanunk vesztünkre magunk! így vágjuk alattunk
A dőlésre hanyatló fát.

A költemény végén felcsillan a remény. Új íróhad kezd a magyar szóért buzogni.

A leveleket csaknem mindig úgy kezdi, mint Horatius. Így „T. Döme Károly úrhoz 1786“¹¹ írt levél a I. könyv, 1. epistolájának a bekezdését használja fel:

S hát meg-egyengessem már nyugalomra botsátott
Kis lantomnak omolt húrjait újra Dömém?
Újra tanulgassak rajtok dalt verni? . . . ne késérts:
Nincsen üdöm s' ha van is, metszek, ha nintsen erőm?

Kevésbé tájékozott azt hihetné, hogy a klasszikus iskola úttörőinek verseiben lépten-nyomon horatiusi helyekre akadunk. Pedig talán sehol nem kell ezeket az eszmei egyezéseket annyira keresnünk, mint éppen náluk. Különösen tapasztaljuk ezt Rajnis és

¹⁰ B. Szabó Dávid Költeményes Munkái. 1779. 20. l.

¹¹ U. o. 29. l.

Révai költészetének vizsgálásánál. Nem tehetségük önállóságából következik ez, hanem abból, hogy még nem sokat törődnek az eszmékkel és inkább a formák tömeges átvételét tűzik ki főcélul.

Rajnisnál nem a költeményekben, hanem az előljáróbeszédben találjuk meg a legtöbb horatiusi szellemet. „Félre! félre tudatlanok! félre ti is félszeg Magyarok! térjete ki az útból! ne is kérdezzetek: honnan? vagy hova?... gyömbért viszek; nem nektek való“. Ez az „*Odi profanum vulgus*“ költőjének a hangja. Azután felsorol egynehányat, akik már mértékre írtak. Elismeri ugyan Gyöngyösi, Faludi érdemeit, de — úgymond — azt vitatom, hogy nem kisebbek, sőt talán nagyobbak volnának, ha lemondottak volna ama törvényről: „Egy rend végének más rendnek vége feleljen“. ¹²

Meg is próbál Gyöngyösiből két strófát átalakítani hexameterbe s ugyanezt cselekszi a Megszerzésben a „*Palinodiával*“. ¹³

Költeményei között megtaláljuk a C. I. 2-nek könnyed, sikerült fordítását. A Kalaúzhoz fűzött verstanában ismét többször hivatkozik Horatiusra, így vele bizonyítja, hogy a versben nem elég a szó, tartalomnak is kell lennie. Bizonyítékul lefordítja a Sat. II. 4. megfelelő helyét:

Azt te Poétának soha-napra nevezzed,
A' ki tsak ígéket bizonyos rendekbe szorított;
A' kinek ép értelmet adott, kinek Istenes elmét.
S nyelvet az ég, azt tiszteljed ezen Isteni névvel.

És az a poéta, aki így ír, mennyire megharagszik Ráth Mátyásra, amiért az egekig nem magasztalta. Hiába, könnyű elveket hangoztatni, de nehéz azokat magunkra alkalmazni.

Révai alagyáinak I. könyve még kevés költeményt tartalmaz. Verseinek sokkal nagyobb gyűjteménye az, mely Pozsonyban 1787-ben jelent meg: „*Elegyes Versei és néhány apróbb költetlen írási.*“ Elveire nézve ki kell emelnünk, hogy ő nem olyan fanatikus klasszicista, mint Rajnis. Kreskai Imréhez írt alagyájában (III. könyv. 7.) elismeri a rímes verseknek jogosultságát is:

Légyenek embereink, kik amottan költsenek ébren
Páros végzéssel régi tsapások után.
Légyenek olyanok is, kik most ujabbra virágzó
Nyelvünket karokon hangos időkre vegyék.

¹² A Magyar Helikonra vezérlő Kalaúz. 1781. Elő-Járó-Beszéd.

¹³ U. o. 50. l.

Ugyanitt, de még inkább magához Barótihoz írt alagyájában (III. 10.) őszintén és erősen megrója Barótinak merész inversióit.

Lefordítja a C. III. 9.;¹⁴ IV. 3.¹⁵ és Epod. 7-et.¹⁶ A carmen amoebum fordítása azért érdekes, mert nem az eredeti formában fordítja, hanem 7 soros versben rímekkel. A 2. epodust pedig distichonokban ülteti át.

Eredeti költeményei közül legjobban követi Horatiust a III. 8. alagyában. „A' kikeletről. A' Tartsai savanyú víznél. 1783.”¹⁷ Egészen a C. I. 4. mása ez.

Vig tavasz 'a' kerek esztendő szebb része derül fél,
'S új pompájával tér mezcinkre kiszáll.
Újul a föld, mindent a lágy meleg éleszt,
'S könnyű szellőinek lengedezése nevel.

Azután leírja, mint sarjad a fű, mint örvidenek az állatok is. A nimfák kartánca helyett azt mondja:

A nyers ifjúság a' zöld pázsitra kikapván
Vig eleven, játszó, fris keze, lába futás

Az akolba zárt juhnyáj is most már kijár a mezőre. De a költőt a halál gondolatai töltik el. Itt is Horatiust követi:

Hervadozik képem kikelet' természete ellen:
Elfogyok, újulást nem veszen életerőm.

Csak azzal vigasztalja magát, hogy a túlvilágon szebb kikelet derül rá.

Három költeményében is foglalkozik azzal, hogy a jó és a rossz, szerencse és szerencsétlenség váltakoznak az életben. Így a III. 5. alagyája: „Magát bátorító Nagy Szív”.¹⁸

Azt tartsd, hogy nyomorúságid nem tartnak örökké,
Mind igaz is 's magad ilyly gondolatoknak eredj.
Holnap jobb napokat ad Isten s majd szélylyel oszolniak
A' ködök, inséged' fellege szebbre derül.

¹⁴ Révai i. m. Énekei: V. É. Szeretővel való megbékélés. 124. l.

¹⁵ Révai i. m. Énekei. I. É. A született költő 119—120. l.

¹⁶ U. o. 23. ének. 155. l.

¹⁷ U. o. 98. l.

¹⁸ U. o. 82. l.

Látd-e? világ' Űra most az eget mi homályba borítja,
 'S dörgő menyköveket szörnyen eresztet alá:
 Most ismét tsendes tisztára derülteti boltját
 'S a' kiesén lesütő nap mosolyogva ragyog.

A C. II. 10. filozófiája nyilatkozik meg itten.
 Hasonlókat mond a III. 7. alagya Kreskai Imréhez:

Oh! mi tsodálatosan rendelte ki Isten az égből
 Hogy kerek e' földön semmi sem állja helyét
 A' jó sem lehet állandó, rossz váltja fel ismét,
 A' jó feltetszván a' rosztat űzi tovább.

A „Vidulás“¹⁹ a C. II. 9-et követi:

Ködös homály és fergeteg
 Nintsen mindig az egen,
 Hogy bús voltál s haló beteg,
 Mondották azt elegen.

Horatius Valgiust inti, hogy ne sírjon folytonosan, hiszen nem mindig zord a természet képe sem.

Eszmék, gondolatok átvétele tekintetében Horatiusnak sokkal nagyobb hatását mutatja *Vályi Nagy Ferenc* sárospataki professor költészete. Merjük állítani, hogy Vályit még nem méltatták eléggé. A deákos iskola tagjai között előkelő hely illetné meg. Első nagy érdeme, hogy szerencsés a tárgyválasztásban és mindig tiszta a verstechnikája. Ez pedig ebben a korban nagy érdem. Költészetében nincsen semmi émelygősség. Ódáinak I—II. könyve²⁰ ugyan még inkább versgyakorlatnak látszik, ámbár már a II. könyvben is van egy pár figyelemreméltó költeménye. Hanem a III-ban igazán sok sikerült költeménye van. Csak „A magyarokhoz“²¹ címűt említjük, melynek gondolatmenetét, eszméit egy Petőfi nem tartotta méltatlannak követni. A „Nemzeti dal“-al igazán meglepő egyezéseket mutat. A mi szempontunkból azt emeljük ki, hogy be tud hatolni Horatius szellemébe.

¹⁹ Révai M. Elegyes Versei. 1787. 147. l.

²⁰ Ódák Horátz' Mértékeinn. Irta Nagy Ferenc, sárospataki professor. Kassa, 1807.

²¹ Vályi I. m. 222. l.

Igy sikerült utáinzata a Torquatushoz írt ódának (Carm. IV. 7.)
 „Egy barátomhoz“²² írt költeménye.

Völgy, liget, erdő, hegy gyászát levetette
 Barátom!
 Minden örömbe merült : . .

A költő biztatja barátját, menjenek ki a zöld természetbe :

Töltsük ez életnek kiszabott óráit örömmel,
 Ugyis rövidek.

H. : Carpe diem ! Vitae summa brevis.

*V. : Elfogy ez a szépség ; a Nyár eltörli hevével
 Díszeit ; a komor Ősz,
 Meghagyatott részét eldúlja ; reárohan a' Tél
 'S majd fagy alá temeti.
 Ezt ugyan a' munkás Természet visszateremti
 Egy Tavaszonn — de nem illy'
 Gondos erántunk . . .*

Látjuk, hogy majdnem a fordításig hű. A költemény vége,
 hogy meghalunk; elfelednek, azért ragadjuk meg a jelent.

„A nyughatatlankodóhoz“²³ c. költeményének majdnem minden
 gondolatát megtaláljuk Horatiusnál.

Kinzó képzelet'ed tedd — le, ne kérd azt ma, hogy a jövő
 Nap' hajnalja mi szerint öltözik.

(C. II. 16.)

Vályi:

ne kérd

A' holnap mitsodás lesz te reád nézve ? mi gyászt borít
 Rád.

Horatius:

Quid sit futurum cras tibi
 Fuge quaerere.

(C. I. 9.)

A Végzet könyv előttünk örök titok marad.

²² Vályi i. m. 177. l.

²³ U. o. 196. l.

ihletet írja le, mely elfogja, midőn Augustus tetteit akarja megénekelni, eddig Vályiit költői ihlete csak a természetbe viszi ki, ott aztán elandalodik és a magányt magasztalja.

„A megnyugovához“²⁶ c. költeményében azt a férfias nyugalmat dicséri, amelyet Horatius emleget a C. II. 10. és III. 3-ban. Lát-hatjuk ezekből Vályi Nagy utánzó módszerét. Elvonja Horatius költeményeiből az egyes eszméket, ezeket az eszméket írja fel költeményei címéül s azután összeszövögeti mindazokat a helyeket, ahol Horatius ezeket az eszméket fejtegeti.

Ilyen fajta költeménye a „A békességhez“ c. is.²⁷

Fájdalom! ah ismét készülsz az Egekbe? megutált
Földünket ismét elhagyod
Mennyei békesség?

Fohászkodik a költő a békességhez, hogy szánja meg a polgárokat a háború pusztításaitól.

— — — — lám még a vérnek özönjét
Most itta bé a' bús mező.

Még fel-fel szakadnak az alig beheggedt sebek s már új rémek fenyegetnek. Rajzolja azután a rettegést, hogy már idegen földdel akarják a polgárok a hazát felváltani. Mindenki világosan ráismer itt a 7. és 16. epodus hatására, de be kell látnunk, hogy a horatiusi eszme nagyon sokat veszített erejéből, épen azért, mert elvonttá lett.

„II. Jó'sef koporsójához“²⁸ írt költeményében maga citálja Horatiusnak azt a versét, melynek hatása alatt ez a költeménye készült.

Dignum laude virum Musa vetat mori.

Hosszasan és képletesen írja le József érdemeit.

„A halálhoz“²⁹ c. költeményében a virtus halhatatlanító erejéről szól megint csak Horatius után. (C. III. 2. 17.)

Én 's égi Musám durva hatalmadat
Nem fogjuk a' Sír Vedreiben soha
Érezni: minket halhatatlan
Virtusaink az Egekre visznek.

²⁶ Vályi i. m. 59. l.

²⁷ U. o. 219. l.

²⁸ U. o. 203. l.

²⁹ U. o. 164. l.

„A jó hazafiakhoz“³⁰ c. költeményben olyan képet rajzol a jó hazafiról amilyennek mutatja Horatius Maecenást az I. könyv 6. satirájában.

Nem akarjuk szaporítani az egybevetéseket, azt hisszük, idézeteink eléggé megvilágították Horatiushoz való viszonyát. Az mindig Barótiék fölé emeli, hogy költőietlen tárgyat soha nem dolgoz fel.

³⁰ Vályi i. m. 236. l.

VII.

Horatius aesthetikája és ennek hatása.

Válogatók és Horatius általában. — Aesthetikai törekvések Magyarországon. — Az ars poëtica. — Verseghy és Kazinczy aesthetikája.

A magyar irodalmi megújódása korában fellépő költői irányok között a műfajok elméletébe legbeavatottabb s legöntudatosabban haladó költőket az egyeztető iskola tagjai között találhatjuk meg. Már maga az a körülmény, hogy nem szegődnek egyetlen külföldi irodalom föltétlen követői közé sem, önállóságukat eléggé mutatja. És aesthetikai izlésükre vall, hogy úgy az óklasszikus, mint a francia, német, sőt a régi magyar költészetben is meglátják, megbecsülik azt, ami értékes és igyekeznek azt felhasználni. Ezzel elkerülik azt, hogy szolgai utánozókká váljanak s mintegy kényszerülve vannak, hogy a költészet elméletébe is mélyebben betekintsenek. Mindezek már eleve biztosítanak bennünket arról, hogy Horatius hatása e költői iskola minden tagjára nagy és mélyreható. Benne találhatták meg a legeszményiebben az ókor derült világnezetét s ezt gyönyörűen egyesíthették az újkor, elsősorban a németeknek érzelmességével. Eltanúlhatták tőle a műfajok elméletét, elleshették tőle a formák tökéletességének titkát. Ebben a körben lépnek föl Horatius legművészebb műfordítói. Vannak átdolgozók is, de ezek is oly hatalmas lépéssel törekszenek Horatiust elérni, amilyent másutt hiába keresnénk. Reájönnek arra, hogy Horatius hatásának is egyik titka épen abban rejlik, hogy uralkodik szavain, a formán s rövidsége, művészi szerkezetre törekszik. Ezt igyekeznek tőle ellesni, ez a költői rövidsége, művészi szerkezetre, pointre valló törekvés lesz megindítója a nyelvújításnak

is. Verseghy Ferenc, Bacsányi János, Szentjóni Szabó László, a nagy Kazinczy Ferenc s az ő követői Kis János, Vitkovics Mihály ezen irány nevezetesebb költői s közékük sorozhatjuk a legvonzóbb költői lelket, Kölcsey Ferencet is.

Mielőtt azonban Horatiusnak költészetükre gyakorolt hatását követnénk, nyomról-nyomra külön vizsgálódásunk tárgyává kell tennünk Horatius aesthetikai nézeteinek hatását, amelyeket, ha nem is rendszeresen, de mégis a legnagyobb tömegben a Pisókhöz írt költői levelében, az ars poëticában rakott le. Szól ugyan másutt is ilyen kérdésekről. Így az I. könyv. 4. satirájában egyrészt védelmére kel a satirának, mint műfajnak, másrészt azonban megszívlelendő kijelentéseket tesz, amikor azt mondja, hogy nem a kötött forma, a szavaknak szabályos elhelyezése teszi a költeményt költeménnyé. Aki csak erre törekszik, az verselő, de nem poéta. A költő szerinte az:

Ingenium cui sit, cui mens diviniior atque os
Magna sonaturum, des nominis huius honorem.

Itt reámutathatunk arra, hogy — sajnos — a deákiskola első tagjai nem látták meg Horatiusnak efféle kijelentéseit.

Ugyanezen könyv 10. satirájában folytatja témáját. T. i. a 4. satirában hibáztatta Lucilius satirairó pongyola verselését is s itt mintegy védelmül kifejti a külső forma követelményeit. Nem elég a publikumot csak mulattatni, „Est brevitae opus, ut currat sententia.“ (9. sor.) Szükséges azután a változatosság és a finom mérseklet. Hibáztatja Luciliusban azt, hogy görög szavakat kever a latin beszédbe. „Saepe stilum vertas“ (73. sor) tanácsolja. Soha ne hamarkodja el dolgát a költő, hanem műgondra törekedjék. Az I. könyv 19. epistolájában kikel a szolgai utánzók ellen; ő, ha utánozza is a görög költőket, az csak a forma átvételére terjed, de tárgyban, szellemben, tartalomban mindig megőrizi függetlenségét. Amiket szétszórta — nemcsak itt, de más költeményeiben is — mond, azokat kibővítve adja elő a Pisókhöz írt levelében. Nem mondhatjuk, hogy rendszeresen tárgyalja a poëtika kérdéseit, de mi azt se mondanánk, hogy nincs e levélnek „összefüggő systemája“. Van biz' annak művészi szerkezete. Öntudatosan halad a költő kitűzött célja felé. L. Calpurnius Piso két fiához írja költői levelét, akik — úgy látszik — drámai kísérletekkel foglalkoztak. Ez

az oka, hogy a levél oly részletesen tárgyalja épen a dráma aesthetikáját. Minden gondolat a főtételt támogatja, amelyet Horatius a 415. sorban mond ki:

„didicit prius, extinuitque magistrum.“

Nincs miért az egész tartalmat elmondanunk, csak egy pár jellemző s a magyar költőkre is ható sententiát kapunk ki belőle.

Legyen a mű egységes (1—37.); kiki tehetségének megfelelő tárgyat válasszon. A költő ura a nyelvnek, azt alakíthatja, új szavakat vezethet be; régieknek új jelentésárnyalatot adhat (45—72). A nyelvezet feleljen meg a tárgynak. Legyen változatos. A jellemzésre fordítson a költő kiváló gondot. Ha nem is lehet mindig egészen eredeti, nem baj, hiszen

„Publica materies privati juris erit.“

Csak ne fordítson szóról-szóra, hanem szabadon dolgozzon át. (130—135.) Hosszasan tárgyalja azután Horatius a drámát (153—294).

Talán legérdekesebb a levél III. része, ahol a költői tehetségről, annak kellékeiről, a költészet céljairól, a tehetség és tanultság közti viszonyról szól. Megállapítja az erkölcsi jó és a szép közötti harmóniát („quid deceat, quid non.“) „Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci.“ (343. sor.) Tehetségtelennek nincs helye a műsák berkeiben; de még a tehetséges is nagy gonddal dolgozzék („nonum prematur in annum.“ 388. s.) A tehetséges is szakadatlanul képezze magát, mert csak a kellő irodalmi műveltséggel, finomult izléssel párosult tehetség hoz méltó gyümölcsöket. Ezek közül is talán az irodalmi képzettség a fontosabb. Körülbelül ezen eszméket veti föl Horatius, hol komolyan tanít, hol szeliden dorgál, vagy kegyetlen gúnnyal támad.

Az aesthetika rendszeresebb művelése ugyanakkor kezdődik hazánkban, amikor az irodalom megújulása.¹ Bessenyei György az, aki mondhatni először foglalkozik aesthetikai problémákkal. Csakhamar egész rendszeres aesthetikák jelennek meg (Sófalvi József, Szerdahelyi György stb.), amelyek azonban latin nyelven vannak írva. Ezek a rendszerek legtöbbször fordítások, a renaissance-kori poétikák, meg a korbéli francia, német aesthetikusok (Voltaire, Batteaux, Boileau; Baumgarten, Sulzer, Herder stb.) elveit veszik

¹ L.: Radnai Rezső: Aesthetikai törekvések Magyarországon. O. K. 644—46. szám.

át. De mert a renaissance-kori poétikák mind Aristotelesnek, meg Horatiusnak ars poëticái után készültek, nem csodálkozhatunk, ha ilyen aesthetikai elvek tekintetében Horatiusnak oly nagyfokú és szövevényes hatásával állunk szemben, amelyet fejtegetni bajos lenne. Nehéz volna eldönteni, mit vettek át ezek az aesthetikusok Horatiustól közvetlenül s mit az említett francia, német aesthetikusok útján. Annyit látunk, hogy az irodalmi vitákban lépten-nyomon reá hivatkoznak. Így a B. Szabó—Rajnis—Bacsányi-féle nevezetes prozódiai harcba is többször beleszól, de különösen Verseghy és Kazinczy hirdetik szóval és tollal az ő elveit. Verseghynek 1793-ban jelenik meg Budán „Mi a poëzis és ki az igaz magyar poëta” című munkája. Császár Elemér Verseghy életrajzában² meghatározza azokat a poetikákat, melyek Verseghynek forrásul szolgáltak és Sulzer, Engel, Batteaux-Ramler művei mellett Horatius ars poëticájának erős befolyását is emlegeti.³ Különben erre a hatásra már az is eléggé figyelmeztet, hogy Horatiustól veszi a jellegét is, munkája végén függelékül közli az ars poëtica prózai fordítását. Ez ennek a nevezetes levélnek első magyar fordítása.

Kazinczyt mint aesthetikust Beöthy Zsolt hasonlítja össze Horatiussal.⁴ Sajnos, csak részletet közöl, mert csak a Berzsenyire írott költői levelére van tekintettel. Pedig Kazinczy különösen leveleiben hányszor hivatkozik Horatiusra! Idézi, vagy csak egyszerűen jelezi, hogy csakugyan Horatius hatása alatt alkotja meg véleményét.

Mindjárt összehasonlításunk elején jelezhetjük, hogy úgy Verseghynél, mint Kazinczynál inkább Horatiusnak azon helyei fordulnak elő, amelyek a költemény külsejét illetik. Az eredetiség kérdése általában nem fontos e korban. Egy jól fordított sorért jobban lelkesednek, különösen Kazinczy, mint akármilyen sikerült eredetiért, ha abban valahol egy pórias kifejezés akad. Mennyire áradozik Kis Jánosnak egy-egy sikerültebb fordításáért s mily szigorú Csokonaival szemben! Ő maga nyíltan megmondja, hogy Horatiusnak „imitatora”, ha nem is „plagizatora”.⁵ Minden ilyen fordításnál, átdolgozásnál az ars poëtica 130—135. sorai nála a döntők; az

² Császár Elemér: Verseghy Ferenc életrajza. Bp. 1903. 54. l.

³ Császár Elemér a Horatius és Verseghy közötti viszonyról külön is foglalkozik az Irodalomtört. Közl. 1899. évfolyamában.

⁴ Beöthy Zsolt: Horatius és Kazinczy Bp. 1890.

⁵ Váczy János: Kazinczy Ferenc levelezése. Kaz.-Cserey F. VII. köt. 19. l.

innen kiolvasott szabályt alkalmazza. Az eredmény azután megmutatta, hogy innen sokkal több szabadságot olvasott ki, mint aminek az irodalom részben kárát ne vallotta volna.

A költemények külsejét illetőleg úgy Verseghy, mint Kazinczy szigorúan követeli a Horatius által követelt választékosságot. Erről a választékosságról már az ódákban hallunk; éneкли a római költő, hogy „*Odi profanum vulgus*“ s mindegyre hangoztatja, hogy csak finom ízlésű műértők hecsülésére számít, azért ír valami magasabb stílusban. De ugyanezt azt *ars poëtica*-ban is előhozza, ahol a satyrusjátékról szól s szigorúan megrója azokat a fűzfapoetákat, akik a „hagymán és borsón élő pórnép“ beszédét akarják a színpadon is meghonosítani s durva, aljas tréfákkal, vagy pedig sallangos, kacskaringós kiszólásokkal akarnak hatni. Ezeket a megrovásokat lépten-nyomon megtaláljuk Verseghynél, aki lenézi a „leptses elmefuttatásokat és a legsajátalanabb tréfákat“ és Kazinczynál is, aki „görög kecéket lehel s hesperi eget derít tetőinkre.“⁶ Horatius-sal vallják, hogy „*Non satis est pulchra esse poemata: dulcia sunt*“ (99. l.). De különösen tetszenek Kazinczynak az *ars poëtica* 45—72. sorai, ahol Horatius az új szavak jogosultságáról beszél. Gyakran idézi. Midőn például a Wieland-Adelung-féle német nyelvítát a Felsőmagyarországi Minervában⁷ ismerteti, ezt a részt rím-telen jambusokban lefordítja. Meg van győződve, hogy ez a maga igaza mellett olyan bizonyíték, amihez nem kell külön magyarázat. „Én nem akadok fel azon, — írja Ferenczy Lajosnak⁸ — hogy a szó jó-e, vagy nem jó: csak szükséges legyen, különböző ideát jelentsen és az íróktól sanctionáltassék. Minden élő nyelv csinál új szót, miért ne hát a miénk is. Horátz erről igen sokat beszéle.“

Horatius híre helye:

Ut silvae foliis pronos mutantur in annos,
Prima cadunt: ita verborum vetus interit aetas
Et iuvenum ritu florent modo nata vigentque.

(60—63 sorok.)

gyakran előfordúl a nyelvújítási vitákban. „A levelek hasonlata jó lecke nekünk“, — írja Kazinczy Cserei Farkasnak.⁹

⁶ Beöthy: H. és K. 26. l.

⁷ 1825. évf.

⁸ Kazinczy F. Lev. IV. k. 563. l.

⁹ U. o. III. k. 304. l.

Ebben a kérdésben is többet magyaráznak bele Horatiusba mint ami ott van; de még végzetesebben félrevezeti úgy Kazinczyt, mint Verseghyt Horatiusnak a mértékes verselésre vonatkozó megjegyzése.¹⁰ Ebből ők azt olvasták ki, hogy csak a mértékes verselésnek van jogosultsága. Különösen Verseghy tárgyalja ezt s elítéli a rimes magyar verselést.¹¹ Hamar meglátja, hogy ilyenformán el kell ítélnie minden régi magyar poétát, de az elvért ezt is megteszi. Hiszen előtte van Horatius példája, aki szintén erősen és igazságosan megbírálja a régi költőket. Verseghy is erősen bírál, de nem igazságosan. Ez az eltévelyedése annál csodálatosabb, mert másutt, pl. Rikóti Mátyásban józanul és okosan hirdeti, hogy nyitott szemmel, kellő kritikával kell olvasni a klasszikusokat s kigúnyolja az óklasszikusok egyoldalú bámulását:

Az olvas haszonnal classzikus óságot,
Aki már ismervén a mai világot,
Ki tudja amabbul szedni a virágot
S mellőzni benne a rozsdás zsírságot.

Horatius felfogása szerint felelnek arra a kérdésre is: *Natura fieret laudabile carmen an arte?* (408. s.) Sőt bátran mondhatjuk, hogy Kazinczy sokkal nyomatékosabban hangoztatja a tanulmányt, a tanulmány által megszerzett izlést, mint magát a tehetséget. Úgy hogy gyakorlatban nála körülbelül megfordítva áll Horatius elve. *Poëta non nascitur sed fit!* Ha ma már nem is helyeseljük Kazinczy elveit, de legalább is értjük. Irodalmi nyelv, irodalmi ízlés megteremtése a főcélja, fanatikus lelkesedésre, polemikus hangra volt szükség, sőt a siker érdekében túlzásokkal sokszor túlzásokat kellett szembeállítani.

Az ars poëticának a magyar irodalomra tett hatásáról külön terjedelmes tanulmányt lehetne írni. Szeremley Barna¹² tanulságosan veti össze Virág és Horatius összehasonlító tanulmányában a magyar költőnek poëtikai elveit Horatiussal s a római költő hatását pontról-pontra ki tudja mutatni. De végigmehetnénk Kőlcsey, Bajzán keresztül egészen Arany Jánosig s az ő Ars poëticájáig.

¹⁰ Ars poët. 263—68 sorok.

¹¹ Császár: H. és V. Irod. Közl. 1899. 499 l.

¹² Szeremley Barna: Virág és Horatius Kisújszállási ev. ref. főgimn. ért. 1894—95. lásd a cikk függelékét.

VIII.

Válogatók: Verseghy, Bacsányi, Szentjóni.

Horatiusnak, a költőnek hatása a válogatók körének költőin nem egyformán nyilatkozik meg. Verseghy, Bacsányi, Szentjóni Szabó együtt tárgyalhatók s némileg Kazinczy, Kis János és Vitkovics Mihálylyal szembe állíthatók. Azok függetlenebbek Horatius-tól. Elbűvöli őket a „Marseilles“ riadó, mely Páris felől végigzúg egész Európán, a jelen nagy idők, nagy események sokkal inkább magukkal ragadják őket, minthogy a klasszikus ókor föltétlen bámulói közé tartoznának. Kissé ridegnek találják azt a jelen forrásához viszonyítva. Hallottuk már Verseghy hogyan nyilatkozik az ókori klasszikusokról Rikóti Mátyásban, hasonlóan beszél „A régi classikus auctorokhoz“ írott ódájában.¹

Hajdani classikusok! görög elme futásnak enyelgő
Dajkái; messze bujjatok
Kellemetes sugári elől a mostani észnek...

Jól tudjuk e költők életéből, hogy a világszabadság nagy tüze mennyire megégeti őket.

Ám Kazinczy is belekerül e forgatagba, a Martinovics-féle összeesküvésbe, de az ő működése később feltűnően távol marad a politikai élet hullámaintól. Ugy ő, mint Kis János és Vitkovics egészen horatiusi életet élnek.

Verseghy Ferenc maga elősorolja az *Analytica* III. 828. lapján azokat a költeményeit, amelyek Horatius hatása alatt készültek. A költő e helyéből kiindulva veti egybe Császár Elemér már idézett értekezésében annak összesen 9 költeményét, amelyek közül kettő

¹ Verseghy Ferenc: Magyar Aglaja. Buda. 1806. 46. l.

fordítás — Horatius megfelelő helyeivel. Összevetése kiterjeszkedik minden szempontra, mi is az ő nyomán haladunk. Bacsányi Jánost, Szinnyi Ferenc hasonlítja össze Horatiussal az Irodalomtörténeti Közlemények 1899. évfolyamában közzétett értekezésében. Csak mellékesen szól Horatius hatásáról, azért nem is találjuk teljesnek az összehasonlítást. Szentjóni Szabó László aránylag kis terjedelmű költészetének Horatiushoz való viszonyát eddig még nem méltatták különös figyelemre.

Verseghy önállóságát már Toldy nagyon kiemeli, amidőn azt mondja, hogy ha átdolgoz vagy az eredetire hivatkozik is, ott is olyan szabadon, annyira a maga módja szerint alakít, annyi könnyűséggel és vidorsággal, hogy hajlandók vagyunk azt hinni, miszerint ki így tud írni, bizony feltalálásában sem lett volna hiány, ha azt feladatává tűzi ki.

Ez a függetlenség Verseghynél öntudatos törekvés. Amint maga írja *Analyticájában*: (II. 147—151.) „Az utánzás háromféle: gyermekes, szolgai és szabad, ő szabad vagy lelkes utánzó akar lenni“. ² Csak az eszméket veszi át. Mellőz minden olyan vonatkozást, ami Horatiusnál személyi jellegű. Még inkább elmondható ez Bacsányiról, e kor legtehetségesebb poétájáról. Mind a kettő, azaz Szentjónival mind a három keményderekű, ezért nem találjuk meg náluk a költői leveleket. Vagy ha vannak, azok mindig önérzeteselek. Kétségenkívül igaza van Császárnak, amikor Verseghy irodalmi izlésének dicséretéül említi, hogy nem találunk nála alkalmi költeményeket, egyes kiváló férfiakhoz írott üdvözlő, köszöntő verseket. Mi hajlandók vagyunk ezt úgy nála, mint Bacsányinál úgy magyarázni, hogy nemcsak irodalmi izlésük, de jellemük, önérzetes lelkük is eltiltotta őket az ilyenfajta versek írásától. Hogy ezzel sokat nyert költészetük, mert elkerülték azt a lapos prózaiságot, amibe különösen a deákos iskola első tagjai estek — az természetes.

Vegyük mindjárt a „Magyar Aglaja“ Ajánlását. ³ Horatius az ő ajánlásában (C. I. 1.) Maecenáshoz fordul, tőle várja a dicsérő szót s az elismerés koszorúját. Verseghy az egész magyar nemzetet tekinti Maecenásának, hozzája fordul s tőle várja, hogy költői közé iktassa. Különböztetja az óda gondolatmenetét. Ő is összehasonlítja az ő nemes szenvedélyét, a költészetet, az átlagemberek törekvéseivel. Csak-

² Császár: Horatius és Verseghy. Irod. Közl. 1899. 428. l.

³ Magyar. Agl. 25. l.

hogy az egészen klasszikus vonatkozásokat mellőzi. Így nem szól az ókori embernek legfőbb ambíciójáról, az olympiai versenyeken való kitünésről, e helyett egy másik arénába, a politikai élet küzdőterére vezet s az itten folyó tülekedést emlegeti. Élesen elkülöníti a költészet forrásának tisztaságát egyéb foglalkozások, mondjuk szenvedélyek zavaros vizeitől.

De hiszen nem is lehet az költő, aki nem érzi a költészet becsét s ne vágyakoznék a halhatatlanság után. Ezt jövendőli, illetve jövendőlése által kívánja magának Horatius,⁴ erről van meggyőződve Bacsányi is. „Magyar költő idegen földön IV. ének”⁵

Nyúgodjék hült hamvam akár e megyében,
Akár más idegen messze föld keblében:
Élni fog jó nevem feleim szívében,
Élni polgárimnak emlékezetében.

A halhatatlanság után való vágy acélozza meg Kazinczy akaraterejét is. Szentül hiszi, hogy érenél maradandóbb emléket állít magának. Így ír Kis Jánoshoz 1802. május 8-án kelt levelében:⁶ „Nekem a halhatatlanság az egy bálványom. Csak az legyen az enyém, örömet lemondok az életnek minden örömeiről, örömet eltűröm az életnek minden visszás eseteit.”

Visszatérve Verseghyre, Horatiusnak két költeményét fordítja le: a C. 10. II. és I. 23. A C. II. 10-et „A középszerűség” címen találjuk meg „Magyar Aglaja” 91. lapján. Megtart minden gondolatot, csak elhagyja a klasszikus nevéket és célzásokat. Ennek hű fordítását különben megtaláljuk Szentjóni Szabó Lászlónál is.⁷ Verseghy másik fordítása: a „Klárkához”⁸ c. költemény. (C. I. 23.)

A fordításhoz közelálló átdolgozás az, amelyet „A tél” címen olvasunk.⁹ Már említettük ott, ahol Édes Gergelynek szintén a C. I. 9. átdolgozásáról szövegtünk. A változtatások jellegét is tárgyaltuk. Itt még megemlítjük, hogy a végét megtoldja az Apellesnek tulajdonított mondással (Nulla dies sine linea.)

Áldozz naponkint, hogyha kitelhetik, a bölcs örömnek.

⁴ C. II. 20; III. 30.

⁵ Bacsányi János költeményei. Kiadta Toldy Ferenc. Pest, 1865. 10. l.

⁶ Kazinczy F. Lev. II. 473. l.

⁷ Szentjóni Szabó Költ. Munkái. Pest 1791. 37. l.

⁸ Magy. Agl. 94. l.

⁹ Magy. Agl. 45. l.

Ugyanennek a költeménynek a hatása érzik Szentjóni Szabó László „A fogadás”¹⁰ című költeményén. Már maga az is érdekes, hogy a név is egyezik:

Chloe! ne fuss tőlem te durtzás Gyermekek!
Hasztalan bújkálsz, mert nálad termék,
Akármint mesterkedsz, akármint igyekszel,
A'tól a' négy tsóktól meg nem menekszel.

Azután elmondja a költő, hogy Chloeval 4 csókban fogadták, hogy megtakálja.

A már említett fordításon kívül Verseghynek más költeményeire is hatott Horatius szerelmi költészete. Így egészen a C. I. 13. után írja a „Glyezerához”¹¹ c. költeményét. Sőt sok helyen majdnem szó szerint fordítja. A C. I. 5-öt említi maga Verseghy „Örzsikéhez”¹² c. bájos költemény forrásául. A helyzet valóban ugyanaz, de a kifejezésekben nincs sok egyezés.

Szentjóni Szabó Lászlóra a carmen amoebum (III. 9.) hatott „Egy ifjú (a' jegy visszaadaskor)”¹³ feliratú költeményében. Nincs meg itt a párhuzamosság, csak az ifjú panaszát mondja el a költő. Különösen a bevezetés vág össze:

Daura! míg engem szerettél,
Míg szemem közé nevettél,
S kedves tsókjaidnak méze
Egy jobb világba igéze;
Az egész föld kerekiségén
Nem volt más boldogabb, mint én.

Modern aesthetikusok éles párhuzamot vonnak az antik és a modern líra természeti képei között. A modern lírikus előtt a természetnek lelke van, mely lát, hall, érez és együttérez, örvend az örvendezővel és sír a szenvedővel, mint ahogy a népdal mondja:

Amerre én járok
Még a fák is sirnak.

A klasszikus költők és különösen Horatius költészetében nagy szerepet játszik a természet, de nála is inkább csak a gondolat festőivé tételére szolgál: illusztrál. Eddig is láttuk már, hogy

¹⁰ Szentjóni Költ. Munkái. Pest 1791. 56. l.

¹¹ Magy. Agl. 192. l.

¹² Magy. Agl. 174. l.

¹³ Szentjóni i. m. 40 l.

Horatiusnak minden költői természeti képét átveszik s megtaláljuk ezeket Verseghy, Bácsányi, Szentjóni Szabó költészetében is. Sajnos, majdnem mindnyájan olyan fokban veszik át, ahogyan Horatiusnál van. A természet, mint lelkes, érző valami, csak a népköltészettel vonul be a magyar irodalomba. Különösen kedveltek Horatiusnak azok a költeményei, hol a természet újulását, vagy elmúlását összeköti a mi elmúlásunk, a halálnak gondolatával s ebből levonja az epikurusi következményt: „Élni siessünk“.

Ilyen költemény Verseghynek Laurához¹⁴ c. verse.

Több költemény hatott e versre. Így a Carm. I. 11. (Carpe diem) Carin IV. 7. és II. 11.

A természet ébredését üdvözli a „Tavaszi“¹⁵ költeményében. Az I. könyv 4. ódája után halad, de persze itt is elhagyja a mythológiát. Pogány felfogás az, hogy a tavasz megjöttékor Vénus a holdfénynél a gratiákat és nymphákat kartáncra vezeti és Vulcanus óriás cyclopsaival fűti műhelyeit. Verseghy e helyett azt látja, hogy „a falu kaczagó szépei friss cziczúra gyűlnek“ s a kovácsok pörölyükkel vékonyítják a vasdorongot. Hanem ez az utóbbi átalakítás nem sikerült.

A kikeletet köszönti Szentjóni „A' tavasz“¹⁶ c. dalában:

Kedves idő vig kezdete
Oh gyönyörű kikelet!
Meleg szellőd lehellete
Mérsékli a mord telet.
A föld színét változtatod
Oszlogatsz új életet
Felengedésre nógatod
A fagyott természetet.

Azután elmondja a költő, hogy ez a legkedvesebb évszakja s már gyermekkorában ezért rajongott.

A sokszor előforduló Torquatushoz írott óda csenghetett a költő fülében. (C. IV. 7.)

Diffugere nives, redeunt iam gramina campis
Arboribusque comae;
Mutat terra vices et decrescentia ripas
Flumina, praetereunt.

¹⁴ Magy. Agl. 152. l.

¹⁵ Magy. Agl. 111. l.

¹⁶ Szentjóni i. m. 45. l.

Hatással van ez Bacsányira is „A magyar költő idegen messze földön“ összefoglaló cím alatt levő poétai elmélkedéseinek egyik darabjára.¹⁷

„Eltávozott a tél háborgó szelével
Éjszakra költözvén havával, jegével.
Megjött a víg tavasz a lány Zephirkével
S Flóra gyermekeinek tarka seregével.“

A költő kikívánczik a zárt falak közül:

„Jer Musa! jer velem a szabad mezőre
— — — — —
Távol a zárt falak kerítő sorsától
E zajos szűk utcák gőzítő, porától
— — — — —
Ott a jámbor élet,
Ott az áldott béke.

A városi zaj, szűk utcák gőzének, porának emlegetése ismét Horatius kifejezései közül valók.¹⁸

A természet szépségei, boldogító csendje közepette élvezheti az ember igazán a vidám mulatozások gyönyöreit is. Oda hívja Horatius Tyndarist, a költőnőt¹⁹ s Versegly is Kláriját.²⁰ Hívja, üljenek emlékünnepet, mint ahogy emlékünnepet ült egykoron Horatius Neaerával.²¹

Haj! de hamar elmúlik napsugár, virág, élet, azért sietni kell az élet örömeit kihasználni. Utána éneklük Horatiusnak e gondolatokat Bacsányi és Szentjóni is.

Bacsányinál ilyen a „Serkentő ének“²² s „Levél egy régi várból“ c. költeménye.²³ A „Serkentő éneket“ a C. I. 9, 17-el vethetjük össze, a másik költeményből a 13. epodus hangulata árad ki.

Szentjóni a „Phillishez“²⁴ írt dalocskában mond hasonlókat:

¹⁷ Bacsányi i. m. 88. l.

¹⁸ C. III. 29. 9—12.

¹⁹ C. I. 17.

²⁰ Magy. Agl. 157. l.

²¹ C. III. 14.

²² Bacsányi i. m. 35. l.

²³ U. o. 28. l.

²⁴ Szentjóni i. m. 82. l.

Gyors kerek az időnek
Szárnyra kelve sietnek,
A' jó napok után jönnek
Bánati az életnek.

Phillis! míg e boldog óra
Még szerelmünknek kedvez
Phillis serkenj fel e' szóra,
Jer szoríts kebeledhez!

A latin költő a mulandóságra emlékezve inkább víg borozásra szokott felhívni, ámbar ezzel együtt jár a szerelmi enyeltés is, így a Carm. I. 9-ben is. Szentjóbinnál fordul így elő, hogy ő kedvese karjai közt akarja feledni a tovaröpülő időt. A költő kedvesének a neve ugyanaz, amely Horatiusnál a IV. könyv 11. ódájában fordul elő és a szerelmi légyottra való felhívás is közös, így a két költemény jogosan egybevetethető.

Bacsányit a tavasz elmúlása, az ősz beköszöntése, a tél közelgetése, fiatal napjainak elmúlása bús melancholiára hangolja a „Búsongás”-ban.²⁵

Im a tavasz vége még el sem érkezett,
Már is a forró nyár h. ve közeledett

Itt az ősz félig ért ritka gyümölcsével.
Közelget a tél is havával, jegével;
S míg fiatal korom napjait számlálom,
Eltűnik életem, mint egy rövid álom.

Valóban bús, de remek elégia.

Emlegeti Horatius is, hogy „Vitae summa brevis,”²⁶ hogy gyorsan, váratlanul jő el a halál,²⁷ de azért a végén mégis felvidül. Bacsányi nem megy tovább, a halál, az elmúlás gondolatával egyttal be is fejezi költeményét.

A világi javak mulandósága egyttal arra is int, hogy függetlenítse tőlük magát az ember. Ahogy éneklí Szentjóbi Szabó László „Az igazi világi boldogságban.”²⁸

²⁵ Bacsányi i. m. 43. l.

²⁶ C. I. 4. 15.

²⁷ C. I. 9.; II. 3.

²⁸ 42. l.

Tanuld azt meg felejteni
 A' mit el lehet veszteni,
 'S az elmúló szerencsével
 Válj meg mindentől békével!

— — — — —
 Légy ura minden esetnek

— — — — —
 Tsak a'zal élhet igazán (az ember),
 A' mit ha elveszt-is nem-bán.

Ráismerhetünk a III. könyv 16. ódájára, ahol a római lantos arról elmélkedik, hogy nem a kincs boldogít. „Légy ura minden esetnek“, ez pedig részint a II. könyv 10., részint a III. 3. ódájának alapgondolata, amelyben az állhatatos férfiú képét rajzolja meg Horatius:

„Justum et tenacem propositi virum“ etc.

Nem csoda, ha a nyilegyenes jellemű Bacsányinak is megdetszik ez a rajz, hiszen őt is oly sok vihar csapdosta s elmondhatta magáról, hogy állhatatos maradt. Bizonyosan ő a bölcse férfi, akinek állhatatosságát rajzolja:²⁹

Az erkölcs hű bajnokának
 Váltig kell küszködnie
 S a vak sors kemény csapásit
 Békességgel tűrnie.

Horatius részletez, mind felsorolja azokat a különböző sorscsapásokat.

Már a keresztény világfelfogás lép előtérbe Szentjóni Szabó Lászlónak „A főboldogság“³⁰ c. dalában. T. i. az ember legfőbb javának az igaz és kegyes szívet tartja. Követi Horatiust, amidőn felsorolja mi mindenben keresik az emberek boldogságukat:

Ösztönözéséből a' hiv természetnek
 Egy fő Boldogságot mindenek kergetnek,
 De el-tévelyjedvén az igaz útjában,
 Ez a' pénzben tartja, ez a' nagy pompában.
 Oh nem azt emberek, nem azt keressétek!
 Ez a' szerentséjé 's nem lehet tiétek!
 Egy igaz 's kegyes szív ez az ember java.

Főleg az I. könyv 1. ódája tartalmaz rokon gondolatokat.

²⁹ Bacsányi i. m. 66. l.

³⁰ Szentjóni i. m. 67. l.

Nem töri magát Bacsányi sem a kincs, gazdagság után. Azt énekli „A magyar költő idegen földön“ ciklusában: ³¹

Adj szerencse másnak kincset, gazdagságot,
Hirt, nevet, hatalmat, fényes uraságot.
Adj neki minden jót, minden boldogságot:
Nékem — csendes békét s a magánosságot.

Az I. könyv 31. ódája tartalmazza Horatius hasonló kérését.

Sokkal erősebb e költemény hatása Verseghyre, aki „Az irigységhez“ ³² c. költeményébe szövi be ezeket a horatiusi gondolatokat. Csak a 2 első sora ri ki a költeményből, de azután egészen belejut Horatius költeményének gondolatmenetébe:

Öntessen őszkor százhalom életet
Csűrőbe a dúzs:

H.: Premant Calena falce, quibus dedit
Fortuna, vitem.

V.: Szürcsölje kristály serlegiből borát,
mellyet Tokajnak szőlői hoztanak.

H.: dives et aureis
Mercator exsiccat culyllis
Vina Syra reparata merce.

E példákból látjuk, hogy Verseghy a kifejezéseket is egészben véve megtartja.

A műza kegyelmével foglalkozik Horatius I. 22. ódájában. E költeményt Verseghy majdnem egészen átveszi a „Horatiushoz“ ³³ írott ódájában. Csak elvéhez híven elhagyja azt az epizódot, hogy a költőt farkas támadja meg. Ez Horatiusnak egészen egyéni élménye, át nem vehetné.

A dal hatalmát emlegeti Bacsányi is már említett dalciklusának IV. énekében. ³⁴ A dalnok és az is, akit a dal szárnyára vesz, halhatatlan. Horatiusnak Lollius Paullinushoz írott ódája hatása érzik itt. ³⁵ A felsorolás módjában, hogy kiket tett a dal halhatatlannokká, követi a latin költőt, de persze a neveket itt sem veszi át.

³¹ 89. l.

³² M. Agl. 32. l.

³³ Magy. Agl. 189. l.

³⁴ Bacsányi i. m. 103. l.

³⁵ C. IV. 9.

A harcnak is megvan a maga mûzsája, de a horatiusi mûzsa borzad a fegyverek zajától. Különösen a 7. epodus fejezi ki ezt az irtózatot. Ennek hatása alatt írja Bacsányi „Az európai hadakozásokra”³⁶ írt költeményét. Ki kell emelnünk azt, hogy Horatius hangja fájdalmasabb, hiszen ő a testvérháborún iszonyodik el, míg Bacsányi az akkor dúló francia háborúkra írja költeményét, tehát a háborúról inkább mint önmagában rosszról szól.

Fejér Adorján: „Horatius hatásának nyomai a magyar klaszikus kor költészetében”³⁷ című értekezésében említi, hogy Horatius I. 14. ódájának utánpótlása volna „A keszthelyi hajóra”³⁸ írt költeménye. Nem mernénk azt mondani. Mert a hajó emlegetésén kívül más egyezést hiába keresnénk. Horatius féltő gonddal szól az árbóc s vitorlarúdak nélkül maradt hajónak, hogy ne induljon neki új viharoknak, hanem keresse a békés kikötőt. Bacsányi örömmel nézi, mily hatalmasan szeli Balaton hullámain a keszthelyi hajó és e hajó bátorságát mintegy például állítja oda a magyar népnek.

Sokkal jobban követi ezen horatiusi óda gondolatmenetét „Abaujvármegye-örömnünnepére”³⁸ írt énekében, ahol az arany közép-szer követésére inti a nemzetet. (C. II. 10.) A hajóhasonlatot tartja szem előtt e szavaiban:

Még nem vagy a parton. Felhevült szivedet
Mérsékelj egy kisség érzékenységedet,
Nehogy örömednek gátszaggató árja
Az óhajtott révből hajódat kizárja
S megint a veszélyes tengernek mélyére
Repitvén, bocsássa szelek tetszésére.

³⁶ Bacsányi i. m. 41. l.

³⁷ Bajai főgimn. 1889—90. értesítője.

³⁸ Bacsányi i. m. 20. l.

IX.

Válogatók: Kazinczy, Kis János, Vitkovics; — Kölcsey.

Fordítások. — Átdolgozások. — Szerelmi költészet. — Borpalok. — Falusi élet, nyugalom. — Múlandóság, halál. — Középszer, hit, jámborság. — Költő és műza. — Hazafiság, erkölcs.
— Kazinczy költői levelei. — Kölcsey Ferencz.

Az egyeztetők iskolájának másik csoportjában tárgyaljuk *Kazinczy Ferencet*, *Kis Jánost* és *Vitkovics Mihályt*. Kazinczy a vezér. Horatiúsnak legalaposabb ismerője, aki azt írja Cserei Farkasnak: „Horátság nekem iskolai esztendeim óta mindennapi Breviariumom volt.”¹ Ismétli ezt Gyulai Lajoshoz írt levelében is: „Én ifjabb esztendeim óta mostanáig mindig olvasom Horátságot... és mégis Horátság nekem olyan, mint a feleségem, — kiből minden órában új meg új okot találok a szeretetre s tiszteletre”.

A kortársak is teljes tudatában vannak Kazinczy horatiusi lelkének s az ő véleményüket legtalálókban Berzsenyi fejezi ki Kazinczyhoz írt levelében: „Ki tudja Horátság ajkait a' nagy világ nyelvével olly édes harmoniába vonni, mint te? A kinek az izlés és annak minden grátiája olly tulajdonai, mint neked, a' kinek lelke a' régiség legremekebb alakjaival úgy bujálkodott, mint a tied!” Valóban irodalmi elveire, ízlésére hat legerősebben Horatius. Eredeti költészete nem nagy terjedelmű s nem is elsőrangú — hiszen nem volt igazi költői tehetség — de szolgálai átvételeket azért nem találunk. Sokszor még ott is nehezen tudjuk a párhuzamot felállítani, ahol maga jelzi az eszmét adó horatiusi költeményt.

¹ Kazinczy F. levelezése. VII. köt. 521. l.

Kiss János teljesen Horatius befolyása alá kerül. Nála már nem Horatius hatásáról, hanem utánzásáról kell beszélnünk. Roppant nagy tömeg horatiusi helyet vesz át. Utánzása bizony sokszor szolgai. Rendes módszere az, hogy 2—3 horatiusi költeményt összegyúr egy költeménnyé. Ez a *contaminatio* nagy hátrányára válik. Előveszi ő is a tehetségtelen költők fogását, hogy szóhal-mazzal pótolja gondolatai hiányát. Így hosszadalmassá s unalmassá lesz. Bölcsekedése sokszor körmönfont; gyakran vegyít verseibe szentírási helyeket s így kenetessé válik.

Vitkovics közelebb jár Kazinczyhoz, mint Kishez. Nincs nála olyan nagymérvű átvétel, de erős hatás.

Jól tudjuk, hogy Kazinczy mennyire lelkesedik a jó Horatius fordításért, mégis ő maga feltűnően keveset fordít tőle. A „Poétai berek“-ben három horatiusi költemény fordítását találjuk meg. Apollóhoz² (C. I. 31.) Egy hajóhoz³ (C. I. 14.) és Maecenashoz⁴ (Epl. I. 7.)

A fordításokat itt nem bíráljuk, de azt megjegyezzük, hogy nagy szabadsággal jár el s például a C. I. 31. fordítása annyira szabad, hogy inkább átdolgozásnak tartjuk. Hosszabb lett nála a vers, pedig így is több helyet kihagy.

Kis János, amint tudjuk, sokat fordít Horatiusból, így lefordítja az összes leveleit, fordít az ódákból és satirákból is. Rendszeresen megtartja az eredeti versmértéket, de például az első epodust modern alakban fordítja le (Maecenashoz),⁵ amelyre Toldy azt mondja: „Nézetem szerint érdekes kísérlet: egy klasszikus ódát modern alakban, de szellemében híven s kétségtelenül kedveltebben, mint másképen lehetne visszaadni.“

Az átdolgozások között kell felemlítenünk Vitkovicsnak: „Imnéhez“,⁶ Kis Jánosnak: „Taliarchushoz“ írt ódáját.⁷ Mindkettő a C. I. 9. ódának fordításához közelálló átültetése.

Vitkovics különben ezt a motivumot felhasználja: „Nevenapjára“⁸ című költeményében is. Odakünn a zord őszi szél dúdol

² Kazinczy Ferenc Összes Munkái. Abafi L.: Nemzeti könyvtár. II. k. 102. l.

³ U. o. 108. l.

⁴ U. o. 103. l.

⁵ Kis János Poétai Munkái. Kiadja Toldy Ferenc. Pest 1865. 33. l.

⁶ Vitkovics Mihály Munkái. Eger 1879. 63. l.

⁷ Kis J. i. m. 424. l.

⁸ Vitkovics i. m. 88. l.

a költő felszólítja Zsuzsit, hogy a kandalló mellé terítsen s bort hozzon — múltatni, feledni akar, feledni akarja Lidi hűtlenségét. A természeti kép festése talán még találójban hasonlítható a 13. epodushoz.

Szabad átdolgozásban adja Vitkovics Horatius III. 9. ódáját: „Én és Lidim“ c. versében. A bájos költeményt ügyesen alakítja át. Lydiából, csak az á-t hagyja el s kész a magyar név, Lidi, Chloë helyett pedig Kati szerepel.

Nem mutattak még rá, hogy Kazinczy kis szonettje: „Új láncz“⁹ ugyanennek a carmen amoebumnak a helyzetét tárja elénk:

Ő mást szeret, mást én is, lángolással
Mind ő, mind én. De Ámor ránk mosolyga
S a két szerelmest összefűzte egymással

— — — — —
Én Anikóért, ég ő Bandijáért
Küzdünk, de oh ki küzdjön Ámor ellen?

Azonban más itt az alapeszme. Még Kazinczy Ámor hatalmát rajzolja, amely elszakítja egymástól a szerető szíveket, hogy új szerelmeket hozzon össze, addig Horatiusnál mintegy ingerkedésből mondják el a szeretők egymásnak új szerelmüket s festik szerelmesüket. Hiszen az első békülékeny szó újra összehozza őket. Kazinczy az új, Horatius a régi szerelem diadalát énekli meg. Nagy kár, hogy Kazinczy a homályosságig rövid. Alig érti az ember, mit akar e sorával mondani:

Jött, ment, megjött, elsárgula, elpirula.

A szerelmi költemények átdolgozása között említjük: Vitkovicsnak „A hitetlen Borishoz“¹⁰ c. költeményét. A 15. epodust dolgozza át, de az erősebb kifejezéseket elhagyja. Sikerült, hangulatos költemény lett belőle a magyarban is.

Kis János is átveszi az egyik szerelmi költeménynek, a C. III. 26-nak egy gondolatát, hol Horatius az utolsó szerelem felleobbanását s a szerelem haldoklását énekli meg. Elmondja, hogy a boldog napsugaras ifjúság elszállt, vége mindennek, lerákja a szerelem eddig diadalmas fegyvereit. Kis János „A szerelem és barát-

⁹ Kazinczy i. m. 8. l.

¹⁰ Vitkovics i. m. 94. l.

ság"-ban¹¹ arról beszél, hogy elmúlt a nyár s a szerelemnek barátságággá kell változnia.

Horatiusnak bordalai is — ha ugyan lehet így nevezni egyik-másik költeményét — megihletik s utánzásra bírják a magyar költőket. Kazinczy híres bordala: „Bor mellett“¹² hűen követi Horatius epikurusi világnézetét. Nem Horatiusnak köszöni megszületését, hanem a Zrinyiasznak. Ő maga mondja: „Zrinyit kapám ajándécul Rádaytól. A török ifjú éneké tűzbe hozza. Egészen más lőn dalom. De ha ez nem egyéb is, mint egy német bordal, Zrinyinek köszönöm támadását“. Úgy látszik e szavakból, hogy valami német bordal lebeghetett előtte, de még így is nagy hasonlóságot mutat a C. III. 28-al. Horatius Neptunust akarja megünnepelni. Lydet felszólítja, hozzon bort s felváltva énekeljék Neptunus, a Nereisek, Latona, Diana, de kivált Venus dicséretét. Különösen az utolsó strófa olyan ismerős Horatius olvasója előtt:

Lányka, jer, jer, mártsd rózsádat
Kelyhem édes nedvibe,
Fonjad azt s mellypántlikádat
Hajam barna fűrtibe.

A búfelejtő bort Kis János „A bor ereje“¹³ költeményében énekli meg. Bort igyék, akinek bánata van, kit az irigyek bántanak, kinek nem hagy békét szép Xantippéja, kit bármely szélvész nem szűn ostromolni az élet tengerén. A bor hatását Horatius után festi le, aki Quintilius Varusnak írja meg a bor dicséretét. (C. I. 18.)

A falusi élet, a nyugalom, az áldott középszer dicsőítése ép olyan formában nyilatkozik meg náluk, ahogyan Horatiusnál s amint az eddigi Horatius-utánzóknál láttuk. Állandó téma ez, azért sok újat nem mondhatunk, legfeljebb csak arra kell rámutatnunk, hogy melyik költő fogta fel a helyzetet vagy gondolatot eredetiben.

Horatiusnak egyik érzelmes költeményét, melyet Septimius római lovaghoz és hymnusköltőhöz intéz¹⁴ s amelyben Tibur iránt érzett nagy szeretetét fejezi ki — Kazinczy és Kis János egyaránt utánozzák. Kazinczy a kicsiny, 2 strófás, de annál kedvesebb „Szép-

¹¹ Kis i. m. 36. l.

¹² Kazinczy költ. Abafi L.: Nemzeti Könyvtár I. 6. l.

¹³ Kis János i. m. 59. l.

¹⁴ C. II. 6.

halom“¹⁵ c. költeményét írja utána. Levelciben is lelkesedéssel írja le Széphalom vidékét s mondogatja, hogy „Tibur és Praeneste nem lehetett szebb“. Itt is azt mondja:

A világ minden zugolyái közt, oh
Széphalom, nékem te nevensz leginkább;
Oh, fogadj csendes kebeledbe, majd ha
Életem elfut.

A két első sorban Horatius kifejezését szóról-szóra lefordítja:

Ille terrarum mihi praeter omnes
Angulus ridet.

K.: Itt, ah itt öntse dagadott szemekből
A kegyes könnyet teteminre Fannim
Énekét lassu zokogással itten
Dallja Virágom.

H.: Ille te mecum locus et beatae
Postulant arces; ibi tu calentem
Debita sparges lacrima favillam
Vatis amici.

Látjuk, hogy Kazinczy kiveszi Horatius ódájából a két lényeges strófát a 4. és 6-at s azt ügyesen összefűzve, epigramma rövidségű költeményt alakít belőle. Egészen mellőzi Horatiusnak leírását, aki Tibur és Tarentum költői festésével megokolja, miért akar itt élni s meghalni. Horatius azt szeretné, ha jó barátja fogná le szemét, Kazinczy pedig, hogy Fannija hullassa sírjára könnyeit. Sőt Kazinczy arra is képes, hogy e rövid nyolc sorban még Horatius gondolataihoz egy új gondolatot tadjon: az is vágyai közé tartozik, hogy gyászdal zokogjon a sírján Virág.

Kis János természetének megfelelően egészen másképp dolgozza fel Horatiusnak ezt a költeményét. Epistolát ír Horváth Ádámhoz¹⁶ s abban hosszadalmasan írja le lakóföldjét: Balaton, Tihany vidékét s az ő boldogságát s a végén ő is azt kívánja, hogy itt haljon meg s halálos ágyánál legyen ott hű felesége.

Horatius egész élethölcseletét visszatükrözi Kis Jánosnak: Horatiushoz¹⁷ és Vitkovicsnak: Horváth Istvánhoz¹⁸ írt költeménye.

¹⁵ Kazinczy i. m. I. 43. l.

¹⁶ Kis J. i. m. 116. l.

¹⁷ Kis J. i. m. 146. l.

¹⁸ Vitkovics i. m. 115. l.

Végigmegy Kis Horatiusnak úgyszólván minden költeményén, ahol csak sabinumi kis jószágát, a természet szépségét dicséri, ahol egyszerű életmódját beszéli el, amelyekben ételeiről, szórakozásairól szól, ahol csipdesi azokat, akik a falusi élettől futnak s a kincs, vagyon után törik magukat, amelyekben vig, de mindig mértéktelen életét beszéli el, ahol az arany középszert az ofeliusi mértékletességet magasztalja. Kedvelt műfaj ebben a korban az ilyen óda, ahol a költő magasztalt költőjének elveit összefoglalja s őt ez által dicsőíti. Tudjuk, hogy ekkor majdnem minden költő írt ilyen magasztaló ódát Horatiushoz. Sőt még jóval később is hasonló költeménnyel áldoz Horatius szellemének Gyulai Pál.

Vitkovics szembeállítja a maga életét Horváthéval, akit „zajogó Pestnek henye göze leheltet, míg ő Roffnak egészséges kebelében éli napjait“. Amint tudjuk, Pestnek henye göze és lármája Rómából származott.

Omitte mirari beatae

Fumum et opes strepitumque Romae

(C. III. 29. 11—12.)

Leírja aztán Vitkovics nádfüdeles kis házát, életmódját s filozófiai nézeteinek rövid összefoglalását adja:

— — — — boldognak tartom az olyánt,

Aki megösmervén mulékony gyenge mivoltát

Nagy fényt nem hajhász sok kincsért bajra, veszélyre

El nem szánja a fejét. Távol a

Lármaszökö faluban lakozik,

A 2. epodus filozófiája ez. S hogy semmire hiányozzék azokból a nézetekből, amelyek Horatiuszt jellemzik, fejtegeti, hogy

Ha ma vigadhatsz, holnapra ne mellőzd.

Elszórtan azután rendkívül sokszor ismétlődnek ezek a gondolatok. Így Vitkovicsnál: „Megelégedés“¹⁹ c. költeményében:

Nem adott az Isten nekem nagy palotát

Sem ágyamra selymet, sem cifra tafotát;

Adott egy kis kunyhót, adott egészséget

És melléje egy jó barna feleséget.

C. II. 18.:

Non ebur neque aureum

Mea renidet in domo lacunar etc.

¹⁹ Vitkovics i. m. 16. l.

Nagyon kedvessé s harmonikussá teszi Vitkovics költeményét, hogy megelégedése a családi boldogságban tetőződik be. Ilyen családi boldogságról Horatiusnak fogalma se volt.

A 2. epodus visszhangja Kis Jánosnak „A falusi élet (23. l.) és „A boldogság“ (80. l.) c. költeménye. Ott citálja is az epodust, itt félreismerhetlenül követi:

— Boldog, ki hiuságot megvetvén szívében
Bölcsesség, barátság s szerelem ölében.
Csendes falai közt ősi örökének
Függetlenül tölti óráit éltének.

Az „Életphilosóphiában“²⁰ a Carm. III. 29. után éneklí Vitkovics a gondtalan élet örömeit:

Mint forog a világ
Mint sűrűg sok ország
Fognak-e bomlani
Vagy egybeállani?
Nincs gondom illyekkel
Maradok békével.

Horatius Maecenasnak festi le, mily boldogság ez a gondtalan élet, meghívja Sabīnumába, hogy feledje el néhány napra a város gondjait, a távol keleten folyó háborúkat. Ne aggódjék az ember a jövőn, úgy éljünk, hogy ne sajnáljuk az életet, ne féljünk a haláltól. Ezeket fejti ki Vitkovics is költeménye további részében:

Úgy töltöm életemet
Ne bánjam léteimet

(C. III. 29—41.)

— — — — —
Mért törjem fejemet
Kinozzam eszemet
Úgy se tart az élet
Ezer, vagy száz évet.

Szedliczky Imrét²¹ is inti, ne törődjék a világ ügyével, bajával:

Hadd gyűjtse bajjal kincseit a csalárd
Kereskedő, hadd csüggjön arany s ezüst
Sok érdemetlen férfiúnak öltözetén

— — — — —
Imrém, ne bánd.

²⁰ Vitkovics i. m. 25. l.

²¹ U. o. 56. l.

Horatius az I. 1. ódában beszéli el az emberek e vagyongyűjtését s maga-magáról mondja, hogy ilyenekkel nem törődik. Vitkovics Szedliczky Imrét inti, hogy ne legyen ilyen kapzsi. Még egyszer ismétli ezt a gondolatot kissé más vonatkozásban a „Janim-hoz“²² írt költeményében:

A harcoló franc' s messze szaladt kevély
Angol mi fortélyt forral, azon ne törd
Fejed Janim s mint élet által
Úgyis igen kicsivel beérő
Élted, ne búsulj....

(V. ö. C. III. 29, 25.)

Horatiusnak ezt a Maecenashoz írott ódáját másképp használja ki Kis János „Egy főméltósághoz“²³ írott költeményében. Nem olyan bizalmas ahhoz a nagy úrhoz, aki a természet ölen piheni ki az országos gondok fáradalmait, sőt Horatiustól eltérőleg távozásra inti, mert várja a király és haza nagyszerű tetteit.

De térjünk át a múlandóság és halál leggyakrabban megénekelte témáira. A múlandóságot Kis János „Az idő eljár“²⁴ és a „Múlandóság“²⁵ c. költeményeiben énekei. Nem egyebek ezek, mint a Postumushoz (C. II. 14.) és a Torquatushoz (C. IV. 7.) írott ódák reflexiói. „Az idő eljár“ versében a múlandóság keserű gondolatát a szerelem élvezésével akarja enyhíteni, a „Múlandóság“-ban pedig azzal vigasztalódik, hogy elmúlik ugyan életünk, de az érdem fénye fennmarad.

Vitkovics meg Csépany Jánosnak panaszkodik:²⁶

Ne vesztegessük hasztalan a kegyes
Időt barátom: nyilsebesen szökik
S ha egyszer elreppent előlünk,
Mindörökön soha vissza nem tér.

Talán az összes Horatius-utánzók között Kis János foglalkozik legtöbbet a halál gondolatával. A „Tavaszi ének“ (70 l.), „Mimihéz“ (35. l.), „A jelenvalókkal élés“ (24 l.), „Dámonhoz és Chlo-rishoz“ (37. l.), „A dicsőség“ (41. l.), „Sophronhoz“ (53 l.), „Szentgyörgyi Józsefhez“ (134 l.) ezek mind összehordják Horatiusnak a

²² Vitkovics i. m. 81. l.

²³ Kis i. m. 39. l.

²⁴ U. o. 61. l.

²⁵ U. o. 71. l.

²⁶ Vitkovics költ. 68. l.

halálról elejtett gondolatait, sóhajait. A „Tavaszi ének“-ben végig megy a Torquatushoz írt ódán (IV. 7.) A tavasz leírása csaknem fordítás, a megújuló természet szembeállítva a soha vissza nem térő emberi korral, mind azt mutatja, hogy itt szolgál utánzásról van szó. A végén a költő az örök város felé tekint, ott akar boldog lenni. Föllép tehát a Kis Jánost jellemző bibliás hangulat. „A jelenvalókkal élés“ ismét olyan contaminációs költemény, mint a Horatiushoz írott.²⁷ A Carm. II. 10., I. 28.; II. 3., 13., 14. mind megcsendülnek benne.

Másé lesz gyönyörű jószágod
Erdőd, kerted; szép palotád;
S kínosan gyűjtött gazdagságod
Másnak majd több vigasságot ad.

A C. II. 14. utolsó strófájának utánzását látjuk ebben. Azután a halál kegyetlenségét festi:

Akár híres királyok vére,
Akár szegény koldus valál,
Feláldoz, senki személyére
Nem néz a kegyetlen halál
Előbb-utóbb tartozunk menni
Ránk szüntelen kockát vetnek
S ha a sors ér, búcsút kell venni
Örömitől az életnek.

Valljuk meg, hogy meglehetősen laposan adta vissza a Carm. II. 3., 21—28. sorait.

Ugyancsak a halál érc szivéről beszél a „Dámonhoz és Chlo-rishoz“ írt költeményében:

Nincs haszna! érc a szive
A mindenható halálnak,
Nem kedvez mérges érce
Sem koldusnak, sem királynak.

Carm. II. 18.:

— — — — Aequa tellus
Pauperi recluditur
Regumque pueris.

Ismétli ezt „A dicsőség“ című döcögős, elnyújtott költeményében.

²⁷ Kis i. m. 146. l.

A „Sophronhöz“ írott költemény egyrészt azt fejtegeti, hogy „labuntur anni“, másrészt a C. I. 24-el mutat rokonnaságokat. Mily jó volt az, akit siratunk, mily derék, mily nemes s mégis meg kellett hálnia. A költemény végén aztán előtérbe lép a keresztény morál: tehát érdemeket szerezzünk, amelyek a síron túl is elkísérnek bennünket.

Amint Horátius itt jelzett költeményében vigasztalja Vergiliust az elhunyt derék Quintilius halálán érzett gyászában, úgy vigasztalja Kis János Szentgyörgyi Józsefet Németh László halálakor.²⁸ A helyzet egyforma. Csak Kis János felveti azt a töprengő kérdést is, hogy mit használ az embernek, ha annyit küzködik, ha mindennek vége — a halál. A vigasztalás horatiusi.

Az életet mindnyájan úgy fogják fel, mint Horatius, hogy nincs abban zavartalan öröm, de nincs örökös ború sem. Ily szellemenben ír Vitkovics Mihály Vay Ábrahámhoz.²⁹

Nem, nem borongnak szüntelenül komor
 Felhők egünkön s mennyzörögő tüze
 Nem üt le és nem csapja mindig
 Nemzeti oszlopot a magyarnak.

(V. ö. C. I. 7. 15—19.)

Az ellenkezőt mondja s mégis ugyanannak a gondolatnak ad kifejezést Kis János „Fannihoz“³⁰ írt dalában:

Csupán vig napokat hogy várj, ne légy oly vak,
 Zavartalan öröm való csak angyalnak.

A C. II. 10.; III. 29-ben figyelmeztet Horatius, hogy legyünk készen jóra, rosszra egyaránt.

Hogy pedig lehetőleg elkerüljük a sors végzetes csapásait, főelvünk legyen az arany középszer. Kis János egészen le is fordítja a Liciniushoz írt ódát,³¹ de arany középszert emlegeti a „Poétai feltételben“³² és „A megelégedő házastársban“.³³ Abban az arany középszert a szertelen dicsőségvágygal, ebben a kapzsisággal állítja szembe. Mindkét szenvedély végzetes lehet, így mindkettővel szemben szükség van a bölcs józanságra.

²⁸ Kis. i. m. 134. l.

²⁹ Vitkovics i. m. 86. l.

³⁰ Kis i. m. 122. l.

³¹ A magamérséklés i. m. 52. l.

³² U. o. 90. l.

³³ U. o. 25. l.

A közepszer említésével a stoikus filozófia kellő közepébe jutottunk. Természetes, hogy a stoikus Horatiust is ép' oly kedvvel követik. Kis János: Agathonhoz³⁴ írt költeményében elmondja egy 2000 éves bölcsnek intéseit. Athenaet említi, tehát bizonyosan Sokratest érti e bölcs alatt, de úgy beszél a virtusról, hogy első tekintetre meglátjuk a C. III. 2. hatását.

Kazinczy Ferenc két ódában is szól a másik stoikus elvről, a hitről. Az egyik költeménye „A hit szava”.³⁵ Az oktan bölcs tagadni meri az Isten hatalmát, pedig ha megvillan s megdörög az ég úgy, hogy minden összeszakadni látszik, akkor megérzi a bölcs is Isten hatalmát. Elbeszéli azután a mythológiából Tellus szülötteinek lázadását az ég királya, Zeus ellen, aki legyőzi őket. A költő hitvallást tesz, magát az Isten oltalmába ajánlja s e védelem alatt semmitől nem fél. A mythologiai elbeszélést is Horatiusból vehette, de különösen, hatással lehetett rá a Carm. I. 34. Itt ugyanis elmondja Horatius, hogy hitetlen volt, de a derült égből lecsapó villám újra hívővé tette. Kazinczynál azonban még Isten közvetlen hatalmának megnyilatkozása sem teszi hívőkké az oktan bölceket. Meglapúlnak e hatalom láttára – s tagadnak.

Erős szavakkal kel ki Horatius az emberi nem vakmerősége s mintegy Isten ellen való lázadása ellen a I. 3. ódában, ahol a Görögországba induló hű barátját, Vergiliust a hajó, a tenger és a tengeri istenek oltalmába ajánlja. Megretten az emberi nem merész-ségén, amely a tengerre kivezett. Több mythologiai példából (Prometheus, Daedalus) azt következteti, hogy:

Audax omnia perpeti
Gens humana ruit per vetitum nefas.

Ilyen gondolatokat tár elénk Kazinczynak „A Bűnösök”³⁶ c. költeménye:

Nem mérsékli soha
Kedvét a halandó
Akár öröm érte,
Akár csapás.
Az állhatatlan
Szűk vagy tág határán,
Itt is, amott is
Mindig túl lebeg.

³⁴ Kis i. m. 157. l.

³⁵ Kazinczy Össz. Köt. Nemz. Könyvt. I. 25. l.

³⁶ Kazinczy i. m. I. 29. l.

Ez a gondolat a II. 10. ódából van véve. De míg Kazinczy positive elmondja az embereknek ezeket a túlzásait, addig Horatius csak reámutat, hogy ettől óvakodni kell. A továbbiakban elmondja Kazinczy, mennyire fölfújja magát az ember, ha egy kis szerenese mosolyog reá s mint letörik az első csalódás terhe alatt: Zeus atya jókedvűen nézi az emberi nem kised játékait.

De nem így, midőn
A vétkes halandó
Az égieknek
Asztalaikhoz
Tolja magát,
S nectárjoktól
Elittasítva
Istenekbe kap
És istenekhez
Hasonlatos
Nagy földiekbe.

Akkoron Zeus lesújtja a kevélyt s szigorúan bünteti. Célzás történik itt az említett horatiusi óda mythológiájára. Említi ugyanis Prometheust:

Audax Japeti genus
Ignem fraudem mala gentibus intulit.

(C. I. 3, 25—26. l.)

Amint ismeretes, Prometheus büntetése abban állott, hogy az istenek a Kaukázus-hegyhez láncolták s egy saskeselyű folyton tépdeste megújuló máját. Kazinczy nem említi ugyan Prometheus lázadását és kevélységét, de bizonyosan ezt érti, mert büntetéséről már beszél:

S az éh' keselyű
Tépdeli máját
A sikoltózónak.

A költemény végén ismét a kellő határok betartására, saját erőink felismerésére int:

Boldog az, a ki
Néki szabott
Szűk, vagy tág határán
Soha túl nem lép
És istenekhez
Nem mérkezik.

Az eszme fölfogása, a szerkezet, kifejezések egészen Kazinczyé, csak egyes részek gondolatai találhatók meg Horatiusnál. Ez épen nem utánzás, csak tudatos hatás.

Ugyanennek az ódának utánzását is megtaláljuk Kis Jánosnál. Nem külön költeményben dolgozza föl ezt az ódát, hanem „Kazinczy Ferencnek összekeelésére“³⁷ írt költeménybe illeszti be. Midőn a férfi küzdését rajzolja az étellel, világosan Horatius lebeg előtte:

Örök háboruban halandó létével,
Óriások társa makacs erkölcsével
Az egeket vívja.
S mindaddig nem vet célt fenhéjázásának,
Mig egy sebes villám szíve dagályának
Nem lesz gyászos dija.
Felhág vakmerően a nap szekere
Az égi szent tüzet halandók földére
Lehozza magával;
S balgatag sáfára becses birtokának
Áldozatjává lesz ritka zsákmányának
Japetus fiának.

Amint látjuk Kis János még a mythologiai példát is átveszi.

E klasszikus korban épen olyan viszony van a költő és a múzsa között, mint Horatius és Calliope között. A múzsa csókja adja az ihletet s védelmezi meg kedveltjét. Kazinczy Ferenc „A tanítványban“³⁸ szól az ő múzsjáról s költővé való felavatásáról.

„Ké kellő violák illatozási közt
Szülé egy gyöngye leány engemet . . .

— — — — —
S lány keblébe fogott, s kisdede homlokát,
Elhintette tüzes csókjaival . . .“

° Ez a gyöngye leány kétségen kívül a Músa s hogy homlokon csókolja, ezzel költővé avatja. Horatius a IV. 3. ódában szól a költő fölvatásáról:

„Quem tu Melpomene, semel
Nascentem placido lumine videris,
Illum
. . . spissae nemorum comae
Fingent Aeolio carmine nobilem.“

³⁷ Kis J. i. m. 29. l.

³⁸ Kazinczy i. m. 12. l.

Horatiusnál elég a Músának egy tekintete, hogy akire ránéz, halhatatlan legyen. Azután Kazinczy elmondja, mi történt vele, amint a Músája elhagyta.

— — — „Hirtelen egy galamb
Lebbent nyögve felém s elfödöze a tavasz
Ifjú lombjai közé,
S mézzel tömte meg ajkamat.“

Ezt a csodás eseményt, vagy költői képes beszédet (— mindegy akárminek vesszük) — Horatius után beszéli el. Ő mondja el,³⁹ mint oltalmazták meg a Músák már gyermekkorában. Messzé elbolyongott Apuliában a Voltur-hegy rengetegeiben s ott a fáradtságtól elaludt s ime:

„— — — — palumbes
Texere, mirum quod foret omnibus.“

A galambok a Músa küldöttei voltak, myrtus, babérlombokkal hintik be, így rejtik el a mérges kigyók és vad medvék ellen. Itt tehát a lombok védelmül szolgálnak, Kazinczynál csak fölmagasztalják a kisdedet s mézzel tömik meg ajkait. Sem az alapeszmét, sem a szerkezetet nem lehet összevetni Horatius nagyszabású ódájával, melyben a költészet műsáját úgy mutatja be, mint az egész birodalom védőistenségét, akinek oltalma alatt áll a nagy Augustus is. Csak ilyen fönséges felfogással foglalhat helyet ez az óda a római ódák között. Kazinczy csak magyarázza lírája jellegét. A galamb ugyanis a szerelem istenasszonyának is kedvelt madara; ez a galamb tömte meg száját mézzel, azért énekel „gyöngye szerelmeket.“

Kis János A „Músákhoz“⁴⁰ írt költeményében ugyancsak a C. IV. 3. hatása alatt áll. Költeménye egészen úgy indul, mint ez az óda, de aztán más költeményekből is eszébe jutnak holmi reminiscenciák, hogy boldog az, aki kevéssel megelégszik stb. és ismét a mûsákhoz tér vissza.

Vitkovics Mihály „A költő“⁴¹ címen foglalja össze a horatiusi helyeket.

Kinek szelidebb szív juta isteni
Kézből s dicsően mennyei lánggal ég;
Jó lelke annak messze futja
Ami gonosz s tele mellel érzi
A szépet.....

³⁹ C. III. 4.

⁴⁰ Kis i. m. 19. l.

⁴¹ Vitkovics i. m. 53. l.

Amint tehát Horatius a C. IV. 3-ban a költőt, akit az égiek megihlettek, valami magasabb lénynek festi, úgy Vitkovics is. Azután rátér a halhatatlanságra:

Meg nem haló hír a maradék előtt
Fenntartja múlt századok által
Becsült nevét, bár semmi márvány
Nem földi évlétiporta sírját.

A C. II. 30. és III. 30-ban emlegeti Horatius az ő halhatatlanságát. Ő is azt hirdeti:

Exegi monumentum aere perennius.

A költemény vége az elejéhez kapcsolódik. A költő, ez a kiváltságos lény ment a köznép hibáitól s annak gondolkozását megveti.

A sok hibától megmenekedve, mint
Nevette a köznép lebilincsezett
Gondolkozását s balhitűek
Nyelvdüheit mi merőn veté meg.

Amint Horatius is énekli:

Odi profanum vulgus et arceo!

A költészet teszi a kiváló férfiakat is halhatatlanokká. Ez a tárgya Kis János „A dicsőség”⁴² c. elnyújtott unalmas költeményének. Bizonyítását jól ismerjük a C. IV. 9-ből:

Legyetek a Músa barátai!
Csak ennek van hatalmában
Ki milyen részt vegyen szép hír országában.
Idők fogytáig tart Achilles élete,
Mert zeng halhatatlan dalban dicsérete.
S hány nagy nevet rejt néma sír
Azért, hogy szent költő róla nem ír.

Bizony gyenge utánzat! E költeményben is Kis következetes önmagához s több horatiusi ódarészletet ragaszt össze. Így a költemény elején azt írja:

Boldog, ki ezek példáján
Gyúlván, új utat tör dicsőség pályáján.

⁴² Kis i. m. 41. l.

Ezt az új úttörést emlegeti Horatius a C. III. 2-ben:

Virtus recludens immeritis mori
Caelum negata temptat iter via.

S végül még beleszövi a halál pusztítását is a C. II. 18. nyomán.

A „Szentgyörgyi Józsefhez“⁴³ írott költemény kezdete megegyezik a C. I. 32-vel:

Te kérsz: mit nem tennék?
Itt vannak verseim
Az az: rossz földben nőtt sovány terméseim.

Szerényen megvallja, hogy tudja ugyan, mely út visz a Heliconra, de nem reméli, hogy oda eljut.

Nékem alantjáró szárnyakat fűztenek (t. i. az istennek.)

Ilyen szerényen szól Horatius is az ő műzsájáról M. Vipsanius Agrippához írt ódájában⁴⁴ s még ennél is szerényebben a Sat. I. 4-ben, ahol a satiráit csak köznapi beszédeknek tartja.

Amint Horatius a C. II. 1-ben szembeállítja a maga játszi szerelmi műzsáját, Asinius Pollió komoly, hatalmas irodalmi műre inspiráló Cliojával, így tesz Vitkovics is Horváth Istvánhoz írt epistolájában.⁴⁵ Ugyancsak Vitkovicsnak egy másik epistolája, melyet Kovács Sámuelhez⁴⁶ írt, párhuzamba állítható az I. könyv I. epistolájával. Horatius mentegetőzik Maecenás előtt, hogy miért nem ír lírai költeményeket. Elhagyta már a Músa s nem akarja erőltetni a dolgot. Vitkovics is azt panaszolja, hogy elhagyta verselő kedve s inkább nem ír, minthogy rossz verset írjon. Horatiustól idézi:

Én pedig oly munkát, amelynek terhe lenyomná
Vállaimat, félvén, szégyenlek venni magamra.

H.: nec meus audet
Rem tentare pudor, quam vires ferre recusent⁴⁷

A 6. epodust utánozza Horváth Istvánhoz írott versében. Utánoz és mégis nagy a különbség. Horatius egész komolyan

⁴³ Kis J. i. m. 109. l.

⁴⁴ C. I. 6.

⁴⁵ Vitkovics i. m. 110. l.

⁴⁶ U: o. 113. l.

⁴⁷ Epl. I. 1.

figyelmezteti a gyáva költőt, aki a nálánál gyöngébbeket megtámadja, hogy vigyázzon, mert iambusaival agyonnyílazza. Vitkovics csak tréfásan igéri ezt Horváthnak, amiért nem ír.

Még meg kell emlékeznünk Kis János 2 költői leveléről; az egyiket Chernel Dávidhoz, a másikat Festetich Ignáchoz írja. A Chernel Dávidhoz⁴⁸ írott levelében részletesen foglalkozik azokkal az erkölcstelenségekkel, amelyeket a legsötétebb háttérű római ódában, a C. III. 6-ban találunk meg. Szükség van — úgymond — olyanokra, akik neveljék az ifjúságot, mert:

Mit tanul a gyermek? játszani, tetszeni,
Táncolni s tettetés nyelvén beszélni
S mindig új Phyrne karjában
Égni már gyenge korában,
A rút lágyságnak hódolni
S álnokságot gyakorolni.

Elég csak elolvasni utána a III. 6. ódát s a szolgálai utánpótlást nem tagadhatjuk.

A „Hálaadás Gr. Festetics Ignáchoz“⁴⁹ c. költeményében az I. könyv 6. satiráját tartotta szem előtt. A költemény írására az adott okot, hogy Festetics, kinek a költő atyja jobbágya volt, őt a költőre való tekintettel felszabadította. Ezt köszöni meg a költő. Amilyen hálatelt szívvel fordul Horatius Maecenashoz, hogy őt, a szabados fiát körébe fogadta s amily nemesen vallja, hogy ő soha nem szégyenli atyja alacsony származását, olyan őszintén köszöni meg Kis Festeticsnek, hogy úgy felbecsülte költészetét s atyját felszabadította s oly nemes büszkeséggel vallja meg, hogy atyját mindig áldani fogja.

Hosszas volna, ha mind fel akarnánk sorolni Kisnek horatiusi kifejezéseit, csak egy néhányat közlünk — mutatóba. „A hazához“⁵⁰ ódát ír. Természetes, hogy Horatiusnak a hajóról vett hasonlatát bele kell vennie:

Jobbitsd ki jól hajód hibáit,
S mind árbócát, mind vitorláit
Készítsd nagy út bajaihoz;
Mert tengered csalárd habjával
Könnyen dühösködik s magával
Gyakorta fergoteget hoz.

(V. ö. C. I. 14.)

⁴⁸ Kis J. i. m. 140. l.

⁴⁹ U. o. 46. l.

⁵⁰ U. o. 64. l.

A „Nagyajtai Cserei Farkashoz“⁵¹ írott költeményében. midőn a nemes elmének merész tetteit, fölfelé törtetését rajzolja, a C. IV. 4-ből kölcsönzi hasonlatát a fiatal sasról, amelyhez hasonlítja Horatius a fiatal Drusust.

Az „Élet folyásában“⁵² a „Post equitem sedet atra Cura“ költői personificatiót használja:

De hogy felserdülvén, kezdettem
Kevélyen paripázni
A gond együtt ült mellettem.

Külön csoportosítva kell tárgyalnunk Kazinczy episztoláit és szatiráit. Nála ezekre hat leginkább Horatius. Czeizel János⁵³ reámutat arra is, hogy a nyugati költők is hatással vannak e levelekre, említ is egy pár példát, de a legerősebb hatást mégis a római költő gyakorolja. De itt egyúttal lényeges eltérést állapíthatunk meg közöttük. Míg Horatius szatíráiban s költői leveleiben is erősen közeledik a köznap beszédhez, azért nevezi szatiráit „sermok“-nak s ezt a Músáját: „Musa pedestris“-nek, addig Kazinczy költői leveleiben is megtartja ideális gondolkozásmódját s egy talpalatnyit sem enged a maga előkelő stílusából.

A legnagyobb érdeket már saját korában is a Berzsenyihez⁵⁴ írott költői levele kelti föl. Ebben fejti ki az ars poetica alapján aesthetikai, különösen verstani nézeteit. Böven szólottunk erről Kazinczy aesthetikai etveinek fejtegetésénél. Hangja polemikus és szatirikus is egyúttal. Kegyeletes érzést nem igen táplál. A vén Tinódit ép úgy bírói széke elé idézi s ép oly kegyetlenül megbírálja, mint kortársait. Előtte csak a szép lebeg s ez előtt nem ismer semmi kiméletet. Szószzerinti átvételeket hiába keresnénk, még a Horatiussal azonos gondolatait is átalakítja, csak elveket vesz át és alkalmaz.

Még erőteljesebben, mondhatni gyilkos gúnnyal lép fel a nyelvújítás jogosultsága mellett és a maradiak ellen Vitkovichoz írott híres epistolájában. Sokan ezen epistola megjelenésétől, 1811-től számítják a nyelvújítási harcot. Mága írja 1811. július

⁵¹ Kis J. i. m. 135. l.

⁵² U. o. 59. l.

⁵³ Czeizel János: Horatius és Kazinczy. Egy. Phil. Közl. 1909. 678. l.

⁵⁴ Kazinczy F. Össz. Költ. Nemz. Könyvt. II. 18. l.

G-án Dessewffynek,⁵⁵ hogy Horatius volt a mintaképe. „Minden érdeme ezen poétai trétának az elevenség — a Horatius, *Ipam forte via sacra*’-nak talán nem épen szerencsétlen követése — és az, hogy benne talán minden, minden motiválva van.“ Az idézett horatiusi satira az I. 9. Mennyiben lehet itt szó Horatius követeléséről? A helyzet körülbelül azonos. Horatius a *Via Sacra*’n sétál s egyszerre hozzája szegődik valami idegen, akit ő csak névszerint ismert. Tudakozódni kezd hogylétéről s mindent összefecseg. A megszorult költő hiába próbálja lerázni nyakáról, nem sikerül. Előhossa a tolakodó, hogy ő is versíró s Horatiust is dicsérni kezdi. Végre előáll tulajdonképeni céljával, ajánlja be őt Maecenáshoz, ketten fogjanak össze s így bizonyosan sikerülni fog mindenkint Maecenas kegyeiből kiütni. Hiába akarja a költő megmagyarázni, hogy Maecenásnál nem lehet olyan könnyen boldogulni, ő ismeri az embereit. Végre jön a tolakodó felperese s a törvény elé hűrcolja, így a meggyötrött költő megszabadul. Kazinczyt nem az utcán fogja el a tolakodó. Pestre megy föl a vásárra s ott kopogtat be hozzá egy vad idegen, Hőgyészi Hőgyész Máté. Valahonnan Szatmármegyéből, Mátészalkáról jött fel Pestre. Horatius még úgy fütölág ismeri a kullancsát, de Kazinczy sohase látta. Már a külseje is elárulja az elmaradt falúsi kúrta nemest. „Bojtos pipaszár s sallangos kostök“.

Abban megegyezik a Horatius boldogítójával, hogy ő is dicsérni kezdi a körme közé került „hazánknak legérdemesebb s legdicsőbb fiát“. A költő mindjárt megsejti, kivel van dolga s váltig arról akar beszélni, termett-e Nyírségben búza, rozs, de a magyar hamarosan előrukkol, hogy ő is költő. Kazinczy kénytelen-kelletlen kérdezni kezdi, hogy melyik irányhoz csatlakozott, Rajnist, Szabót, Daykát, Virágot követi-e vagy —? Erre kitör Hőgyészi úramból az igazság s szidni kezdi az újítókat mind, akik nem magyarul írnak. Hiába akarja a költő a tolakodót elriasztani azzal, hogy dicséri ezeket s megvallja, hogy ő is közzéjük tartozik, Hőgyész nem hiszi s azt mondja, hogy a költő bizonyosan ilyen dicséretekkel akarja őket agyongúnyolni. Együttal előhuz egy csomó verset s kezdi azokat felolvasni. Szerencsére a cseléd látogatót jelent be s Kazinczy azt mondja, hogy gróf Dessewffy jön, aki Virágért kész böttra menni. Hőgyészi nem veszi trétára a dolgot, összenyalabolja verseit s

⁵⁵ Kazinczy F. Level. IX. 2. 1.

hanyathomlok eliramodik. Amint látjuk, nagy különbség van a két satira között. Horatius tolakodója művelt, sőt nagyon is kitanult ember, akinek messzeható tervei vannak, Högyészi elmaradott vidéki bácsi, akiben a költő dühöng. Horatius egyszerűen csak a tolakodó embert akarja gúny tárgyává tenni, Kazinczy az elmaradt gondolkodókat ostromozza. Gyilkos a gúnyja, nem csoda, ha olyan nagy zajt ütött s a régi irodalmi hagyományokért lelkesedők között oly nagy neheztelést vont maga után. Ami tehát Horatiusnál cél, t. i. a tolakodó ember rajza, az Kazinczynál csak keret lesz, hogy ebben a tolakodóban nagyot üssön a nyelvújítás ellenségein. Jóízűen írja le azt a cselt is, a hogyan Högyészitől megszabadul s itt is nagyban eltér Horatiustól. Mondhatjuk tehát, hogy a költemény keretének eszméjén kívül mást Horatiustól nem vett.

Ismét maga Kazinczy mutat rá arra, hogy a Dessewffy Józsefhez⁵⁰ írott kis epistolát Horatius I. 9. epistolája után írta. Kisnek írja: „Epistolát írtam Dessewffynak ebben a hónapban, a Septimius Claudii, nimirum stb. csudálásától felmelegedve“. Kazinczy is megérzi azt, amit minden bíráló kiemel, hogy mily tapintatos szerénységgel szól itt Horatius mind saját befolyásáról, mind barátjának érdemeiről. Ezt próbálja Kazinczy ellesni és e levelében utánogni. A kiindulás egészen eltérő. Septimius unszolja Horatiust, hogy ajánlja Tiberiusnak s a költő tréfásan mondja, mily nagy protectort látnak ő benne. Kazinczy kiemeli, hogy Horváth nem kérte az ő pártfogását, saját jószántából ajánlja „nyelvünk Varróját“ Dessewffy kegyeibe, mert jól esik neki mindazokat összekötni, akik a nemzeti ügy oltára körül foglalatostkodnak. Látszik, hogy Horatius nem olyan bizalmas Tiberiussal szemben, mint Kazinczy Dessewffyyvel. Együttal Kazinczy sokkal több dicséretet halmoz Dessewffyre. Horatius levele inkább magánlevél, azért a hangja is egyszerűbb. Kazinczy nem hagyhatja el a hazafias motivumot, azért nagyobbhangú.

Horatius önértetét a legszebb színben tünteti fel az Epl. I. 7. Maecenas úgy látszik neheztelését fejezte ki a költőnek, amiért oly soká volt Rómától távol s erre küldi neki ezt a levelet. Teljes hálával gondol arra a sok jótéteményre, amikben Maecenas részesítette, de nem szeretné ezért elveszítni szabadságát. És kész volna

⁵⁰ Kazinczy i. m. II. 50. l.

inkább mindent elveszíteni, minthogy ilyen szolgaságba süllyedjen. Azután elmondja a mesebeli róka, majd Volteius Mena esetét. Kazinczynak annyira tetszik ez az epistola, hogy lefordítja és a „Wadasi Jankovich Miklóshoz”⁵⁷ írt epistolájában is szeme előtt lebeg. „Eszembe juta — írja Dessewffynek — a ‚quinque dies tibi pollicitus’, melynél Horátnak egy epistoláját sem szeretem inkább. Az engem egy epistola írására gyúlaszta, testi barátim minden egyéb epistoláimnál inkább kedvelik s annak örvendek . . . A Horáczy nyomain kedvesen pongyoláskodom.” Ha ezeket nem olvasnók, nem mernék ezt az összehasonlítást megtenni. A levél tárgya az, hogy a költő bejelenti Jankovichnak, hogy nemsokára Pestre megy s hosszabb időre vendége lesz. Horatius is, Kazinczy is önérzetes jóltevőjével szemben. Bár tudják, hogy lekötelezettek s a köteles hálát le is róják, de azontúl nem is mennek. Kazinczy is kiemeli, hogy jól tudja, Jankovich nem vár szolgai megalázkodást, épügy, mint Maecenas.

„Mint te nem átalsz vélem tenni jót,
Úgy én nem a jót tőled elfogadni.”

Legfeljebb itt van az érintkező pont Kazinczy és Horatius között. Ez a továbbiakban példákkal magyarázza, hogy a legnagyobb kincs a függetlenség, az enyelegve beszél arról, mit fognak Pesten együtt csinálni.

Kedveli Kazinczy az I. könyv 10. satiráját is, de nem fordítja le, hanem a költemény utolsó része után, amelyben azt fejtegeti, hogy csak a művelt ízlésűek helyeslésére és nem a nagy tömeg kétes értékű tapsaira vágyik — megírja az „Arbuscula” című epigrammáját.⁵⁸

Találkozunk horatiusi helyekkel más epistolákban is. Így a fiatal báró Wesselényi Miklóshoz⁵⁹ költeményt ír. Csodálatát fejezi ki, hogy az ifjú, aki alig, hogy levetette a toga praetextát, már a haremezőre siet. Figyelmezteti az ott reávarakozó veszélyekre s inti, hogy korának megfelelő szórakozásokat keressen. A C. IV. 4. után írja:

Dicső atyádnak gondos bölcsesége
S példája benned, mit tehettek s tettek
Azt én igen jól értem. Nem tanultad

⁵⁷ Kazinczy i. m. II. 67. l.

⁵⁸ U. o. I. 90. l.

⁵⁹ U. o. II. 14. l.

Te ő körülte tized s másfelet
 S pácsit miként tégy s a bohó pagátot —
 Oh, mely öröm! s mely ész! — elfogadni.

Horatius is Augustusnak, az ő példájának s nevelésének tulajdonítja, hogy a fiatal Nérók oly kiválók lettek.

Fortes creantur fortibus et bonis.⁶⁰

A gróf Kornis Mihályhoz ⁶¹ írott vigasztaló költeménynek az elején ismerünk Horatiusra, annak Vergiliushoz írott részvét-ódájára,⁶² ahol a halál könnyörtelenségét rajzolja. Kazinczy is azt írja a fiatal Kornishoz, hogy mit kesereg:

Hiába omlanak barátom könnyeid,
 Atyád' nem hozhatják vissza nyögéseid,
 Érc sarkai a vad halál kapujának
 Soha nem nyílnak meg halandó javának.

A horatiusi mythologia is lépten-nyomon előfordul Kazinczy-nál. Apolló, Merkurius, Prometheus mind Horatius bemutatása után szerepelnek. Így látjuk például Castort és Polluxot, mint a hajók védőisteneit a „Szemere István és Szőgyény Ferenc alispánokra“ írt költeményében: ⁶³

Castor és Pollux disze a magas egeknek,
 Ha ti tüntök fel a zajgó tengereknek,
 Elcsendesülve van a víz háborgása
 S többé nem félelmes a hajó futása.

Tudjuk, hogy az ő védelmükre bízta a római lantos is Vergilius hajóját.⁶⁴

Itt külön emlékezünk meg Horatiusnak *Kölcsey Ferenc* költészetére való hatásáról. Kölcsey megítélése, költészetének tüzetes vizsgálása, a Kazinczy által meghonosított német romanticizmushoz való viszonya más lapra tartozik. Ezen összehasonlításnak az kölcsönözhet különös érdeket, mert hiszen Kölcsey volt Berzsenyinek szigorú bírálója.

⁶⁰ C. IV. 4. 29. s.

⁶¹ Kazinczy i. m. I. 64. l.

⁶² C. I. 24.

⁶³ Kazinczy i. m. I. 141. l.

⁶⁴ C. I. 3.

Az bizonyos, hogy az idegen hatások fontosságát nagyon is belátja. A „Nemzeti Hagymányok“-ban helyesen mutat rá arra, hogy mit köszönhet a magyar irodalom az idegen hatásoknak. Zrínyi a „Megszabadított Jeruzsálemet“ követi ugyan, ép úgy mint Vergilius a maga görögeit s mégis nagyszabású költeményt alkot. A magyar irodalom megújulásáról Orczy, Barcsay, Bessenyei, Baróti Szabó, Rajnis, Révai működéséről szólva azt mondja: „Ime tehát idegen szikrák ismét, melyek által a magyar kebel fentebb lángra kíván gyúladni.“⁶⁵ Mindezt azért hozza fel, hogy szembeállítsa Zrínyi eljárás módját az utóbbiakkal, aki „az idegen szikrát saját keblében nemzeti lánggá gerjeszti,“ míg ezeknél az „Attilák, Budák, Hunyadiak is francia mindennapi emberkéek.“⁶⁶ Vagyis elméletben a nemzeti szellem érvényesülését követeli. Ismerjük, mennyire megrotta Berzsenyit, amiért szerinte több helyen szolgálilag utánozza Horatiust. Az azután Kölcsy gyöngesége, hogy ilyen szolgálai utánzást nem Kis Jánosnál, hanem Berzsenyinnél talál.

Ő maga Horatiusnak nagy tisztelője. Említi azt, hogy Horatius költeményeinek, különösen szatiráinak s episztoláinak báját, kedves pongyolaságát kevés ember tudja igazán megérteni és élvezni. Sokat ad Horatius izlésére. Kritikáiban gyakran hivatkozik reá. A kritika jogosultságát is Horatiussal védi meg. „S a poetákat, ami illeti: Horác Augustushoz és a Pisókhöz írt levelei nem a kritikának örök emlékeihez tartoznak-e? Ha egyszer az ő tiszta principumaival megismerkedünk, könnyen megfoghatóvá lesz előttünk az a gond által nyert csín és szépség, ami nemcsak saját ódáin, de barátainak, Virgilnek és Tibullnak műveiken is tündöklök.“⁶⁷ „Jegyzetek a kritikáról és poezisról“ c. értekezésében Horatiussal bizonyítja, hogy a középszerűnek nincs helye az irodalomban. „Mert nem megtanított-e már még Horác berűnket, hogy a költésben semmi középszerű nem talál kegyelmet? Minden, ami nem felfelé siet, alant marad.“⁶⁸ Ugyanott hangoztatja Horatiussal, hogy a tehetséget tanulmánnyal kell párosítani. „Azonban, ha valaki a természet-től kapott tehetséget studium, azaz tanulás, gyakorlás által töké-

⁶⁵ Kölcsy Ferenc Minden Munkái III. bőv. kiadás. Franklin-Társulat 1886. Nemz. Hagym. III. 41. l.

⁶⁶ U. o. 42. l.

⁶⁷ U. o. III. 113. l.

⁶⁸ U. o. 141. l.

letre vinni nem igyekezett: belőle soha sem költő, sem hadvezér; sem philosoph stb. nem lesz. ⁶⁹

Költeményei között Horatius után irottakat nem találunk, de horatiusi helyeket igen. Három helyzetet ír le a latin költő után: a Músa és költő viszonyát; a jelenlét örömeinek élvezését s a férfias jellemsszilárdságot.

A „Költő“-ben ⁷⁰ horatiusi az a helyzet, hogy születésénél istenasszonyok vannak jelen.

„Két istenasszony, amidőn születtem
Vitt hús berkeidbe Leto szent fia!
S most, mint örökre vidám Gratia,
Szelid tavaszban lengenek mellettem.“

(V. ö. C. IV. 3.)

A „Panasz“-ban ⁷¹ arról beszél, hogy a költészetnek is megvannak a maga szenvedései, tehát mintegy ellenkezésbe jó Horatius felfogásával. Csak azért említjük e költeményt, mert az eddigi vágyait rajzolva valóban a latin költőt követi:

„Im nekem nem kelle sem szerencse,
Sem nagyoknak biztató kegyelme
Csillogó fény s nép-imádta rojtok,
Gondolám: csak lant az énekesnek,
Zöld borostyán barna lány kezéből
S szép dicsőség hamva sátoránál.“

Horatius a C. II. 16-ban állítja szembe a Músája által nyújtott boldogságot a gazdagok kincseivel.

A „Kivánság“-ban ⁷² is boldognak mondja azt, akit kedvel a Músa s „magas érzelemmel Tiburi dalt zeng.“

Gyors enyészettel forog a jelenlét
A dicső herost örök éj borítja

de a költő sirdombján:

Rózsa sirdombján koszorús pohárral
Ihletett kéztől jut az énekesnek
S nyugoszik szentelt pora hús lakában.
Isteni álmot.

⁶⁹ Kőlcsey i. m. 145. l.

⁷⁰ U. o. I. köt. 28. l.

⁷¹ U. o. I. 87. l.

⁷² U. o. I. 27. l.

Amit itt Kőlcsey, mint teljesülő tényt említ, azt Horatius kívánságképen fejezi ki a C. II. 6-ban.

A Horatiusnál annyiszor s oly sokféleképen ismétlődő önfeledt, epikurusi örömökről több helyen énekel Kőlcsey.

Igy „Laurához :“⁷³

Döljünk a jelenlét hív ölébe,
Légyen álmom, légyen csalfa kép.

„Remény emlékezet :“⁷⁴

Rosszat ne félj s ne kívánj jót
Múlt és jövő közül ;
Öleld meg a jelenvalót,
Mely játszik és örül,

(C. I. 9. 11. etc.)

A „Borkirály“-ban⁷⁵ epikurusi örömei közepette boldogabbnak érezi magát a hatalmas uralkodóknál :

Csak bor, csak lány szerelme
Szívem fő gerjedelme
Mit nékem a világ ?
Ha más trónusra hág
S hirnek fut ellenébe
Pálczájától kezébe
Félvén a sokaság.

De a legnagyobb mértékben csapong az epikureizmus szilaj öröme Kőlcsey híres „Bordalában“⁷⁶ Anakreoni a forma s így tartalmilag is inkább Anakreonnal lehet összevetni, azért csak azokat a sorokat idézzük, amelyek körülbelül külső alakjukban is Horatiusra emlékeztetnek :

✓ Mi haszna gázol
A boldogságon
A hír barátja
— — — — —
Miért törődöl
Szűk életeddel
Napod ma mit nyújt,
Köszönve tedd el.
S hagyd a jövőndöt

⁷³ Kőlcsey i. m. I. 52.

⁷⁴ U. o. I. 94. l.

⁷⁵ U. o. I. 60. l.

⁷⁶ U. o. 76. l.

H.: „Quem Fors dierum cumque dabit, lucrum
Adpone.“⁷⁷ (C. I. 9. 14—15; III. 29. 32.)

K.: Ernyőt keress, ha
Készül borulni,
Szenvedj, ha nem tudsz
Hová vonulni,
Fordulhat a szél.

H.: C. II. 10. 15.

Éld a jelenlét
Perczét, óráját,
Együtt lefutja
Jó s rossz pályáját
S együtt huny véled!

A bor dícséretét zengi a „Ki búban ül“⁷⁷ kezdetű verse:

Ki búban ül, víg leszen ő,
Ha borhoz ajka ért
Légy idvez, óh szőlővessző
Gondúzó nedvedért.

A gondúzó bort magasztalja Horatius is Varus előtt. (C. I. 18.)

S végre Horatius szavaival magasztalja Kölcsey a szikla-
szilárd férfit. Az „Élet“-ben azt mondja:⁷⁸

Erőt a férfiú lelkébe
Ne fogja szívét csüggedés
S öröm ha jön s ha szenvedés
Egyformán lépjen ellenébe.

A „Vanitatum vanitas“-ban:⁷⁹

Légy mint szikla rendületlen,
Tompá, nyugodt, érzetlen,
S kedv emel, vagy bú temet,
Szépnek s rútúnak hunyj szemet.

Hasonló költeményei Horatiusnak nincsenek, különösen az
utóbbi egészen a Predikátor bölcsességét tükrözi vissza, de az idé-
zett helyekben ki ne ismerne a Delliushoz írott óda szellemére?
(C. II. 3; V. 5. C. II. 10.)

⁷⁷ Kölcsey i. m. I. 80. l.

⁷⁸ U. o. I. 50. l.

⁷⁹ U. o. I. 84. l.

Ugyanczt mondhatjuk a „Vigasztalás”⁸⁰ utolsó strófájáról is:

Kis csolnak, ah csak életünk,
A sors az óceán:
Most szép partokra köthetünk
Majd hullám mérge hány,
De kedvezőn lengő szelet
S dörgő vészt a csolnak felett
Tűr a bölcs egyformán

Ennek az egy költeménynek Horatiussal való egyezését Vajda Viktor, Kölcsey életrajzírója is észreveszi: „Mintha csak Horatiust hallanók — úgymond — Licinius Varróval társalogva.” (C. II. 10.)⁸¹

⁸⁰ Kölcsey i. m. I. 97. l.

⁸¹ Vajda Viktor: Kölcsey élete, Bp. 1875. 104. l.

X.

Virág és Berzsenyi.

Dárhuzam Virág-Berzsenyi-Horatius között. — Költő és Músa. — Virág szatirái. — Szerelmi költészet. — Élni siess. — Múlандóság, halál. — Megelégedés, középszer. — Érdem jutalma. — Hazafias költészet. — Mythologia.

Horatiusnak eddig vázolt hatása *Virág Benedekben* és *Berzsenyi Dánielben* éri el tetőpontját. Berzsenyivel oly tökéletes és hirtelen szakadás áll be a klasszicizmus előrenyomulásában, hogy mondhatni egyszerre tűnnek le az ókor poétái s helyet engednek új, ifjabb s hatalmasabb áramlatoknak. Virág Benedek költészete lehetetlen volna az előzők (Baróti Szabó, Rajnis, Révai stb.) nélkül s viszont Berzsenyinek Virág szolgál lépcsőül, hogy feljusson a klasszikus irány elérhető magaslátára. A klasszikus iskola triászának tisztáznia kell a mértékes verselés szabályait, hogy a klasszikus forma oly erőteljesen szólalhasson meg Virágnak a lantján s viszont Virág Benedeknek a magyar haza földjére kell átültetnie Horatiusnak többé-kevésbbé kozmopolitikus költészetét, mondhatjuk Horatius gondolataiból, kifejezéseiből meg kell alkotnia a magyar nemzeti érzésnek, a keresztény felfogásnak megfelelő klasszikus szótárt, hogy ennek használatával Berzsenyi eljusson az ódai szárnyalás csúcspontjára.

Mind a két költő tökéletesen betölti szerepét. Istenadta tehetségükön kívül már állásuk, életkörülményeik megértetik az irodalomban elfoglalt helyüket. Virág Benedek, a szerzetes ép olyan klasszikus műveltségű, mint minden szerzetes és pap ebben a korban. Ez a műveltség összekapcsolódik benne azzal a tüzes hazafias érzéssel, amely szintén tanítórendeinknek hagyományos, dicséretes tulajdonsága volt. Ez a hazafias érzés érezteti meg

Virággal Horatiusnak azt az aránylag ritkán kitörő hazafias érzését, amely a római költőt elfogja.

Abból az aránylag kevés helyből is sokat tud Virág kiolvasni s még többet — teremteni. És a hova a szerzetes gondolata, érzése föl nem ér, oda eljut a nyíltszemű és langeszü nemes. Ostoroz és buzdit, a gúny nyilait szórja és könyörög, aggódik, sokszor a kétségbeesés hangjait szólaltatja meg, de csak azért, hogy megdöbbsen s tette ösztönözzön; mosolyogva festi a jövőt, hogy új energiákat csaljjon ki. Ime, eddig halad föl a Horatius által megütött hazafias hang. Mindezt el kell ismernünk és a Horatius és Virág, de különösen Berzsenyi összehasonlítóival egyet kell értenünk abban, hogy a hazafias érzésnek sokkal több húrú lantján játszanak ezek a magyar költők, mint Horatius. De Horatiusnak is meg kell adnunk az igazságot. Nem Horatius tehetsége hiányzik itt, hanem a korviszonyok nem engedik, hogy ő a nagy nemzeti érzések lantosa legyen.

Óriási a különbség a Horatius kora és Virág és Berzsenyi százada között. Ott éppen megalakult a hatalmas római császárság. Elveszett ugyan a félezeréves szabadság, de a köztársaság bukása annyira természetes, sőt szégyenletes volt, hogy őszintén és hosszasan elsíratni se lehetett. Mert a szabadság csak akkor becses és akkor lelkesít, ha az a nemzeti érzés ápolása mellett a békét és jólétet is megteremti. De erre a római köztársaság immár nem volt képes. Zsákmányának tekintette a világot s Róma tulajdonképpen a birodalom gyalázatos zsarnoka lett. Az ifjú Horatiust természetesen Brutusék táborában kell keresnünk, de a férfiúnak be kell látnia, hogy Octavianusnak missiója van, a történelem nagy hivatást bízott rá, hogy megteremtse a békét s végre valahára a római jognak és műveltségnek az áldásait is élvezze az emberiség.

Nehéz dolog az, hogy álmainkról, ifjúkori ideáljainkról lemondjunk. Horatiusnak is nagy önmegtagadásába kerül, míg az esze lebirkózza a szívét és Augustus dicsőítésére hangolja lantját. Ezt elvárulásnak, megalkuvásnak nem szabad bélyegeznünk s annál kevésbé szabad feltételeznünk, hogy Horatiust önző célok vezérelték volna. Az a meleg hang, amellyel lassankint Augustusról, a haza atyjáról szól, őszinte és meggyőződéses s hű kifejezője annak a sok millió ember érzésének, akik mindnyájan a birodalom jólétét üdvözölték Augustusban. Hogyan lehet elvárulásról vádolni

azt a költőt, aki az egész nemzet érzésének volt a tolmácsolója? Horatius és vele a római nép nem a szabadsághoz lett hűtelen, — az a köztársasági szabadság lett megnyomorítója és így hűtelen az emberiséghez. Mi mindazokban a költeményekben, amelyekben Horatius Augustust és a politikáját, hadvezéri és társadalmi tényeit magasztalja — a hazafias hangot és érzést találjuk fel és akkor nem mondhatjuk, hogy Horatius lantja a hazafias érzésnek nem volt hatásos tolmácsolója.

Természetesen annak a politikai állapotnak, amelyben Magyarország Virág és Berzsenyi idejében volt, más érzésű, más hangú költői lehettek. Itt egy nemzetnek létéről és nem létéről volt szó. Gyenge, erőtlén volt a nemzet testében, még gyengébb szellemében. Nyelve dűrva, csak a parasztok nyelve, irodalma elenyészően kisszerű, a tudományos törekvéseknek meg épen semmi nyoma. A nemzetnek, nemzeti törekvéseknek nincsen vezére. Érzik, hogy hiába vannak meg a nemesi kiváltságok, hiába él papiroson a nemzet szabadsága, tulajdonképen a lassú halálnak, pusztulásnak néznek elébe. Az írók maguk se tudják, mihez fogjanak, csak egyetlen eszmét tudnak fejtegetni, hogy nyelvében él a nemzet és az irodalom fellendülése biztos jele az életképességnek. Politikai restaurációra ekkor még gondolni se mernek. A francia forradalmi eszmék nagyon messze vannak tőlünk és ha egynehány lelkes ifjú lelkesedik is érte, a nemzet nagy tömege nem érti meg őket. Azok az ifjak vérükkel fizetnek merész álmaikért s legnagyobb tragikumuk az, hogy épen saját koruknak nem lettek martirjai, — jóval később sorozta őket a nemzet a martirok közé. A franciákban nem láthatták a szabadságnak, egyenlőségnek előharcosait, csak a nemzetek leigázóit s ez az oka, hogy oly lelkesen buzditanak a költők, Virág is, Berzsenyi is, a franciák ellen való táborbaállásra.

A nemzet pusztulását az erkölcsök elfajulásában és a nemzeti érzés lanygulásában látják. Ma, jól tudjuk, hogy mindkettő csak féligazság. Az erkölcsök akkor se voltak rosszabbak (igaz, jobbak se), mint más korokban, a nemzeti érzés hiánya pedig épen nem általános. A főnemesség igenis idegenné lett, de annál erősebben él a nemzeti érzés a nemzet zöménél, a régi nemesi udvarházakban. És ha a költők az erkölcsök romlásán keseregnek, azt a római költő után éneklik, akinek igen, éreznie kell, hogy ez a titkos féreg,

antely rágja és örli a római birodalom testét. Ha tehát elfogadjuk azt, hogy a hazafias érzés erősebb Virágnál és Berzsenyinél, mint Horatiusnál, azt csak abban látjuk, hogy a fajszeretetet, a magyar nyelv jogait folytonosan hangoztatják s így tömegre nézve feltétlenül uralkodik költészetükön a hazafias hang.

Ha Virágot és Berzsenyit, mint embereket hasonlítjuk össze Horatiussal, ismét sok olyan vonást találunk, amely inkább elválasztja, mint összeköti őket. A szerelem világában Berzsenyi még talán találkozhatik Horatiussal, de Virág épen nem. Nemcsak rendi öltönye, de egész belseje, érzései távol tartották a szerelemtől. Nincsen szerelmi költeménye s e műfaj iránt való gondolkozására érdekes világot vet az a mondása Kisfaludy Károlyról: „Milyen derék szál ember ez a Kisfaludy, mégis szerelmes verseket ír.”

Berzsenyi Dániel könnyen szerelemre lobbanó ifjú, aki azonban épen szerelmi költeményeiben őrzi meg legjobban a Horatiustól való függetlenségét. Itt inkább német hatások után ír.¹ Sokszor érzélgős, de betegességbe soha nem süllyed. És szerelmi lírája is mindig az erkölcs határain belül marad. Talán épen ez a veleszületett erkölcsi érzék tartja vissza attól, hogy Horatius szerelmi költeményeit utánna énekelje. Különben a magyar költészetnek ezt az egészséges erkölcsi érzését különösen ki kellene minden irodalomtörténetben tüntetni s épen e történeti alapon állva kell visszatartatnunk a modern líra egy fattyúhajtásának, a „nyugatizmus”-nak minden olyan törekvését, mely a bűnt akarja igazolni és dicsőíteni és az erkölestelent a költészet tárgyául kitűzni.

A jellemeket tekintve Berzsenyi közelebb áll Horatiushoz, mint Virág. Horatius maga jellemzi úgy magát, hogy szangvinikus természetű, hirtelen fellobban, de hirtelen meg is békül.² Később ez a temperamentuma szelidülni kezdett és közeledett a nyugodt stoicizmushoz. Berzsenyiben is fönnenlobogott a szenvedélyesség, tudjuk, hogy ez még később sem aludt ki és még férfikorában is keserű összeütközésre adott okot bírálójával, Kölcsey Ferencce. Virág szelidebb temperamentumú. Tud ő is lelkesülni, különben lelkesíteni sem tudna, de a féktelenségeket mindig kikerüli.

Az életviszonyokat tekintve, ismét Berzsenyi áll közelebb Horatiushoz. Ép olyan magányban, a falusi gazdálkodó élet csend-

¹ Váczy J.: Berzsenyi D. életrajza. Bp. 1895. 34., 77. ll.

² C. I. 16, 22; III. 14, 27; Ep. I. 20, 25.

jében él, mint Horatius ; Virág életének javarészét Budán éli le. Tulajdonképen Buda még akkor ép úgy falunak tekinthető, de mégsem olyan horatiusi magány az!

Mindezek megállapítása azért fontos, mert tehetségükön kívül, ez is sokat megmagyaráz, hogy hasonló elmélyedés és egyforma bámulat mellett is, hogyan tudja Berzsenyi jobban megőrizni önállóságát Horatius befolyásától. Ha Berzsenyi hasonló hélyvel, hasonló dolgokról énekel is, mint Horatius, de nála ez természetes, mert az ő temperamentumának, körülményeinek teljes mértékben megfelelnek azok a gondolatok, míg Virágnál az utánzás feltűnő. Azért Berzsenyit olvasva, úgy érezzük, hogy ez a költő Horatius nélkül is naggyá lett volna: — talán nem olyan irányban fejlődik, mint így, de e tehetség útát tört volna. Virágnál ilyen gondolatra nem jutunk.

Vérmérsékletük és életkörülményeik magyarázzák meg, hogy Virág inkább a stoikus elveket veszi át, Berzsenyinél mind a két Horatius megtalálható: az epikureista is, a stoikus is. Jellemük érteti meg, hogy mint fogja föl Virág is, Berzsenyi is Horatiusnak Maecenashoz és más kiváló férfiakhoz írt ódáit és epistoláit. A két magyar költő megegyezik abban (amit már másutt is kiemeltünk), hogy az ő hasonló költeményeiket, nem egyedül a személyes barátság, tisztelet sugalja, hanem mindig belejátszik a kor uralkodó érzése, a hazafias érzés. Virág tolla sokkal jobban hajlik a dicsérő magasztalásokra, e tekintetben még csatlakozik elődeihez, de tárgyait már jobban megválogatja s ha nem mindig költőiek is azok, legalább igyekszik nekik költői színt adni. Tudjuk, hogy Baróti Szabóék még ezzel nem törődtek. Berzsenyi nemcsak Virágnál, de még Horatiusnál is keményebb derekú. Jól esik neki a nagyok elismerése, de azt soha, — talán éppen Músája segítségével — nem hajhássza. Költői levelei már határozottan irodalmi becsűek. Itt nem akarjuk most felsorolni mindazokat az elveket, amelyeket Virág és Berzsenyi Horatiustól átvettek. A részletes összevetésnél látni fogjuk, hogy nincs Horatiusnak nevezetesebb észmeje, gondolata, amelyet vagy az egyiknél, vagy a másiknál, vagy mind a kettőnél föl ne találhatnánk. Az igazi boldogság, falusi élet, magány, pénzvágy, arany középszer, múlandóság, halál, élni siess stb. stb. mind sorra kerülnek. Eddigi rendszerünkhöz híven, ilyen tárgyi csoportokban fogjuk az egyezéseket összevetni. A két magyar költőt, mikor

csak lehet a megfelelő helyeknél összevetjük s ezen összevetésből meghúzzuk a hatás mineműségét. Ismételten nem szabad felednünk, hogy Horatius a római irodalom aranykorának költője, aki már készen találja azt a latin nyelvet, melyet egy Vergilius, Tibullus, stb. csiszoltak, Virág és Berzsenyi, a megszülető irodalomnak munkásai s közülök is Virág az, akinek a nyelv- és forma megteremtésével küzdenie kell. Ennek figyelembevételével soha nem leszünk iránta túlszigorúak. Még mielőtt az összevetések tömegét felvonultatnánk, reá kell mutatnunk arra, hogy csak az egyezéseket soroljuk föl s ezzel korántsem merítjük ki akár Virág, akár Berzsenyi költészetét. Mindkettőnek tárgyköre nagyobb, mint a római lírikusé, különösen Berzsenyinéél egész sereg költeményt sorolhatnánk fel, amelyekben nyoma sincs Horatius hatásának. Még Virág kizárólagosabb klasszicista, de Berzsenyi jól ismeri a német költőket. Fordít és átdolgoz Schiller, Mathisson, stb. után. Tehát Horatius hatásának feltüntetése korántsem elég, hogy költészetük értékét megbecsüljük. Ez nem is célunk.

Mind a két költővel, mint Horatius követőivel sokan foglalkoztak. Foglalkozniok kellett e kérdéssel először is az életrajzíróknak. Nekik természetesen csak az általános összevetésekre lehetett terük, azért nekünk inkább a külön tanulmányokat kellett figyelembe vennünk. Virág Benedek és Horatius közötti párhuzamot derekasan elvégezte Szeremley Barna a kisújszállási ev. ref. főgimnázium 1894/95. értesítőjében. Ennek eredményeit veszik át a későbbi ismertetések. Jelent ugyan meg 1898-ban is Kende Jánostól egy külön értekezés: „Horatius és Virág” címen, de ez Szeremley értekezéséhez viszonyítva nem hogy haladást nem jelent, de határozottan visszaesést mutat. Csak Virág ódáit veti egybe Horatiussal. Azt is minden különösebb cél és rendszer nélkül. Mi inkább Szeremley cikkére támaszkodtunk. Módszerünk eltér, tárgyunk helyenként bővül, ahol a tárgyi, eszmei összevetést végezzük, viszont a külső alakzatok (gondolat- és szóalakzatok) egybehasonlítását csak összefoglaljuk.

Berzsenyi Dániel és Horatius közötti párhuzamot legtöbbször Csengeri János dr. vonja meg a Középiskolái Szemle 1882. évfolyamában. Itt is van újabb értekezés is, Hörl Gyula cikke az esztergomi főgimnázium 1897/98. évfolyamában. Ez tulajdonképpen vitairatnak készült Erdélyi János ellen, aki a Szépirodalmi Szemlé-

ben szigorúan és sokszor igazságtalanul bírálta Berzsenyit és Horatiussal szemben nagyon kevés eredetiséget ismert el. Mint minden vitairat, úgy a Hörl Gyulác is sokszor túloz s különösen Csengeri dr. értekezése után semmi újat nem mond. Hiszen e cikk teljesen megvonja a határvonalat Horatius és Berzsenyi között s Erdélyi bírálatának igazságtalanságát nem pusztá tagadással, hanem komoly érvekkel mutatta meg, úgy, hogy kimondhatjuk, Hörl cikkének Csengerié után nem sok értelme van.

Nagyrészt Csengeri megállapításait veszi át Váczy is Berzsenyi életrajzában, ahol bőven szól a klasszikai költészetnek Berzsenyire való hatásáról. Ily sokoldalú megvitatás után sok új dolgot nem mondhatunk, csak inkább összefoglalunk, de sokszor fogunk kiemelni olyanokat, amiket esetleg az előzők után másképen látunk s amelyek ilyen párhuzamos tárgyalásoknál jobban feltűnnek.

Már eddigi tárgyalásunk folyamán is volt alkalmunk megállapítani, hogy a klasszikus irány költői nagyon sokat foglalkoznak a Músával; sokszor írnak hozzája hálaadó, dicsérő, kérő költeményeket s még egyéb költeményeikben is újra meg újra visszatérnek hozzá. A költemények tárgyát, előadási formáját bőségesen kijelölte Horatius; nem csoda, ha mindig az ő szavaival folyamodnak a Músához. Abban a mi klasszikus korunkban, amidőn olyan elsőrangú feladatnak tekintik a versírást, abból hazafias kultuszt csinálnak, nagy szerepet játszik a Músa. A Músa a költő védője kora gyermekkorától késő aggkoráig. Erről beszél Berzsenyi „A musához”³ c. költeményében. Amint Horatius énekli a C. III. 4. és IV. 3-ban, hogy már gyermekkorában kiválasztotta a Músa kedveltjéül, úgy énekli ezt Berzsenyi is:

Te vetted fel karjaidra
Gyenge esztendeimet,
Te osztod fel vállaidra
Még most is terheimet.

A továbbiakban leírja, hogy elmúlnak lassanként az ifjúság örömei s csak a Músa marad hű a költőhöz. Ezt Horatius kérelem alakjában mondja el a C. I. 31-ben, hogy nem kér gazdagságot, csak azt az egyet, hogy a Músa ne hagyja el.

³ Berzsenyi Dániel Munkái. Kiadja Toldi Ferenc. Pest. 1864. 62. l. Végig e kiadás szerint idézünk.

Ismétlődik ez a gondolat „Az én Musám“ (113. l.) c. költeményben is. Akit a Músa ölel, azt sem a vagyonszerzés, sem a hadi dicsőség el nem kapja, „ő énekli vidám lanttal a szépet“. Eddig a C. IV. 3. után halad, innen a C. IV. 2-ből veszi ki azt, hogy nem meri magát Homeroshoz és Pindaroshoz hasonlítani, az ő Músája mint kis méh döngicsél a mezők zsenge virágain s Kazinczynak és Kisnek szedeget bokrétát. Erdélyi azt mondja, hogy e költemény mozzanatai ugyanazok, mint Horatiusnak IV. 3. ódája.⁴ Csengeri abban látja az eltérést, hogy míg Horatius fennen hirdeti költői dicsőségét, addig Berzsenyi szerényen kis méhhez hasonlóan szedeget virágokat Kazinczynak és Kisnek. Ezzel, szerinte, új fordulatot ad költeményének. Amint látjuk, ez az új fordulat nem Berzsenyié, hanem Horatiusé, Berzsenyi csak összeolvaszt két helyet. Csak az összeolvasztás az új.

„Hymnus Keszthely isteneihez“ (136. l.) c. költeménye némi rokonságot mutat a C. I. 6-al. Legalább a bevezető sorok összevethetők. Rendkívül jellemző ez a költemény Berzsenyi költői képzettségére. A klasszikus felfogás és mythologia valósággal túl van benne balmazva és mégis sehol nem ismerünk rá az utánzásra. Mintha csak 200 évvel előbb élne s jó ismerősei lennének Hellas és Róma összes istenei és félistenei.

Amíg Virág Benedeknél a mythologiai képek, kifejezések csak olyan összeköttetésekben jelennek meg, mint Horatiusnál, addig Berzsenyi el tudja választani a klasszikus képtől és kifejezéstől a mögötte rejlő eszmét s azt más kapcsolatban is tudja érvényesíteni. Mily önállóan használja például „Gr. Török Sophiehez“ (113. l.) írt költeményében a horatiusi gondolatot:

Aki a Musát veszi útítársul,
Mint te szép vándor, kies annak útja,
A hideg polus s szomorú Sirocco
Dísz nyér előtte.

Horatius megfelelő helye Carm. I. 22.

Pone me pigris, ubi nulla campis etc.

Ugyanaz a gondolat és mégsem olyan. A költemény további része is át meg át van szöve mythologiai vonatkozásokkal. Ennek

⁴ Erdélyi: Pályák és Pálmák. Bp. 1887. 75. l.

az ódának eszméje még jobban kifejezésre jut „Az én osztály-részem“⁵ c. költeményében.

Erdélyi azt mondja róla, hogy „egy sínes nála horáczibb“. Ha ezt úgy érti, hogy szolgailag utánzott, akkor nincs igaza, de ha úgy, hogy rendkívül horatiusi szellemű, akkor igaza van. Horatius említett ódája (C. I. 22.) egy általános igazság felállításával kezdődik, amit a költő saját életéből vett történettel akar igazolni. Berzsenyi küzdéseit beszéli el, amelyeket mind győzelmesen kiállott s ezért most élvezi a megérdemelt nyugodalmas-boldogságot. Csúpan az utolsó versszak hü átvétel:

Essem a Gröndland örökös havára,
Essem a forró szerezsen homokra:
Ott meleg kebeled fedez oh Camena,
Itt hűvös ernyőd.

A költemény egyes helyei összevethetők még: Carm. II. 18. 11; III. 16. 37.; III. 16. 30.; II. 4. 29.

A Músa barátjának nem illik búslakodni, ezt mondja Horatius Aelius Lamianak' (Carm. I. 26.) s nem is törődik a gondokkal. Felhívja a Músát, fonjon koszorút Lamianak. Ezt a költeményt Virág kétszer is átdolgozza. Az egyiknek a címe „Lámia.“⁶ Szorosan ragaszkodik az eredetihez, csak a krétai tengerből lett Balaton. A másik átdolgozás „A músához“ (67. l.) c., melyet Kenderesyhez ír. Ha a címet megtartotta volna, bátran fordításnak tartanánk.

A költő csak akkor tud énekelni, ha a Músa megihletti. Ilyen költői ihletet ír le Horatius Bacchushoz írt dithyramjában. (C. III. 25.) Hatása meglátszik Virágnak: A „músához“ (5. l.) és Berzsenyinek: „Virág Benedekhez“ (65. l.) írt ódáján. A bevezetés mindkettőben megegyezik az eredetivel. A továbbiakban a három költő három különböző irányban halad. Horatius Augustust akarja megénekelni s azt az ihletet festi, mely akkor elfogja; Virágra csak maga az ihlet leírása hat s általában készséggel engedelmeskedik Helikon leányai ihletének, Berzsenyi Virág lantjának szépségein ittasul meg, őt választja kalauzul a költészetben. Berzsenyi mélyebben hat s eredetibb. Épen nincs igaza Erdélyinek, midőn Berzsenyi

⁵ Berzs. i. m. 105. l.

⁶ Virág Benedek; Poétai Munkái III. kiad. Toldy Ferenctől. Bp. 1863 13. l.

költeményét pusztá másolatnak tartja.⁷ Virág inkább utánoz, de Erdélyi szigorú megjegyzését még reá sem mondhatjuk.

Különös érdekekkel foglalkoznak a költők a lant hatalmával. Horatius a mythologikus ókor, nagy lantosa Orpheus dalának varázsát két helyen is elbeszéli a Carm. I. 12. és III. 11-ben. Virág Benedek 3 költeményében is foglalkozik Orpheussal. „A poëta és Musá”-ban (42 l.), a Carm. I. 12. hatása után várja a Músától ihletését; kéri, hogy az ő költeményének is olyan hatása legyen, hogy fűleljen a Duna, álljon meg, ugráljon szavára a kő és az erdő. Az „Orpheushoz” (14. l.) írt dalában a C. III. 11. után magát a mythost beszéli el. Csakhogy azt, ami Horatiusnál csak mellékes epizód, kiragadja és külön költeménnyé alakítja. Hosszadalmasabban dolgozza fel ezt a tárgyat „Orpheus és Eurydicében” (112. l.). Ép úgy sorra veszi az alvilágiak: Cerberus, Ixion, Tantalus, Tityus bámulatát, mint Horatius. Különben lehetséges, hogy az egész történetet Ovidius után meséli el. A kifejezések önállóak és így nem adnak útbaigazítást.

A dal hatalma nem pusztá mythos, hanem élő valóság. Hiszen csak ez tud halhatatlanná tenni. Horatius a Lolliushoz (Carm. IV. 9.) írt ódában éneкли ezt meg. Úgy Virág, mint Berzsenyi nagyon sok költeményében foglalkozik ezzel. Rendesen mindkét költő összeköti e gondolatot azzal is, hogy ők ugyan nem írhatnak nagy-szabású hőskölteményeket, mert nem engedi ezt Músájuk.

Virág a „Gr. Festetics György ő nagyságának” (6. l.) írt költeményében meg akarja e nagy férfiú tetteit énekelni, mint Horatius Lolliusét, hogy azok örökké fennmaradjanak. Az utánzásig hű e versszakban:

Sirjokba döltek sok jeles emberek,
Nevekkel együtt; mert csak azok, kiket
Megtisztelt a virtust imádó
Musa dicső szava nem halandók.

(V. ő. C. IV. 9. 15.)

Épen úgy biztosítja Festeticset, mint Horatius Lolliusét (Carm. IV. 9., 33.), hogy az irigy feledékenység nem fogja tetteit homályba

⁷ Erdélyi: Pályák és Pálmák 76. l.

borítani. A költemény vége szinte átmenet nélkül a Carm. IV. 15. hangulatába csap át:

De im! megintvén jelt ada s szóla is
 Apollo: Nem volt tenger az Albula:
 Szedd be' vitorláit hajódnak:
 Festeticsed Balatonja tenger.

Ez a zökkenő átmenet párosulva az érthetatlenségig homályos antikizálással egészen elrontja a különben sikerült költeményt.

„Simonyi Pál Nagyprépostnak“ (168. l.) is megígéri, hogy halhatatlanná teszi s ismétli az előbbi gondolatot:

Eltűnnek a nagy fényes érdemek s örök
 Éjben hiába bolyg nak,
 Ha nincs ki följegyezze és írásiban
 Hirdesse a világ előtt.

Berzsenyi: Horváth Ádámhoz ódát ír (68. l.), amelyben a Músát hívja föl arra, hogy ihlessen meg Horváthot, hogy zengje a hazának nagy fiait. Itt használja fel a Lolliushoz írt óda gondolatát.

Mennyi nemes hamvak vagynak még néma homályba
 Zárva, kiket méltán lantjára vehetne Homeros.

Sőt a költő nemcsak híres férfiakat, de egyes helyeket is halhatatlanná tud tenni. Így ígér örökké fennmaradó nevet Horatius Bandusia forrásának (C. III. 13.)

Berzsenyi is örök hírt ígér a füredi kútnak („A füredi kúthoz“ 145. l.) és ebben Horatiust követi. De neki sokkal több oka van, hogy ezt a kútat megénekelje. Míg a római költő csak azért dícséri, mert épen az ő kicsiny birtokocskáján folyik keresztül, addig Berzsenyit e kút azokra a költőkre emlékezteti, akikkel e helyen találkozott. E költők iránt érzett vonzalma a költemény igazi alapszemeje és tárgya. Vagyis ő azt a kiesi magot, amit Horatiustól vett, kibővítette és jelentősebbé tette.

Természetesen elsősorban a költő az, akit a dal halhatatlanná tesz. Ismerjük, hogy mily sok költeményében foglalkozik Horatius a maga halhatatlanságával. Virág és Berzsenyi is követik őt ebben, de általánosan megjegyezhetjük, hogy a magyar költők sokkal szerényebbek. Horatius is sokszor szerénykedik, de csakha-

mar előtörő büszkesége azt mutatja, hogy az előbbi hang nem volt őszinte.

Berzsenyinek a „Músához“ (114. l.) írt költeményét Hörl Gyula⁸ a Carm. III. 3-al veti össze. Pedig inkább a Carm. II. 20. és IV. 9-el lehet igen finom vonatkozásokat találni. Nem használja Horatius hattyúhasonlatát, amellyel halhatatlanságát szemlélteti, de a kép hatását sejteti:

— — — — — elenyészik a föld,
Lelkes étellel ragad édenébe,
Delius s mellem ma gasabb erővel
Kezd dagadozni.

És a IV. 9. óda ismert helye csendül meg e sorokban:

A derék tőled nyeri szive bérét,
Hektor és Aleid dalod égi szárnyán,
Hágtak a Dörgő palotája azúr
Bércein által.

Hogy valóban szerényebb Berzsenyi Horatiusnál, arra elég összehasonlítani „Kazinczy Ferenczhez“ (120. l.) írt költeményét a Carm. III. 30. és II. 20-al. Horatius magának ígér érenél marandóbb emléket, Berzsenyi ezt Kazinczynak jósolja meg. A költemény vonatkozásai teljesen függetlenek a latin költőtől.

Ha a dal halhatatlanit, akkor a költő nem adhat barátainak drágább ajándékot. Dallal ajándékozza meg Horatius Marcius Censorinust (Carm. IV. 8.) Amit itt Horatius Censorinusnak mond, azt Virág általánosítja az „Ajándék“ (10. l.) költeményében. A latin költő tripusokat, Parrhasius festményét, Scopás szoborműveit emlegeti, mint igen becses ajándékokat, Virág drága sarkantyút, arany keresztet, arany gyapjat, fejedelmi címert. A költemény többi fordulata egészen utánzás.

Versajándékkal kezében kopogtat be Sztrokay Antalhoz. (72. l.) Ugy látszik e kis vers névnapj köszöntő.

Lantjával halhatatlanítani kívánja Bydeskúti emlékét (39. l.), aki a hazáért idegen földön halt el.

Gyka Emanuel Konstantint (62. l.) vigasztalja Csehy József

⁸ Hörl Gyula: Párhuzam Hor. és Berzs. között. Kalocsai kath. főgimn. ért. 1894/95.

halála miatt s itt különösen jól visszaesengenek a Censorinushoz írt ódának e szavai:

Dignum laude virum Musa vetat mori;
Caelo Musa beat.

A halandóság keze s éreze gyarló;
Zengj dicsőséget neki énekedben,
Musa! mert akit te szeretsz, csak annak
Kedvez az ég is.

Epigrammszerű nekrológjaiba majdnem mindig beleszövi ezt a gondolatot. Pl. „Bessenyei György emlékezetében“ (177. l.):

Nem vagy egünknek alatta s közöttünk; mert te halandó
Nem vagy már: élsz s ezt hirdeti versezetem.

Ugyanez ismétlődik Bártfay Lászlónak és Pongrácz Jánosnak (176 l.) írt epigrammjában.

Már akkor említettük, midőn Virágnak „Gr. Festetics Györgyhöz“ írt (6. l.) költeményét ismertettük, hogy Horatius óta divattá lett az egyszerű lyra Músáját szembeállítani a hősköltemények Músájával. Horatius azzal menti ki magát Caesar előtt, hogy azért nem énekel meg az ő győzelmeit, mert Apolló ezt nem engedi. Virágnál ez több költeményében előfordul: Így „Anakreon barátja“ (55. l.) c. költeményében:

Akartam énekelni
Vérengző hadakról.
És már előmbe tűntek
A nagynevű vitézek.

— — — — —
Indulatom tüzeben
Apolló rám mosolygván,
Nem zeng dühös csatákat
— Mond — a szelid poeta.

Majdnem szóról-szóra ismétli ezt „Musám intése“ (127. l.) c. kis hangzatkájában.

Pedig szeretne nagy dolgokat énekelni, de a Músa nem engedi. Erről panaszkodik Takácsnak: „(Panasz a Músa ellen“ 48. l.) Itt már valósággal goromba és erőszakos a Músa a szegény költővel szemben s merő irigységből kikapja kezéből sípját. (V. ö. C. I. 6.; II. 12.; III. 3, 69.)

De azért boldog a lírikus költő is, hogy mint kis méh virágról virágra repülhet s mindenünnen mézet szedegethet. (Berzsenyi: „Péteri Takács Józsefhez.“ V. ö. Carm. IV: 2., 27.) Virág is, Berzsenyi is énekel arról, hogy megelégszik azzal, amivel Horatius, ha néhány műértő barátjának tetszenek költeményei.

Virág Szentmiklósy Lajosnak (163. l.) írja:

A sokaság kedvét ne keresd: példája se légyen
Útmutatód. Csapj félre s erősb' hangokkal, enyelgő
Lantodat elvetyén, Árpád maradékait ébreszd.

Sat. I. 10.

Csak hogy ismét reá mutathatunk arra, hogy Virágnál a hazafias érzés is szerepet játszik s ő a „turba“ alatt mindazokat érti, akiknek sem ez a klasszikus forma, sem pedig a hazafias érzés nem tetszik. Ugyanígy ír Berzsenyi Döbrentey Gábornak. (167. l.)

Teljesen az övé a költemény szerkezete, a felfogás, de a részletekben horatiusi átvételekre akadunk. Mindjárt az elején hirdeti, hogy nem sokat ad a gáncsolók szavára s ehhez fűzi a későbbi mondását:

Elég ha néktek tetszhetem barátim!
Elég ha czélom s szívem tisztaságát
A józanabb rész érti és becsüli!
A részekre nem figyelmezem.

A magyar költők és Maccenások közötti viszony körülbelül ismét Horatius kifejezéseivel nyilatkozik meg. (Virág B.: „Pókateleki Kondé Józsefnek“ 142. l.): C. I. 1.)

Amint örvendett és hálálkodott a római lantos Faunusnak, midőn a kidőlt fától megszabadította (Carm. III. 8.), olyan öröm és hálás érzelem fogja el Virágot Kondé József iránt, hogy verseit a lángok közül kimentette. Nem is vállalkozik arra, hogy az ő tetteit méltóképpen megénekelje. Ezt a fordulatot az I. 6. ódából vette, ahol a római költő Variusra bizza Agrippa dicső tetteinek megéneklését. Hanem Virágnál nagyon is kirívó ez a nagyhangú kifejezés, épen nem talál Kondé érdemeihez s az utánzás épen nem szerencsés.

A „Helmeczy Mihályhoz“ (153. l.) írt epistolát Horatius 2 költeményével is összevethetjük. Közelebbi a rokonság az I. 13. epistolával, mint az I. 20-al: Abban t. i. nyilvánvalóan úgy bizza Horatius Vinnius Asellára az ódák 3 első könyvét, mint itt Virág Helme-

ézyre Thalia verskötetét. Csakhogy Horatius hangja tréfás s e tréfás hang mögött ott él a költői szerénység, amely röstel ilyen dolgokkal Augustus előtt alkalmatlankodni. Ezt a finomságot nem érezte meg és így nem alkalmazta Virág.

„Nemeeskői Sztrokay Antalnak“ (154. l.) olyanféle költeményt ír, mint Horatius Asinius Pollionak (Carm. II. 1.) Asinius sokoldalúbb műveltségű férfin, mint Sztrokay, de a többek közt szintén hírneves ügyvéd, azonban mindketten a száraz ügyvédi működésük mellett is időt szakítanak arra, hogy a Músával is társalólgjanak. Csak ilyen szempontból vonhatunk e 2 költemény között párhuzamot, egyébként Virág költeménye eltörpül Horatius ódája mellett.

Ha nem törődnek is a költők a világ ítéletével, de azért nagyon jól esik egyes kiváló férfiak dicsérete. Ez a tárgy Berzsenyi: „Br. Prónay Sándorhoz“ (131. l.) írt költeményének. Nagy lelkesedéssel üdvözlí Prónayt s hálát mond neki, hogy Somogy követei előtt, mint magyar Pindarust üdvözölte. Az a költői büszkeség fogja el, amely elfoghatta Horatiust, midőn újjal mutattak rá, mint Róma legnagyobb költőjére (Carm. IV. 3.) A költemény befejező gondolatát, mely szembeállítja Berzsenyi szerény egyszerűségét Prónay gazdagságával, szintén Horatiustól vette:

Te túlkot, bort drága myrhát,
Én amaránt koszorút s virágot.

(V. ö. Carm. II. 17.; IV. 2., 53.)

Kedves és önálló Berzsenyinek már említett „Péteri Takács Józsefhez“ (70 l.) írt költeménye. Tanító célja van utolsó strófájának:

Aki a széppel költi össze a jót,
Oh Takács az bölcs, az igaz poéta
Ez dicső érdem s ez az égi bélyeg
A remek elmén.

Az ars poëticában megtaláljuk e gondolatnak eredetijét:

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci.

Amint befejezi Horatius ódáinak III. könyvét az „Exegi monumentum“-mal, úgy fejezi be Berzsenyi ugyancsak a III. könyvét: „Barátimhoz“ (125. l.) c. költeményével. Melancholikus hanggal

kezdődik. Búcsut mond a költő a Músának, elhamvadt már az ifjúság tüze:

Hervad már tavaszom s bimbai hullanak,
A szép álmodozás kedves alakjai
A tündér Amathus bájai oszlanak
Éltem gondjai s a komoly ész előtt.

Amint Horatius mondja:

Non eaden est aetas, non mens.

(Epl. I. 1. 4.)

Természetesen ez csak a tárgy találkozása. A költő költeményeit leteszi a haza alkotmányának örök talpkövihez. Ő is halhatatlanságot ígér munkáinak, de itt szembeállítható Horatius büszkesége (Carm. III.) Berzsenyi szerénységével. Az érenél maradandóbb emléket kíván és jósol magának, ez nem kíván koszorús hirt s nevet, megelégszik, ha csak a nemesebb lelkeket érdeklik versei, (megjnt horatiusi kölesöznzés), melyeket morzsáknak nevez s azzal arra mutat rá, hogy nem azért maradnak fenn versei, mint Horatiuséi, mert abszolút becsüek, hanem mert hazafiasak.

Érzi e korban minden költő, hogy a hazafiság elsőrangú cél. Olvassuk csak Virág Benedeknek ajánlását Reseta Jánoshoz (XIII. I.) Olyan álmot beszél el, mint Horatius a Sat. I. 10-ben. Amint Quirinus megintette Horatiust, hogy latin nyelven írjon, úgy intette meg Virágot Álmos szelleme.

Amint tudjuk Horatius kezdetben görög nyelvű költeményeket is írt. Ezért fordul lantjához a Carm. I. 32-ben, hogy most már latin dalt zengjen.

Poscitur. Si quid vacui sub umbra
Lusimus tecum, quod et hunc in annum
Vivat et plures: age dic Latinum
Barbite carmen.

Ezt átveszi Virág is, aki körülbelül hasonló felszólítással fordul lantjához: (48. I.)

Oh ha szép híred vala gondom eddig,
S általam kis lant névet érdemeltél:
Jer, magyar dalt zengj; magyar a te honnod,
Nem Görögország.

A költemény többi része egészen eredeti, ügyesen és mindig emelkedett hangon írja le a költő pályájának nehézségeit.

Itt kell tárgyalnunk Virág Benedeknek azokat a szatirikus költeményeit, amelyekben a füzfapoetákat ostorozza s kifejti nézeteit a régi magyar költészetéről, a korabeli magyar iskola egyes ferde, túlzásba vitt követelményeiről stb. Ezek a költemények azt mutatják, hogy Virág kitűnő szatirai hanggal rendelkezik s költeményeit bátran lehet Kazinczy hasonló tárgyú és hangú költeményei mellé állítani. Nem olyan erős hangúak, inkább csak nevet mások gyarlóságain, de mély sebeket nem osztogat. Szeremley említett értekezésében hosszasan foglalkozik e költeményekkel s keresi Horatiusban a megfelelő helyeket. Azonban itt kivételesen ilyen megfeleléseket nem találhatunk. A tárgyak, amikről mind a két poéta szól, sokszor azonosak, néha még a helyzet hasonlóságát is fölismerhetjük, de határozott utánpótlásra sehol nem akadunk. Ezt Szeremley éppen nem emeli ki. Virág Pontyija, Terbócsaija, Zungija, Rikótija más alakok, mint amilyeneket Horatius rajzol az ars poetica 452—456. sorai-ban. Van bennük egy csomó abból a maradi magyarból, akit már Bessenyei olyan nevetségessé tett, (tőle veszi Virág Pontyi alakját), akiről írja Verseghy Rikóti Mátyását és akit különösen Kazinczy tett örökre feledhetetlenné a Högyész-i Högyész Mátéban. De vegyük sorra e költeményeket. Rokontárgyúak a „Rikótinak nászodal“ (114. l.) „Pontyinak nászodal“ (116. l.) Egészen eredeti az eszme, a felfogás s csak ott emlékeztet az az ars poetica 452 stb. soraira, ahol a megdühödött poéta deklamálását és ennek hatását írja le.

Ismét szoros rokonságot mutat 4 költemény: „Pontyi és a Poeta“ (103 l.), „Történet“ (109. l.), „Beszélgetés Pontyival“ (108 l.) és a „Horváth Istvánnak“ írt epistola (157. l.) Mindegyik egy-egy párbeszédet ír le, amelyet a költő kénytelen-kelletlen folytat a tola-kodó füzfapoetával. A „Poéta és Pontyi“-ban otthonában lepi meg a költőt, aki éppen verseket olvas. Pontyinak nem tetszenek ezek, mert nincs bennük kadencia. E versében éppen úgy nyilatkozik Virág a régi magyar költői emlékekről, Toldiról, Argirusról, Kádárról, Markalfról, stb., mint Kazinczy a Vitkovics-hoz írt epistolában és mindkettőnek a mását megtaláljuk a II. l. epistolájában, ahol Horatius bosszankodva említi, hogy sokan mennyire felmagasztalják az újabb poeták rovására a jó öreg Livius Andronicust... Horváth Istvánnak ismét Pontyi látogatását írja le a „Történet“-ben (109. l.)

Az előbbi költemény inkább a Sat. I. 9-ré, ez pedig a II. 7-re emlékeztet, amelyben Horatiust szolgálja, Davus látja el jó tanácsokkal s csak akkor áll félre, midőn gazdája ütlegeteket emleget. Ugyanez a salira lebeghetett Virág szemei előtt, midőn a Pontyival való beszélgetést megírta (108. l.) Ismét-lakásán szerencsétlenni a költőt s egy csomó hírrel állít be, hogy mivel vádölják az emberek s aztán még ő is kezdi a korholást. A költő kezdi türelmét veszíteni s szavaiból: Hát Davus vagy-e? azt látjuk, hogy a II. 7. satira lebegett előtte. Különböznék e figuráknak külsőjét is alaposan leírja Helmecezy Mihálynak (159. l.), hogyan állott be Terbócsai költőnek.

Nem mosdik, megereszti szakállát s körmeit: a borz
Nem borzasb, mint ő neki a feje: tántorog, ásít
Virraszt; a kakukot készül megkérdni (jövendő)
Mondóját, versköltőséget nyerhet-e s laurust?

Ez a leírás teljesen megfelel az ars poetica 295—300 sorainak; csaknem fordítás.

Végül megemlítjük még Virágnak „Boszuállás“ (27. l.) e. költeményét. A 10. epodussal állítható szembe. Egyik is, a másik is átkozódó költeményt ír. Horatius Maevius ellen szór átkokat, aki tengeri útra indul, Virág Baróti Szabó ellen ingerli a Músát, aki egészen megfélemedezik barátjáról. Csakhogy míg Horatius komoly átkokat mond Maeviusra: „qui fuit inimicus Horatii, obrectator omnium virorum doctorum“, addig Virág hangja tréfás, s amit kimondott, azt a másik szavával visszamondja.

A szerelmi költészet tárgyalásánál csak Berzsenyi jöhet tekintetbe. Az a néhány átdolgozás, amelyet Virág ad, (Lydiára 36. l., Chloë 10 l.) azért ragadta meg őt, mert itt az erény győz a szerelmi érzületen. Kezdjük az összehasonlítást Berzsenyinek azon a költeményén, amelyben a szerelem nagy hatalmáról énekel („A szerelem“ 41. l.) A szerelemnek ezt a hatalmát Horatius nem ismerte.

Nála az csak ideig-óráig tartó mulatság volt, de nem egész valóját betöltő érzelem. Önálló és eredeti Berzsenyinek e költeménye, csak ott emlékeztet Horatiusra, ahol a kincs- és dicsőség-vágy hiábavalóságáról beszél:

India kincsével legyen tömve tárod,
S Caesar dicsősége ragyogjon fejedén:
Mit ér? vágyásidnak végét nem találod
S nem lel szíved vágyat, hol meglegedjen.

Horatius az „aequus animus“-nak tulajdonítja azt a boldog közömbösséget, amit Berzsenyi a szerelemnek:

Te a Szerencsének játékát neveded

Mosolyogva rohansz te habnak és lángnak:

Meg nem rémit ég, föld reád rohanása stb.

„Az estve“ és „Lilihez“ (45. és 47. l.) írott dalainak bevezetése egyforma s eszünkbe juttatja Horatiusnak I. 18. és III. 28. dalát. Ott Tyndaris költőnőt hívja meg, hogy hűs patak mellett élvezze a természet szépségét, itt Lydével felváltva énekelnek dalt az éjnek és az isteneknek. Berzsenyi azonban hosszas áradozásokba mélyed. Az estvében a természet szépségének hatását festi a lélekre, itt Lilinek ad üdvös tanácsokat.

Ismét a szerelem hatalmát énekel az „Emmihez“ (129. l.) c. dalában. Fölsorolja az ókor nagy költőit, akik mind a szerelemtől égtek: Homerost, Orpheust, Pindarost és Horatiust. Nem csoda hát, ha az ő szívét sem fedi be jég. E fölsorolásban némileg Horatiusnak a Xanthia Phoceushoz (C. II. 4.) írt ódáját követi. De Berzsenyi sokkal nemesebb szerelemről énekel. Horatius t. i. Xanthiát igyekszik megvigasztalni azért, hogy szolgálójába szerelmes s az ókornak azokat a nagy hőseit sorolja föl, akik szintén ilyen alacsony szerelmeket éldeltek. Ismét visszatér Berzsenyi ahhoz a gondolathoz, hogy az ő húrjai gyengék magas égi hanghoz, ő a szerelem költője. Itt a C. IV. 3. utolsó strófájára ismerünk, ahol Horatius is az ő párja szelidségéről beszél.

A „Küprishez“ (34. l.) írt kicsi dal méltó párja a Horatius fohászának, amelyet Venushoz intéz. (Carm. I. 30.) Azonban, kifejezéseit tekintve, nagyon kevés a rokonság. Horatius Cnidus, Paphus és Cyprus királynőjéhez fordul, hogy jöjjön egész kíséretével az ő kedvese Glycera házába s hozza el oda a szerelem teljességét. Berzsenyi azért hívja Küprist, hogy hallgassa meg énekét, amelyet a szerelemről énekel, ékesitse föl a szépség bájával, hogy így megkaphassa édes jutalmát Lollijától e szerelmi dalért. Amint látjuk azon az egyen kívül, hogy mindkettő hívja a szerelem istenasszonyát, más rokonság a két dal között nincs, úgy, hogy bátran Berzsenyi eredeti költeményének mondhatjuk.

A „Féltés“ (72.) úgy indul, ahogyan Horatius III. 16. ódája.

A bézárt Danaët ércztöröny és aczél —
Závárok s iszonyú őrebeek őrizék.

De innen egészen más csapáson halad. A római költő az aranynak, Berzsenyi sokkal nemesebben a szerelemnek mindenhatóságát és leleményességét rajzolja. Hiszen Berzsenyiné a „Pajkos Szerelem“ ejti meg Danaët. Horatius költeményének második részével (21—44. sorok) így nem is foglalkozhatik a magyar költő. A költemény tehát egészen független Horatiustól, csak a mythologiai példát veszi onnan és az sem szerencsés, mert nem felel meg a mythologiai felfogásnak. Danaët csakugyan az arany ejtette meg. A horatiusi példa nélkül a költemény sikerültebb lett volna.

A „Chloëhoz“ írt óda (C. I. 23.) visszhangja megvan Virágnál is és Berzsenyiné is. Ott „Chloë“, (10. l.) itt „Egy szilaj leánykához“ (38. l.) címen. Virág egyenesen utal arra, hogy ő reflexiót akar Horatius költeményéhez fűzni. Chloëhoz fordul, hogy fusson a római Sirénnek csábító szavai elől s mintegy elégedett hangon mondja el azt, amin Horatius panaszkodik, hogy Chloë, mint a megriadt kis őz, csakugyan elfutott. Úgy vonhatnánk meg e kis dal jellegét, hogy nem Horatius költeménye alapján, hanem költeményéhez írja a maga kis dalát. Berzsenyi költeményének csak a 2 első strófája a megszólítás s némileg a hasonlat alapszik Horatiuson. Mig Horatius hangja fájdalmas, mert kerüli a kedvese, addig Berzsenyi enyeleg, hiszen már karjai közt tartja szerelmesét. A továbbiakban meg épen áradozik s biztosítja hűségéről, s írig tartó szerelméről. Az utolsó strófa is Horatius után készülhetett:

Majd ha a bús tél közelget,
Ezek mind elnémulnak,
Elröpül a szép kikelet,
S örömeink elmúlnak.

A felfogás úgy Virágnak szigorú, mint Berzsenyinek enyelgő s mégis tiszta műzsáját jellemzi.

„Melisszához“ (71. l.) írt kedves dala az I. 6. óda méltó párja. Lényeges változtatás Berzsenyiné az, hogy egyenesen szerelmeséhez intézi szavait. De Horatius után vallja meg, hogy a szerelmi költészet az ő világa s fut a Músája a hadak istenétől. Jól tudjuk,

hogy ez nála nem olyan őszinte szó, mint Horatiusnál, hiszen mily tüzes harci dalokat ír a fölkelő nemességhez! Berzsenyei talál-mánya, hogy kedvesétől kéri dalának jutalmát. Különben Horatius hasonlóról énekel a II. 12. ódájában is.

„Czenezimhez“ (78. l.) írt költeményét olvasva, valószínűbbnek tartjuk, hogy Anakreon lebegett költőnk szeme előtt. Már a forma is anakreoni. De sok közismert, Horatiusnál is felfelalálható gondolattal találkozunk:

Czenezim! röpi! az élet,
Mint egy sebes sóhajrás!

— — — — —
Éljünk tehát s örüljünk,
Mert ah, csak egyszer élünk.

Anakreoni formában vannak írva a „Fő és szív“ (79. l.) és „Emmihez“ (80. l.) c. versek. A „Fő és szív“ alapeszméje meg-egyezik a III. 26. ódával. Horatius költeménye valamiképpen finomabb. Keveset mond, de annál többet sejtet. Elmondja, hogy most már lerakja a szerelem fegyvereit és csak arra kéri Venus isten-asszonyt, hogy ostroma hegyével adjon egy csipőset a büszke Chloë-nak. E fájdalmas sóhaj sejteti velünk, hogy nem jószántából mond búcsút a szerelemnek. Berzsenyinél is megtaláljuk a Chloë nevet; dacosan mondja a költő, hogy nemcsak egy szép leány van a világon, örvendezést szinlel, hogy megszabadult a szerelem kalitkájából. De nem bírja sokáig a tettetést, kimondja, hogy most még jobban szereti Chloët. Az által, hogy Berzsenyi mindazt elmondja, amit a római lantos elhallgatott, egész más költeményt írt.

Az „Emmihez“ írt (80. l.) kis szerelmi epigramm ismét a régi nótát fújja:

Más félje a szerencsét
S a tengerek haragját;
Golkonda drága kincsét,
Rakásra gyűjtse össze

— — — — —
En véled édes Emmim,
Veled kívánok élni
Elrejtve a világtól.

A Pyrrhához írott ódát (C. I. 5.) alakítja át „Egy hirtelen-hez“ (81. l.) c. költeményében. A gondolatmenet végig egyező. De

a tárgyfestés egészen megváltozik azzal, hogy míg Horatius Pyrrhát hajóhoz hasonlítja, amely az új kedvest a szerelem viharos tengerén tova ragadja s ő hálát ad az isteneknek, hogy e viharból épen kimenekedhetett, addig Berzsenyi a tapasztalatlan szerelme a szerelem ligeteiben önfeledten repdeső madárhoz hasonlítja, azonban a költő jóslata szerint hamarosan lépvesszőre akad. Tehát a horatiusi gondolaton egy egészen új költemény épült föl, amelyben sem a helyzet, sem a név, sem a forma nem egyezik az eredetivel.

A szerelmi költészet tárgyalása végén hadd emlékezzünk még meg Virág Benedeknek két szabad átdolgozásáról. Az egyik ilyen átdolgozás „Lydiára” (36. l.) c. dal. Megtartja Horatius I. 8. ódájának a személyeit, a helyzetet, de mellőzi az ott felsorolt példákat. Itt is, ott is Lydia és Sybaris szerepelnek; Sybarist elvonja a férfias foglalkozásoktól Lydia szerelme. Virág költeményében a hazafias érzés is megcsendül. Fájdalommal említi, hogy az elpusztult Sybaris még hallani sem akarja párducos Árpádnak s Mátyás bajnokainak vitézi tetteit.

Az első könyv 25. ódáját szonettnek dolgozza fel. Lydiából Phyllis lesz, a költemény megrövidül. Elhagyja a költő az erkölcsi érzéket sértő kifejezéseket s 2 strófát egészen mellőz. A dal vége homályosabb, mint Horatius költeménye.

Amíg Virág Horatius szerelmi költészetétől távol tartja magát, addig a gondtalan vigadásra főlshölítő verseit gyakran utánozza. Jellemének alapvonása ugyan a komolyság, de azért gyakran fölmelegszik, megfordul Vitkovics házában, ahol e korban az írók találkozni szoktak s kedélyesen elmulatgat jó barátaik körében. A jó bornak nem ellensége,⁹ Horatius után írja Benyói Benyovszky Péternek (158. l.): „Élni siess, az idő, mint Duna senkire nem vár.”

Berzsenyi hangulata vidámabb, itt is erősebben közeledik a venusiai dalnok epikureus felfogásához, de kicsapongó soha nem lesz. Megemlítjük azt, hogy Horatius lelkén még legvidámabb perceiben is megérzik az a titkos bú, amelyet a jövő bizonytalansága okoz, a magyar költőket a jövő csak bánatossá teszi, de sohasem szorongóvá. Mert mondanunk se kell talán, hiszen már sokat tárgyaltuk Horatius e költeményeit, hogy a vidám élvezetekkel együtt jelennek meg: a mulandóság és változandóság s ezekkel búzdita-

⁹ Szeremley értékezése 12. l.

nak az örömek megragadására. E tekintetben Horatiusnak két legjellegzetesebb ódája a C. I. 9. és II. 14. Ezekhez hozzáfűzhetjük Virágnak és Berzsenyinek majdnem az összes effajta költeményeit. Láttuk, hogy Horatius hatásának legelső nyomaitól kezdve, ezek a költemények uralkodnak a magyar költészetben. Az időbbit Virág szabadon át is dolgozta. Címéül a tárgyat jelöli meg: „Múlandóság” (82. l.) Elhagyja Postumus nevét, a forma helyett páros alexandrint használ. E változtatás nem mondható szerencsésnek, mert a hosszú sorokban a gondolatok vesztek erejükből.

„Kmethy Dánielhez” (68. l.) és „Újévi” (62. l.) c. költeményeiben a vigadást dicséri; erre ösztönzi a havas világ az odakünn dühöngő zivatar. A C. I. 9. képét fordítja le e szavakban:

Látod, mint fejrlik s domborodik magas
Hótól Kelenhegy? Terhe alatt heves
Tűz izzad és mégis Dunáknak,
Hasztalanul melegíti hátát.

A 13. épodus visszhangja az „Újévi”:

Hiába fulsz komor tél!
Vigan leszek ma: bort, bort!

Horatiusnak ezeket az epikureusi elveit legtömörebben összefoglalja Berzsenyei: „Horác” (82. l.) c. költeményében. Ügyszólván sorról-sorra összevethetjük Horatiussal.

B.: Zúg immár Boreas a Kemenes fölött

H.: — — nunc mare nunc siluae,
Theiricio Aquilone sonant, (Ep. 13.)

B.: Nézd, a Ság tetejét hófuvatok fedik.

H.: Vides, ut alta stet nive candidum
Soraet. (C. II. 9, 1.)

B.: Gerjeszd a szenelőt, tölts poharadba bort.

H.: Dissolve frigus, ligna super foco
Large deponens, atque benignius
Deprome quadrimum Sabina
O Taliarche, merum diota. (C. I. 9.)

B.: Villogjon fejedén balzsamomos kenet.

H.: — — Nunc et Achaemenio,
Perfundi nardo iuvat. (Ep. 13.)

B.: Használd a napokat.

H.: Carpe diem. (C. I. 11.)

B.: — — — a szerelem szelíd
Érzéseid ki ne zárd, míg fiatal korod.
Boldog csillaga tündököl.

H.: — — — nec dulces amores
Sperne puer, neque tu choreas
Donec virenti canities abest
Morosa. (C. I. 9.)

B.: Holnappal ne törődj, messze ne álmodozz.

H.: Quid sit futurum cras, fuge quaerere.

B.: Mig szólunk, az idő hirtelen elrepül

H.: Dum loquimur, fugerit invida
Aetas. (C. I. 11.)

Amint e részletes összevetésből látjuk, szorosan a C. I. 9., I. 11. és Epod. 13-ból szerkeszti össze költeményét. Valóban csak összeszerkesztésről beszélhetünk. Kicsiny változtatás az, hogy Kemenest és a Ság tetejét említi s hogy az idő repülését a nyíllal és a zuhogó patakkal veti össze. Bizonyosan szokatlan, hogy éppen Berzsenyi ilyen hűen követi Horatiust s hajlandók volnánk szolgai utánzást reáfogni. De, ha ezt tennénk, nem volnánk tisztában Berzsenyi céljával. A költemény felirata s a költő e hivatkozása:

„Halljad Flaccus aranylantja mit énekel“

felvilágosít bennünket arról, hogy Berzsenyi itt nem eredeti költeményt akart írni, hanem Horatiust saját szavaival előnkbe állítani és jellemezni. És ezt a célját kitünően el is éri.

A C. II. 11. hatása alatt írja meg „Amathus“ (86. l.) c. költeményét. Horatius arra hívja fel Quinctius Hirpinust, hogy ne kutassa, miben töri fejét a harcias kantabriai és a scythia, úgyszólván az ifjúság, elhervad, mint a tavasz virága; miért nem hever inkább a magas platán és fenyőfa tövében? Hozasson bort, hivassá a citherás Lydét. Berzsenyi magáról mondja, hogy nem gondol azzal, mit főz magában Gallia Sándora s Anglia nagy koszorusa, Nelson. Azzal vigasztalja magát, így volt ez mindig, szakadatlan harcok színhelye a föld. Ő félrevonultan a világ zajától, élvezzi a nyugalmat, ápolja Amor és a pieri gyenge szűz, E tartalmi

ismertetés eléggé feltűnteti a különbséget. Horatius féktelen örömk élvezésére hív fel, Berzsenyi a vidám, de mértékletes, nyugalmas életet rajzolja, amelynek nem a mámor, bór és szerelem a legnagyobb kincse, hanem épen a költőnek a lelke. Ha a szerkezet és a kifejezések a C. II. 11. hatását mutatják is, de a hangulatot tekintve inkább a C. I. 17. és III. 16-al állítható párhuzamba.

Ismét remek összefoglaló költeménye Berzsenyinek a „Káldy Pálhoz” (93. l.) írt óda. Összefoglalja mindazt, amit Horatius a C. I. 11., 8. III. 8. 27., I. 9., 9. és 13. II. 16., 28. Ep. 13. 34. C. III. 29. 32-ban elszórtan emleget.

B.: Ime lassanként lefoly a virágkor

H.: Labuntur anni. (C. II. 14.)

B.: S gyenge rózsáink vele elvirítanak.

H.: Non semper idem floribus est honor
Vernis. (C. II. 11. 9.)

B.: Elrepül tőlünk, soha vissza sem tér

H.: Nos ubi decidimus...
Pulvis et umbra sumus. (C. IV. 7. 13.)

B.: Sem Galenusnak tudományi titka,
Sem kegyességünk ezer áldozatja
Vissza nem adja.

H.: Cum semel occideris...
Non — genus, non te facundia, non te
Restituet pietas. (C. IV. 7. 21.)

B.: Minden órának leszakaszd virágát.

H.: Dona praesentis cape laetus horae. (C. III. 8. 27.)

B.: A jövődönék sivatag homályit
Bízd az istenség vezető kezére

H.: Quid sit futurum cras, fuge quaerere. (C. I. 9. 13.)

B.: S élj az idővel

H.: Carpe diem. (C. I. 11. 8.)

B.: Elmarad tőlünk szeretett barátunk,
Itt hagyunk mindent, valamit szerettünk,
Semmi sem kísér szomorú koporsónk
Néma ölébe.

H.: Linquenda tellus et domus et placens,
Uxor, neque harum, quas colis, arborum
Te praeter invisas cupressos
Ulla brevem dominum sequetur.

B.: A piros hajnal derülő sugára
A barátságnak kegyes ápolási,
A legesdeklőbb szerelem siralmi
Fel nem idéznek.

H.: Tu frustra pius, heu, non ita creditum
Pocis Quintilium deos. (C. I. 24. 11—12.)

Berzsenyi e költeménye nagyon alkalmas, hogy így sorról-sorra vessük egybe Horatius-sal. Igyekeztünk a roppant sok rokon hely közül azokat kiválogatni, amelyek legjobban megegyeznek. Sokszor nem találunk egészen egyező kifejezést s Berzsenyi a horatiusi gondolatot önálló s még poétikusabb kifejezésekbe öltözteti. Ilyen az utolsó strófa, ahol a halál kegyetlenségéről szól. Amint látjuk e költemény túlnyomó része a mulandóság gondolatával foglalkozik s csak elvétve hív föl az örömök élvezésére.

A mulandóságnak sokkal önállóbb és szebb leírását nyújtja „A közelítő tél”-ben (S1. 1.). Horatiust rendesen vagy a tél (C. I. 9.; Ep. 13.) vagy a tavasz (C. I. 4.; IV. 7. etc.) emlékezteti az elmúlásra, Berzsenyi az őszi hervadás színes leírásába állítja be. Mig tehát Horatius a tavasz és elmúlás egymás mellé helyezésével inkább az ellentéttel akar hatni, addig Berzsenyi a harmoniával. Az ős leírása egészen eredeti s ott csap horatiusi hangulatba, midőn énekel:

Oh a szárnyas idő hirtelen elrepül
S minden mive tűnő szárnya körül lebeg!

Különösen a C. IV. 7. hatása érzik, midőn azt mondja:

Itt hágy s vissza se tér majd gyönyörű korom,
Nem hozhatja fel azt több kikelet soha.

A halál kegyetlenségéről Horatius legmeghatóbban a C. I. 24-ben, melyet Vergilius vigasztalására ír, szól. Ebből veszi Virág az alapeszmét „Gr. id. Ráday Gedeon emlékezteté”-ben (23. 1.) és „Sándor Leopold kir. herceg palatinus emlékezteté”-ben. (25. 1.)

Berzsenyi Dániel is énekel a halálról („A halál” 53. 1.), de azt keresztény felfogásban mutatja be. Azonban azok a gondolatok, hogy „nincs itt tiszta öröm bánat nélkül”. „Rövid öröm, hosszú gond, bánkódás bús életünk szűk kerülete s azért a bölcs nyugodt lélekkel bucsúzik e játékszín álarcájából” — Horatiusnál is feltá-
álhatók.

Rokon a C. I. 24-el „Barátnémhoz“ (155. l.) írt remek költeménye. Itt látjuk azt, mennyire fölötte áll a keresztény költő a pogánynak. Horatius vigasztal, de nem tud megvigasztalni, mert vagy megmarad a sötét képnél, mint a C. I. 24-ben s a főkérdést, hogy miért oly kegyetlen a halál, nem oldja meg, vagy pedig mással üti el a dolgot, egyébre viszi át a beszédet, hogy legalább ezáltal feledjen. Így próbálja vigasztalni Valgius Rufust (C. II. 9.). Berzsenyi szintén mintegy feddőleg említi, hogy barátnéja szüntelenül csak Dencsijét síratja, de jogosan tehet neki szemrehányást, hiszen nem vesztette el szerettét örökre.

Kevés költeménye van Berzsenyinek, amelyben nagyszerűbben föléje kerekednék mesterének, mint e remek elégia.

A halál hatalmát hatalmas képekben s egészen függetlenül írja le „A temetőben“ c. verse (133. l.). Csak e szavakban ismerünk Horatius hatására:

Te (t. i. a halál, a durva tyrann biborit elveted,
Mint a koldus utált élete terheit,
S a szent emberiség jussa szerint nekik
Egy rangot s nyugodalmat adsz.

Horatiusnál C. II. 18. 32.

A stoikus filozófia elveit, a magánosság, a kevéssel megelégedés, az arány közepszer szeretetét mind a két költő egész lelkesedéssel magáévá teszi és hirdeti. Már láttuk, hogy Berzsenyi mennyire dicséri a „Magányosságot“ (91. l.) Virág is, Berzsenyi is kis otthonában érzi jól magát. De azért érdekesen szembeállítható a két költő, ha Virágnak „Szabó Dávidhoz“ (134. l.) és Berzsenyinek „Vitkovics Mihályhoz“ (160. l.) írt epistoláját nézzük.

Virág költeményének bevezetése emlékeztet az I. 7. epistolára. Itt Maecenas hívja Horatiust Rómába, ott Szabó Dávid Virágot Bécsbe. Mindkettő nehezen tud megválni lakóhelyétől, Virág budai otthonától, Horatius Tibur völgyétől. Mindkettő érzi, hogy egészségére kellemesebb levegőt sehol nem találhat. Virág mégis kész engedelmeskedni, Horatius maradni kíván. Innen kezdve elválnak útaik. Horatius finoman, de határozottan megvédi függetlenségét Maecenással szemben is, Virág elmereng Budának s környékének hajtani nagyságán.

Berzsenyi epistolája mintegy satira akar lenni azok ellen, akik Horatius után folytonosan csak a falú boldogságáról zengedez-

nek. Berzsenyinek ez a satírája magasabb látókörét s a szolgálai utánzók fölé emelkedését fényesen mutatja. A társas életet föléje helyezi a magányosnak, de azért épen Horatius után, a kevéssel való megelégedést is hangoztatja, sőt a telhetetlenség hasonlatát is tőle veszi:

Van annyi, mennyi kell s ha ez kevés,
Kevés a föld minden kincse is.
A vizikórság szomját el nem oltja
Minden Dunáknak s tengereknek árja
S az ép gyomornak egy pohár elég.

Horatiusnál C. II. 2.:

Crescit indulgens sibi dirus hydrops,
Nec sitim pellit, nisi causa morbi
Fugerit venis et aquosus albo
Corpore languor.

Az igénytelen megelégedést magasztalja hasonló című költeményében. (123. l.)

Nem kér chinai pamlagot,
Sem márvány palotát a megelégedés.
Többször múlatoz a szegény
Földműves küszöbén s durva darócain,
Mint a gazdagok palotáiban.

Röviden fejezi ki azt, amit a római költő a C. III. 1. és III. 24-ben hosszasan fejteget.

Csak természetes, hogy a C. II. 10. eszméi e két klasszikus költőnkénél is gyakran visszhangra kelnek. A „Saepius-ventis agitatur ingens pinus“ költői képnek a bővebb kifejtése Virág: „Eleknek“ (23. l.) c. költeménye. Az ő leleménye az, hogy a hegynék tetején magasra nyúlt fenyőfával szembeállítja a völgyben szerényen meghúzódó hangabokorkát. Midőn jön éjszak ordító szele, felhívja Eleket, hogy húzódjanak a hangafa mellé. Hogyha vihar van odakünn, tájékozik a haragos Duna („Intés“. 36. l.), a költő előtt rögtön feltűnik a horatiusi bölcsesség:

Rebus angustis animosus atque
Fortis appare. (C. II. 10. 21.).

A balsors, mikor ellened
Ok nélkül morogó mennykővivel csatáz,
Vigyázz és magad emberül
Tartóztatva maradj csendesén.

Berzsenyi is megfogadja Horatius tanácsát s „Az élet delé”-ben (101. l.) azt éneкли:

Mit várjak ezután, nem látom előre,
Könnyes szemmel nézek a múltra, jövőre:
Annak örömeit sirva emlegetem,
Ennek komor képét előre rettegem
Sötét ködében.

(V. ö. C. II. 10. 13—14.).

Azáltal, hogy a horatiusi általános axiomát így saját magára alkalmazza s mintegy átélt dolgot emlegeti, kilép a szolgálai utánzók sorából s igazolja Kölcsey mondását, hogy utánzásra csak valóban nagy szellemek képesek.

A „Jámborság és Középszer” (119. l.) c. költeménye arra látszik utalni, hogy a C. II. 10-el van rokonságban. És az eddig egybevetők ezzel is hozták összefüggésbe. Pedig sokkal találóbban lehet a C. II. 18-al és III. 16-al összehasonlítani. T. i. szembeállítja a gazdagok kincsét az elégedetlenségükkel, amint Tantaluszajjal ülnek a magas asztaloknál epedve s aztán az ő egyszerű vidámságát, amellyel csak neveti a szerencse kényét. Így állítja szembe Horatius a C. II. 18-ban a fényes palotákat az ő kis Sabinumával és a III. 16-ban kicsiny jószágá birtokában boldogabbnak mondja magát Afrika uránál. Az aurea medioeritast egy kis epigrammában is feldolgozza:

A legföbbre akarsz törekedni hatalmas erőddel?
A legszélsőbbet ne tekintsed azonba tetőnek,
Mert tetejére középpontjára középút emelhet.

Hogy a lelki nyugal munkát megtartsuk, arra Horatius még más helyeken is figyelmeztet: C. II. 3. és III. 3-ban. A C. II. 3-ból veszi Virág a jeligét „A kényes szenvedőhöz”. (41. l.) c. költeményéhez:

Aequam memento rebus in arduis
Servare mentem...

Ez az alapeszme, de hivatkozik a C. III. 2-ből vett szállóigére is:

Dulce et decorum est pro patria mori.

A „Bátorításban“ (15. l.) az Igazságot magasztalja. Alapul a C. III. 3. szolgál, de itt Virág úgy jár el, hogy az igazságot meg-személyesíti, ehhez fordul s hívja le a megátalkodott földre. Csak a költemény vége felé, az utolsóelőtti versszakban tér át a hora-tiusi óda bevezetésére:

A nagyratermelt, bátor az ég szabad
S bús csattogással mennykövi hullanak,
A nagyratermelt istenének
Féli s imádja dicső hatalmát.

„A bölcsről“ (33. l.) szóló költeményében hosszabban megraj-zolja ennek a szilárd férfiúnak a képét. Nagyrészt az említett két ódából a C. II. 3. és III. 3-ból veszi a rajzhoz a vonásokat. A beve-zetés egészen a III. 3. után indul:

A bölcs magában bizik; az ellene
Felkelt szerencsét, mint valamely kemény
Szirt, a haboknak csapkodását
Érzi, de férfiasan kiállja.

Az már eredeti Virág költeményében, hogy az ilyen szikla-szilárd jellemű férfiút a naphoz, míg a gyávt a buta párához hasonlítja.

A nagyreményű, nagyratörő ifjút üdvözli Berzsenyi „Gr. Fes-teties Lászlóban“ (121. l.). Már a személy azonossága, de a tárgy rokonsága is alkalmat ad, hogy melléje állítsuk Virág Benedek: „Festeties László ifjú grófnak“ (140. l.) írt epistoláját. Maga az is jellemző, hogy Virág tanító hangú levelet, Berzsenyi ódát ír az ifjú-hoz. Az inkább óvatosságra, okosság int, ez a szilárd jellemet raj-zolja. A kettő szerencsésen kiegészíti egymást. Virág inkább a Liciniushoz írt ódát (C. II. 10.) tartja szemej előtt, azután mondja:

— — — hirtelenül nem várt baj csapja gyakorta
Sorsunkat; teljes bátorság nincsen az élet
Napjaiban; kicsinyek s nagyok eldőlhetnek.

Berzsenyi ódájában feltűnik Horatius Drusust dicsőítő ódájá-nak (C. IV. 4.) a visszhangja, amidőn azt emlegeti:

Nagyságos ifjú! bölcs nevelőd keze
Bélyegzi, látjuk, már feselő korod.

Horatius is főképen Augustusnak tudja be, hogy a Nérók oly kiváló férfiakká lettek. A jellemeszilárdság festését azonban a C. III. 3. után végzi:

A nagyraemelt áldozatokban él,
Felmúlja bészárt léte határait.
A századok bús omladékain
Állva marad.

A virtus fölfelé törtétese pedig a C. III. 2-ben található meg. Horatius után rajzolja az erényes férfiú képét Kishez (102. l.) írt ódájában:

Nézd: az igaz Virtus feláldozza magát,
Nem kéri senkitől érdeme jutalmát,
Mert azt magában érzi.

Mily nagy mégis a két költő felfogása között a különbség! Horatiusnál a stoikus gőg nyilvánul meg, amely megveti a buta köznépet, amelyért dolgozott — Berzsenyinél az erény szerénységével és önzetlenségével találkozunk, amely már a keresztény felfogás gyümölcse. Ime, mily eredeti és önálló poeta Berzsenyi ott is, ahol látszólag Horatius után dolgozik!

A virtusnak ezt az égbevezető útját, melyet Horatius a C. III. 2-ben rajzol, Berzsenyi felhasználja még „Dukai Takács Judit-hoz“ (157. l.) írt üdvözlő költeményében, ahol azt fejtegeti, hogy Dukai kilép nemének szűk korlátai közül s fölfelé törtet:

Hol a vakító fénybe vont igazság,
Ámbár szemünket kápráztatja is,
De megmutatja a virtusnak útját,
Mely halhatatlan istenekhez int!

Itt a stoikus nagy erények tárgyalásánál említjük Berzsenyinek „Életphilosophia“ (126. l.) c. költeményét. E költeményt Berzsenyi legtöbb ismertetője a teljesen eredeti költemények közé sorolja. Előttünk elképzelhetetlen, hogy épen ilyen költemény független maradjon a latin filozófus költőtől. Ha a kifejezések nem rokonok is, ebből még nem következik, hogy a gondolatok is önállóak lennének. Olvassuk például ezt:

Úgy éltem, hogy életemet
Visszaélni ne bánnám,
Úgy éltem, hogy életemet
Végezni ne fájlalám.

Ez a teljes apathia, függetlenség a sors változásaitól gyakran megcsendül Horatiusnál; így igen jellemzően a C. III. 29-ben.

Szinte várjuk, hogy az a poeta, akit ennyire áthatott a nagy római lantos szelleme, egyenesen hozzá is írjon ódát. Virág Benedek gyakran hivatkozik rá, (147, 154, 157. l.) mintegy enyelegve „Flaccusom“-nak (178. l.) „Horatius bátyám“-nak emlegeti, gyakran idéz is tőle (157, 142. 178. l.), de egyenesen hozzá nem ír ódát. Ezt mintegy pótolni akarja Berzsenyi „Horatiushoz“ (72. l.) írt ódájával. Tárgyaltunk már egy „Horác“ c. költeményt, (82. l.) de ezt nem Horatiushoz írta, hanem az ő eszméi alapján állította össze. „A Horatiushoz“ (72. l.) írt költeményében mindazt, amit a venusiai költő megjósolt, hogy érenél maradandóbb emléket állít magának — mint teljesezésbe menőt énekel. Hozzáfordul, hogy enelje magához, hogy tanítsa meg élni az idővel, bölcsen örülni s nyúgott meglepődéssel nézni a vad orkánok s habok üldözését. Végül röviden és tömören összefoglalja a horatiusi életbölcse ség lényeges pontjait.

Azt az érdemet, melyet a derék férfiú szerez magának, a halál sem képes megsemmisíteni. Virág „Nunkovics György emlékezteté“-ben (16. l.) ad ennek kifejezést:

Hiába tapsolsz rettenetes halál!
Kik érdemekkel nyertek örök nevet,
Kik nem magok hasznoknak éltek,
Büszke hatalmad alá nem esnek.

Berzsenyi ugyanezt mondja „Felsőbüki Nagy Pálnak“ (99. l.)

A derék nem fél az idők mohától,
A koporsóból kitör és eget kér
S érdemét a jók, nemesek s jövendő
Századok áldják.

Mindkettő Horatius IV. 8. ódájának visszhangja:

Dignum laude virum Musa vetat mori
Caelo Musa beat — — —

Az az eltérés, hogy Horatius ehhez a halhatatlansághoz szükségesnek tartja a Músát, mert csak ez halhatatlanít.

(V. ö. még C. III. 24; II. 20.)

Végül vessük még össze két nagy klasszikusunknak hazafias hangját Horatiussal. Már az általános részben reámutattunk arra, hogy

ez a hang nálunk uralkodik a költészetben. Kifejezésben, hévben, legnagyobb részt eredetiek, de azért teljes mértékben felhasználják azt a kevés motivumot is, amelyet Horatiusnál találtak. A hazafias aggódásnak remek allegóriája a C. I. 14, hol hajóhoz hasonlítja az államot. Ez Virágnál a fordításon kívül két átdolgozásban is megvan. Az egyik (13. l.) megtartja az eredeti formát, a másikban a költő páros alexandrint alkalmaz (78. l.) Ez tartalmilag hű, az önállóbb; t. i. a 13. lapon közölt átdolgozásban a hajót úgy írja le, amint büszkén szeli a tengert, dagadoznak vitorlái. Azután kifejezi aggályát, hogy „nincsen az ég alatt állandó dolog” s könnyen tönkretelheti a fürgeteg. Azt tanácsolja, hogy a parthoz tartsa magát. Így némileg a II. 10. óda is beleszól e költeménybe. Elhagyja a mythológiát s ezzel csak nyer a költemény.

Berzsenyinek leghíresebb, legizzőbb hangú ódáját „A magyarokhoz” (66. l.) a költő minden ismertetője tüzetesen összevetette a C. III. 6-al. Legszigorúbb itt is Erdélyi véleménye. Azt mondja, hogy ez óda „csak himvarrás a Horáczeról.” „A római költő, — írja — az erkölcsök sülyedésén, az istenek megvetéséből eredett bajokon kesereg vagy boszankodik: Berzsenyi hasonlólag erkölcsi aljasulásunkat hányja szemünkre.”¹⁰ Eddig Erdélyinek igaza van, csak abban téved, hogy nem látja meg a hasonlóságok mellett a különbségeket is, pedig csak ezek feltüntetésé után lehet véleményt mondani. A legtalálókban Csengeri veti össze említett értekezésében: „Horatius megvető gúnnyal veti szemére korának a vallás-talanságot s az erkölcsi hanyatlásnak megdőbbentő képét Juvenalis keserűségével rajzolja; hangja tehát nem lehet magasztos, hanem folyvást hanyatlik a hanyatlás rajzával együtt. Csak egy pillanatra emelkedik ki a megvetett undokságból; Berzsenyi épen ezt a pillanatot ragadja meg és az ősi dicsőség rajzával fenségessé varázsolja, mert nagyobb kedvét leli a múlt dicsőségében, mint a mennyire elszomorítja a sivár jelen. Horatius a családi élet erköcs-telenségét rajzolja s fő gondolata, hogy Istenhez kell térni. Berzsenyi a régi erkölcs, a vitézség vesztén panaszkodik s így a nemzeti érzés ódájának az alapja, míg Horatiusnál a vallásosság a rugó.” Hogy Berzsenyi alapeszméje csakugyan a nemzetietlenség, az ősi erények s vitézség megszűnte, azt Váczy, Berzsenyi életrajzírója

¹⁰ Erdélyi: Pályák és Pálmák 78. l.

azzal is támogatja, hogy első kidolgozásában még szorosabb utánzója Horatiusnak s ő is a „vallástalanság rút szüleményeit“ emlegeti, amelyből „minden utálatos förtelmek áradnak hazánkra.“ Tehát csak később kapta meg az alapeszmét s ezáltal lett eredetivé és magyarrá.¹¹

Ami a részleteket illeti, az a heves kitörés, mely az első strofa kérdésében van, a 7. epodust juttatja eszünkbe. A második versszak a pártviszályt emlegeti; ezen kesereg Horatius is. A 4. versszak kifejezését megtaláljuk a 16. epodusban:

Nem ronthatott el tégedet egykoron
A vad tatár khán xerxesi tábora.

Quam neque finitimi valuerunt perdere Marsi
Minacis, aut Etrusca Porsenae manus.

Csak természetesen Horatius a rómaiak, Berzsenyi a magyarok ellenségeit vonulta fel. A következőkben Berzsenyi is az erkölestelenség romlásain kesereg. De míg Horatiusnál a C. III. 6-nak épen ezen erkölestelenség leírása a tulajdonképeni tárgya, Berzsenyinél ez mellékés. A sybarita váz kifejezés a C. I. 8-ra utal. Ott fejt ki Horatius, mint súlyesztí rút puhaságba Sybarist Lydia sorvasztó szerelme. A magyar ruha és magyar beszéd elhagyása, mint nemzeti bűnök, Berzsenyi eredeti felfogása.

Oh! más, más, magyar kar mennyköve villogott
Attila véres harcai közt....

Horatiusnál C. III. 6. 33:

— Non his iuventus orta parentibus
Infecit aequor sanguine Punico.

Berzsenyi ezen utolsó szenvedélyes kitörése után lankadni kezd s mintegy bús melancholiába süllyed, midőn látja, hogy a végzet hatalmát, amely szerint nemzetek vesznek, nemzetek lesznek, föl nem tartóztathatja. Horatius híres ódája semmi megnyugtató akkorddal nem záródik, megtart bennünket a kínzó kétségbeesés állapotában.

¹¹ Váczy: Berzsenyi D. életrajza. Bp. 1895. 163—164. II.

Horatiusi reminiscencia a szerencse változandóságát tárgyaló e két sora is:

Tündér szerencsénk kénye hány, vet
Játszva emel s mosolyogva ver le.

Carm. I. 34. 16:

Fortuna cum stridore acuto
Sustulit, hic posuisse gaudet.

Az erkölcsök hanyatlása a tárgya „Kazinczy Ferenchez“ (150. l.) írt epistolájának is. De míg az előbbi ódában feljajdul a költő a nemzet talpkövének, az erkölcsnek pusztulásán, ebben búsan elmereng. A nyugodtabb hang arra is képesíti, hogy kifejtse, miért tartja oly végzetesnek az erkölcsök pusztulását éppen Magyarországra. A tárgyi rokonságon kívül egyéb egyezést Horatius-sal nem találunk.

A rút visszavonás a tárgya Virág Benedek: „A versengő hazafiakhoz“ (42. l.) c. költeményének. A hazafias keserv itt is érzik, de korántsem oly szenvedélyes a kitörése, mint Berzsenyi Dánielnél. A bevezetésben a versengő hazafiak tusáját a részeg vad ráczok verekedéséhez hasonlítja:

Ti! mint a részeg vad ráczok, kardra kikelve
Egymást vagdalják.

Ezt a képet Horatiustól vehette a C. I. 27-ből, de ott a részeg vad thrákokról van szó. A részeg, vad thrákokból könnyen lehettek ráczok. A költemény jeligéjét az Epl. I. 3-ból veszi Virág, ahol Horatius kérdezősködik Julius Florustól, hogy kibékült-e már Minutiussal? Csak persze itt csupán személyes ellenségeskedésről van szó, amelynek nincs nagy kihatása, Virágnál valósággal nemzeti csapás e versengés. A költemény középső része inkább elmélkedés az öröm tarthatatlanságáról, a csendes nyugalom dicséretéről. Amit Horatius az időről mond a Carm. I. 11-ben:

Dum loquimur, fugerit invida
Actas — — — —

azt mondja Virág az örömről:

Ime! míg szölok s kezemet feléje
Nyújtom, elillant.

Jellemző, hogy Virágot mennyire lekötve tartják Horatiusnak még a kifejezései is. Hogy a nyugalom, a boldogság a szalmás, szűk kalyibát keresi fel, az ismét nem új gondolat. A költemény vége ismét ódai szárnyalásba csap s itt már a 13. és 7. epodusok hatása érzik. Pl. a 7. epodus tárgya az, hogy azokkal az élesre fent kardokkal miért nem a külső ellenséget, a parthusokat támadják meg? Erre hív fel Virág is.

Rokonhangulatú ódák, tehát összehasonlíthatók Virág Benedeknek: „A győzedelmeskedő magyar sereghez török háborúkor“ (7. l.) és Berzsenyinek: „A felkölt nemességhez“ (73. l.) írott ódája. Mind a kettő az előző költeményekkel ellentétben diadalmas örömököt énekel. Virág már a nagy győzelmeket, Berzsenyi a győzelem reményét éneкли. Virág ódája a C. IV. 14-re vihető vissza. Amint Horatius felsorolja, mennyi hatalmas nép hódolt meg Augustus előtt, úgy emlegeti Virág, hogy hősöket énekel:

— — — — — kiket,
Már régen éjszak, dél, ényészet
S napkelet emleget és csudálva
Magasztal — — — — —

Klasszikus átvétel az a kép, amellyel a győző bajnokok ellenállhatatlan támadását szemlélteti:

A zordon éjszak fergeteges szele,
Mikor megindul s a hegyek oldalán
Álló mohos tölgyfákra csapván,
Dönt, tör ezer meg ezer csikorgás
Közt: képe győző bajnokaink erős
Sziveknek.

Felsorolja azután Vécsey, Fábri, Nemes, Mészáros hőstetteit, ahogyan Horatius dicsőíti a Néróknak: Drususnak és Tiberiusnak győzelmeit.

Berzsenyi idézett ódája önállóbb. Erdélyi egészen a „Drusi laudes“ utánezatának tartja (C. IV. 4.). Pedig azon az egy szállóigévé lett mondaton kívül:

Csak sást nemzenek a sasok,
S nem szül gyáva nyulat Nubia párducza

más egyezést nem fedezhetünk fel. Már maga a tárgy is nagyobb-szerű. Egy egész nemzet dicsőítése, a nemzeti büszkeség fellángó-

lása mennyivel magasabb, mint Horatiusnak megrendelésre készült költeménye.

Itt a hazafias költemények között tárgyaljuk Virágnak és Bezsenyinek királydalait. Virág ódájának címe: „A királyhoz“ (21. l.) Berzsenyié: „Felséges királyunknak“ (38. l.) Virág költeményének gondolatmenete megegyezik a C. I. 12-vel. Amint Horatius sorra dicsőíti a nagy Jupitert, meg a többi isteneket, a félisteneket, majd a nagy hazafiakat: Romulust, Numát, Catót, Regulust, Aemilius Paullust, Fabriciust, Camillust stb., de csak azért, hogy mindezek fölé emelje a nagy Augustust, úgy magasztalja Virág Nagy Sándort Augustust, Titust, de arra az eredményre jut, hogy mindezeket felülmúlta a magyar király.

Berzsenyi költeménye is némileg Horatius után készült, legalább költeményének második strófája azt a gondolatot fejezi ki, amit a C. IV. 15. ódának 25—29. sorai. Berzsenyi felhívja a népeket:

Ti csendes ernyők pászlói, gyűjtsatok
Tömjént bölgyeitek s gyermekitek között
Annak, ki gunyhótok paizsza
S emberi jussaitoknak őre.

A hódolatnak kétségenkívül egészen klasszikus kifejezése. Horatiusnál:

Nosque et profestis lucibus at sacris
Inter iocosi munera Liberi
Cumque prole matribusque nostris
Rite deos prius apprecati
— — — — canemus

A nagyszabású, pathetikus, hazafias költemények között foglal helyet Berzsenyinek: „A tizennyolcadik század“-ja (83. l.) Közön-ségesen a carmen saeculareval szokták összevetni. Tárgyukban mindenesetre rokonok. Mindkét költő egy század sírjánál áll meg s már üdvözli az új korszakot. Mindkettő egy béketeremtő fejedelem uralmát üdvözli s új és áldásosabb korszak beköszöntét látja bennük. Hacsak a carmen saeculare második részét tekintjük, szerencsésebbek leszünk az összehasonlításban. Itt fejezi ki Horatius a jövőbe vetett reményét s ad hálát az isteneknek, amiért eddig megoltalmazták a birodalmat az istenek. De lényeges különbség a kettő között, hogy Horatius költeménye vallásos, hiszen egy

nagyszerű vallási ünnepélyre készült, addig Berzsenyié hazafias. A kifejezéseket is összehasonlíthatjuk a következőkben:

Carm. saeculare 29—30. s.:

Fertilis frugum, pecorisque Tellus
Spicea donet Cererem corona.

Berzsenyi:

Áldás virágzott a Duna partjain,
Áldásba ferdett a Tisza síkjain,
Áldásba a vad Dráva berkin,
S Tatra kopár farain lakó nép.

Az Augustus által megteremtett béke áldásait Horatius még leírja és magasztalja a IV. 5.-ben is.

A III. 1. ódában fordul elő ez a kifejezés:

A te szemöldököd
Világokat ronthat s teremthet

Ezzel körülbelül be is fejeztük feladatunk fontosabb részét. Virágot és Berzsenyit összevetettük Horatiussal — tárgyi, eszmei szempontból. Még a mythologiai átvételeket, a természeti leírásokat, képeket, hasonlatokat, szóalakzatokat kell röviden érintenünk. Itt nem akarjuk mindazt ismételni, a mit Virágra vonatkozólag Szeremley, Berzsenyire vonatkozólag pedig Csengeri tüzetesen tárgyal.

Már eddig is láttuk, hogy az óklasszikus mythologia Virág és Berzsenyi költészetén mondhatni általánosan uralkodó. Berzsenyi azt írja Prózai Munkái II. részének 85. lapján: „Nincs és nem is lehet több valódi poétai mythologia, mint az egy görög, mely egy szersmind magyar is, mert a legfőbb költői, vagy emberi szép minden nemzetet egyaránt illet s minden nemzetnek egyaránt célja.“ Feltételezik, hogy mindenki oly jártas a klasszikus mythologia rengetegében, mint ők s sokszor oly rejtett, odavetett célzásokat tesznek, hogy alig képes az ember a hasonlat értelmét kihámozni. A klasszikus nevek átvételére vonatkozólag csak Csengeri megjegyzését közöljük, hogy Berzsenyinnél nem kevesebb, mint 265 latin és görög tulajdonnevet találunk s ezek közt 154 Horatiussal is előfordul. Inkább azt nézzük, hogyan dolgozzák fel e költők önállóan a nagyobb mythologikus vonatkozásokat. Virág Benedek: „Gr. Széchenyi Ferencznek“ írt költeményében (20. l.) a C. I. 3-at követi.

Ott a római költő Cyprus istenasszonyához s Castor és Polluxhoz fordul, hogy vezéreljék Vergilius hajóját a viharos tengeren, itt Virág azt a változtatást teszi, hogy ugyanezt Ráfael arkangyaltól, az útasok védelmezőjétől kéri. Ugyanezen költemény első strófájának is megtaláljuk a mását a C. III. 27.-ben :

A csalárd szívű gonosz emberekbe
Öntsenek méltó remegést, ha útra
Mennek, a varjak s huhogást süvöltő
Éjjeli baglyok.

V. ö. C. I. 35. 29.

Szemere Pálnak írt, (146. l.) különben nem nagy érdekű költői levelébe illeszti be a kis Mercurius egy csínytevését, mint lopta meg csalárdul a pásztor Apolló nyáját s mint adott neki a kis tolvaj fájdalomdíjúl egy lantot. Az egész történetet minden részletében érinti Horatiusnak Mercuriust dicsőítő ódája. (C. I. 10.)

Berzsenyi „Bacchushoz“ (106. l.) írt költeménye rokon a C. II. 19.-el, de épen ellenkező felfogás nyilvánul meg benne. Mig Horatius úgy mutatja be Bacchust, mint a költők istenségét, aki kártancokra tanítja a nymphákat és satirusokat, addig Berzsenyi épen szembeállítja a műzával.

„A balatoni nymppha Gróf Teleki Lászlóhoz“ (130. l.) c. költeményben csak a helyzet azonos a C. I. 15.-el. Horatiusnál Nereus szól Páriszhoz, ki az elrablott Helenával hazafelé igyekszik, Berzsenyinél a balatoni nymppha üdvözli Telekit, midőn az 1812-ben a Balatonra szállott. De a tartalom egészen más.

Midőn Gr. Festetics Györgyöt üdvözli, (97. l.) a magyar nyelv érdekében kifejtett munkásságáért és az igazságért vívott nagy harcát ismerteti, a gigasok harcát említi :

A földnek ádáz kölykei bérceket
Szórtak, de Pallas mennyei fegyvere
S a szent Igazság titkon égő
Mennyköve porba temette őket.

Tellus fiainak e harcát leírja Horatius a C. III. 4. 58. és következő soraiban.

A természeti leírások egyezését már javarészt említettük ott, ahol a vidámságra, a mulandóságra vonatkozó költeményeket tárgyaltuk. Tudjuk, mennyire szereti Horatius örömet, bánatát össz-

hangzásba hozni a természettel. Ha vidám a lelke, akkor tél, tavasz, nyár, ős mulatásra készíti: zimankós téli napokon, midőn hó fedi Soracte csúcsát, benn a szobában pattogó tűz mellett, tűkaszító nyári napokon pedig elbújva a csörgedező pátak mellett a sűrű ligetekben. Mindezeket nagyrészt átveszik a mi költőink is. Itt csak azokról szóljunk, amelyeket tárgyi csoportosításunkba nem illeszthettünk ke. Így Virág Benedek szabadon átdolgozza „Tavaszkori“ (57. l.) c. költeményében a C. I. 4-et. Gondolatról gondolatra halad, egy kis földrajzi változtatást eszközöl és a költemény végén Horatius költeményétől függetlenül az érdemnek halhatatlanságot ígér. E leírást ismétli még „Horváth Istvánnak“ (71. l.) írt ódájában:

Hátrál naponkint a henye tél: ködös
 Setéte fogyton fogy, közelít vidám
 Arczu tavasz s biztat Dunánkra
 Árvai szálakat és fenyőket.
 És ime! bátran járdogál itt-amott
 Sok talp s teréhvel megrakodott hajó.

Horatius a továbbiakban az élet örömeinek élvezésére int, Virág pedig azt a képet ragadja meg, hogy a hajó útja a vizen nyomtalanul eltűnik — ne ilyen legyen a mi életünk.)

Ugyanezen ódának hatása érzik Berzsényinek: „A tavasz“ (76. l.) c. költeményén is. Amint Horatiusnál Cythera kartáncra vezeti a Nymphákat és Grátiákat, úgy Berzsényinél is Flóra nyomán lejtenek a vidám Tréfák, Örömek, Szerelmek. Érdekes, hogy a klasszikus neveket megmagyarosítja.

Virág Benedeknek „Vitkovics Mihályhoz“ írt epistolája (145. l.) a 13. epodus után készült. A 4 első sora majdnem fordítás.

A tenger helyett a Duna szerepel s az erdőnek is nevet ad, mely itt nem az Aquilót, hanem a Boreast szenvedti. A továbbiakban arra szólítja fel Vitkovicsot, hogy pengesse lantját, hátha szavára megszűnik a zimankós idő. Horatius mindenesetre okosabb eszközt ajánl a kedély felhangolására.

A „Változás“-ban (24. l.) olyan természeti csodát ír le, mint Horatius a C. I. 29-ben:

Mit kételkedem? A Duna
 Zúg s már visszafelé vette crőszakos
 Utját: Pest—Buda! új csudát,
 Egy új szörnyeteget látni süssetek!

V. ö. C. I. 29. 10.

Megse próbáljuk, hogy itt mind leközzöljük azt a sok allegoriát, hasonlatot, amelyeket Virág és Berzsenyi Horatiustól vettek. A tenger, folyó, patak, szél, nap, csillag, virág, viasz, hajlékony anyag, hajó, amelyek oly sokszor előfordulnak Horatiusnál, Virágnál és Berzsenyinél is föltalálhatók. Berzsenyi itt is merészebb és önállóbb. Megjegyezzük, hogy ha a hasonlat tárgya ugyanaz, még abból nem szabad átvételre következtetnünk, a hasonlítás módjának is egyeznie kell.

Ezek a kisebb átvételek inkább csak jellemzők s hű képet adnak Horatius föltétlen uralmáról, de a költők eredetiségének elbírálásánál már nem jöhetnek úgy számításba, mint az eszmei hatások

XI.

Befejezés.

A klasszikus irány lehanyatlásának oka. — Horatius hatásának eredményei.

Virág Benedeknek de még inkább Berzsenyi Dánielnek még életében meg kell érnie, hogy irányukat az újabb áramlatok leszorítsák. Már 1817-ben megjelenik Kölcseynek kritikája a Tudományos Gyűjteményben, amelyben nagyon is szigorúan bírálja meg Berzsenyi költészetét. A közvélemény még akkor Kölcseyt ítéli el s tudjuk, hogy egy időre mily népszerűtlenné lesz, épen ezen bírálata miatt. Nem is a bírálatok, gáncsok söpriek el a klasszikus irányt, hanem a kornak változó ízlése. Az ifjabb költők: Kisfaludy Károly, Vörösmarty mind a romanticizmus hiveivé szegődnek. Az irodalmi központban nincs a klasszicizmusnak nagy képviselője. Berzsenyi is, Kazinczy is vidéken élnek csak nagy néha látogatnak el Pestre és türniök kell, hogy a lapokat, a színpadot, a nagyközönséget a romantikusok teljesen maguknak foglalják le. Azután meg Berzsenyiben a klasszikus irány oly magaslatra jutott el, hogy az írók maguk is érzik, hogy ezen az úton magasabbra már nem fejlődhetik a költészet. Ilyenformán Horatiusnak tudatos követése és hatása Berzsenyi Dániellel lezáródik. A természetes átmenetet ugyan megtaláljuk, hiszen Vörösmarty, a nemzeti költészet legnagyobb alakja kezdetben klasszikus irányban indul el és Virág-Berzsenyi modorában ír ódákat¹. A klasszikus formáknak legnagyobb mesterévé lesz, de tárgyban, eszmékben mindjobban eltér s nem iskolához csatlakozik, hanem iskolát, a nemzeti szellem teljes érvényesülésének iskoláját alapítja meg.

¹ „Sok vész riaszt . . .” (C. I. 14); „A korcsokhoz.” (Ep. 7); „Szigetvár.” „A hajnalhoz”; „Szerelmetlen”; „A lanthoz” stb.

Végigkísérve Horatius szellemének hatását a magyar irodalmon, a hatás értékének mérlegét kell megcsinálnunk. Az összevetések nagy tömegének felvonultatása után nem lehet más véleményünk, hogy e hatás egészben véve mindig jótékony volt s mindig előbbre vitte a magyar irodalmat. A magyar költői szellemnek diadalát jelenti az, hogy épen tárgyi, eszmei tekintetben szolgai utánzókat alig találunk. Már a legrégibb nyomokon elindulva, azt találjuk, hogy a szabad átdolgozók mindig megőrzik bizonyos tekintetben függetlenségüket és ha a kedvelt római ódaköltőnek egy-egy gondolatát átveszik is, a kidolgozásban beleviszik a költeménybe egyéni felfogásukat. A régi nagy költők meg: Balassi a lírikus, Zrínyi és Gyöngyösi, az epikusok föltűnően kívül maradnak Horatius hatásának körén. Igaz ugyan, hogy midőn fellépnek az iskolák, egynéhány költőnk a bámult római lírikusnak szolgai utánzójává süllyed, de még ezekben sem károsodott semmit a magyar irodalom. Hiszen ezek nem voltak költői tehetségek s így Horatius hatása nem is ölhetette meg bennük azt, ami úgy sem volt, t. i. tehetségük eredetiségét. Sőt azt mondjuk, hogy ezek Horatius vezetése nélkül nem is léptek volna soha a műzsák berkeibe. Így beléptek és amit nem tehettek meg költői tehetségükkel, — amit nem Horatius nyomott el, hanem hiányzott — azt megtették Horatiustól tanult aesthetikai, nyelvészeti, verstani munkájukkal. Az igazi tehetségek pedig meg tudtak birkózni a legnagyobb római lírikussal s fejleszteni tudták a tőle tanult műfajokat, sokasítani és magyarosítani az eszméket.

A költői tehetségen kívül két hatalmas érzésnek köszönhetjük azt, hogy a Horatius-utánzók meg tudták őrizni önállóságukat: a vallásos és pedig pozitív keresztény és hazafias érzésnek. A vallásos érzés megnemesítette Horatiusnak filozófiai életelveit. Elvette az epikureizmusból a féktelenséget, a stoicismusból a ridegséget. A költők szemeit a keresztényi szeretet, megértés, türelem az ég felé irányozta, nem engedte meg embertársaikkal szemben a cinikus gúnyt, azt a mélységes megvetést, undort, amely Horatiust a nép iránt elfogta. A túlvilágnak fénye, melyet alázatos hívő lelkük meglát és rendületlenül remél, befejezettekké teszi mindazon költeményeiket, amelyek az élet, halál, múlandóság nagy problémáival foglalkoznak. Sajnos, a középkor és újkori költészetnek ezt az óriási fölényét az ókorival szemben a szűk látókörű filologusok és aesthe-

tikusok nem veszik észre, vagy nem akarják észrevenni. Ez a mély vallásos és keresztény érzés mindenkor ritka szép sajátja volt a magyar költészetnek. Nem szükséges a szerzetesi irodalmat felhoznunk, elég a legnagyobbakra, Vörösmartyra, Aranyra hivatkoznunk. Csak a legújabb korban, midőn az irodalmat hova-tovább a nem keresztény elemek sajátítják ki — szorult ki a költészetből ez a keresztény gyönyörű világnézet és vele együtt buknia kellett a hazafias iránynak is.

A hazafias irány a mi irodalmunkban nagyobb szerepet játszott, mint bárhol. Ez a csodálatos, szívos, napjainkban annyit gúnyolt érzés ezeréves történelmünk folyamán saját szolgálatába hajtott minden szellemi és anyagi munkát. Teljesen ezt az érzést szolgálta a költészet is. Reámutattunk már arra, hogy milyen hatványozott mértékben éledt föl a nemzeti szellem a XVIII. század végén és a XIX. elején és hogy éppen az irodalomban, a költészetben támadt föl és indult hódító útjára. Ez a szenvedélyes hazafias irány az, amely másodsorban megmenti Horatius magyar követőit a szolgálai utánzás békőiből. Ez képesíti őket, hogy túlszárnyalják az ókor nagy szellemét és még a szoros Horatius-utánpótlásokban is értékes magvakat rejtssenek el. A horatiusi gondolat és eszme alkalmas alapul szolgált, hogy a keresztény világnézetbe beleállított és a hazafias szellem tüzeiben megkeresztelt klasszikus magyar költészet szülessék meg. Horatius tehát a magyar költészetben nem kolonc volt, amely megbénította és lehúzta volna a magyar szellemeket, hanem biztos alap, ahonnan még kicsiny tehetségek is magasra repülhettek.

Ami pedig a külső formákat illeti, ott Horatius hatása éppen elsőrangú. Horatius közvetítésével, az ars poetica után tanulták meg a költészet lényegét, onnan tanulták meg a szerkezet művészetét, főleg a költői rövidséget. Az ő költeményei szolgáltak erre kitűnő példakul. E költeményeknek fordítása és utánzása tette legjobban próbára a terjedős régi magyar nyelvet s hívta ki a nyelvújítók küzdelmes munkáját. Az itt látott művészi technika csábította a költőket a klasszikus formák meghonosítására és az itt támadt nehézségek késztették a költőket a magyar nyelv természetének vizsgálatára és törvényeinek megállapítására. Horatius hatása megszűnhetett, de annak eredményei megmaradtak. Ezen eredmények nélkül nem tudnánk sem a nemzeties, sem a népies költészet rohamos haladását megérteni.

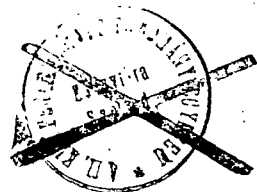
A kor forrongó kritikái világában támadni kellett ezt a merev klasszicizmust, hiszen csak diadalmas harcok nyomán léphetnek föl új irányok. Talán volt is miért támadni. Kezdett a klasszicizmus nagyon is kizárólagos lenni, szentesíteni igyekeztek annak még hibáit is. Joggal támadhatták az érthetetlenségig vitt ókori mythológiát, az egyhangúvá vált és már untig hallott klasszikus gondolatokat, a helytelenül levont költői szabályokat stb. De a ma embere tisztán látja ezen iskola szerepét s ki meri mondani, hogy Horatius a maga hivatását nagyszerűen betöltötte. Egyik-másik szellem még később is visszatér hozzá s nem egy gondolata, eszméje támad föl a legnagyobb költők lantján is, nem egy kifejezése, szóképe elevenül meg újabb költeményekben is s beszél arról, hogy igazi költői nagyságokat soha elfeledni nem lehet, mert ők műveikben érenél maradandóbb emléket állítottak maguknak, amelyek előtt tisztelettel áll meg az utókor gyermeke s hirdeti az emberi szellem diadalát.

TARTALOM.

	Lapszám.
Előszó	3
I. Bevezetés	4—9
A külföldi hatások kimutatásának fontossága (5—6.) — Görög-római műveltség hatása. (6—7.) — Horatiusz kiválóságai: filozófikus költészete; egyéni szeretetreméltósága; nyelv-művészete. (7—9.)	
II. Horatius hatása általában	10—15
A latin nyelv szerepe Magyarországon. (10.) — XVI—XVII. század. (10—11.) — Amade, Faludi. (11.) — Megújulás, irodalmi iskolák keletkezése. (11—12.) — Magyar klasszikus levegő. (12—14.) — Horatius a különböző költői iskolákban. (14—15.)	
III. XVI—XVII. század irodalma	16—23
Balassa Bálint. (16—17.) — Tasnádi Péter. (17—18.) — Az első mértékes verselők. (18—19.) — Tasi Gáspár. (19.) — Rimai János, Beniczky Péter. (19—22.) — Gyöngyösi, Zrínyi. (22—23.)	
IV. Orczy és a franciások	24—30
Br. Orczy Lőrinc (24—28.) — Bessenyei György. (29.) — Barcsay Ábrahám. (29.) — Ányos Pál. (29—30.)	
V. Magyarosok, Kisfaludy Sándor	31—47
P. Horváth Ádám. (31—32.) — Édes Gergely. (32—33.) — Földi János. (33—34.) — Csokonai V. Mihály. (34—37.) — Dukai Takács Judit. (37—38.) — Kisfaludy Sándor (38.) — Kesergő Szerelem és Horatius. (38—39.) — Boldog Szerelem. Kisfaludy horatiusi élete. (39—47.) — Horatius hatásának mérlegelése Kisfaludy Sándorra. (47.)	
VI. Óklasszikus iskola	48—59
Átmenet: Rádai, Szilágyi, Molnár, Kalmár. (48—49.) — A triász általában. (49—50.) — B. Szabó Dávid (50—52.) — Rajnis József. (53.) — Révai Miklós. (53—55.) — Vályi Nagy Ferenc. (55—59.)	

	Lapszám.
VII. Horatius aesthetikája és ennek hatása	60—65
Válogatók és Horatius általában. (60—61.) — Aesthetikai törekvések Magyarországon. (62.) — Az ars poëtica. (62—63.) — Verseghy és Kazinczy aesthetikája. (62—65.)	
VIII. Válogatók: Verseghy, Bacsányi, Szentjóbi	66—75
XI. Válogatók: Kazinczy, Kis János, Vitkovics; — Kölcsey	76—102
Fordítások. (77.) — Átdolgozások. (77—78.) — Szerelmi költészet. (78—79.) — Bórdalok. (79.) — Falusi élet, nyugalom. (79—83.) — Múlандóság, halál. (83—85.) — Középszer, hit, jámborság. (85—88.) — Költő és műza. (88—91.) — Hazafiság, erkölcs. (91—92.) — Kazinczy költői levelei. (93—97.) — Kölcsey Ferencz. (97—102.)	
X. Virág és Berzsenyi	103—143
Párhuzam Virág-Berzsenyi-Horatius között. (103—109.) — Költő és Músa. (109—119.) — Virág szatirái. (119—120.) — Szerelmi költészet. (120—124.) — Élmi siess. (124—127.) — Múlандóság, halál. (127—129.) — Megelégedés, középszer. (129—132.) — Érdem jutalma. (132—134.) — Hazafias költészet. (134—140.) — Mythologia. (140—143.)	
XI. Befejezés	143—147
A klasszikus irány lehanyaglásának oka. (144.) — Horatius hatásának eredményei. (144—147.)	

59
48
11

Nyomatott:
Gombos Ferenc könyvsajtóján Kolozsvárt.
1919.